

T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BATI BALKAN TÜRK AĞIZLARINDA DEVİRİK CÜMLE YAPILARI

SAMİ OKUR

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA SİBEL BAYRAKTAR

EDİRNE 2023

Tezin adı: Batı Balkan Türk Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları

Hazırlayan: Sami Okur

ÖZET

Türkçede devrik cümle geçmişten günümüze gerek yazılı kaynaklarda gerek sözlü gelenekte varlığını sürdürmektedir. Türkçenin IV. yy.dan günümüze yaşadığı Balkanlar için de devrik cümle yapılarının varlığından söz etmek mümkündür. Bu alanda daha önce Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları ABD uhdesinde Balkan Türk ağızları üzerine devrik cümle çalışması yapılmıştır. Ancak bu çalışma Doğu Balkan Türk ağızları için kapsayıcı olma özelliği taşıırken Batı Balkan Türk ağızları açısından kapsayıcılığı oldukça sınırlıdır. Çalışmamız, Batı Balkan Türk ağızları üzerine yapılan ilk kapsayıcı çalışma olması açısından önemlidir. Çalışmamızı Batı Balkan Türk ağızlarını Bulgaristan'dan Vidin ağızı, Sırbistan'dan Preşova ve Bilaç ağızı, Kuzey Makedonya'dan Vrapçište ağızı, Kosova'dan Prizren ağızı ve Karadağ'dan Bar ağızı olmak üzere beş farklı bölgenin ağızı oluşturmaktadır. Bu bölgeler üzerine yazılan kitaplar, tezler ve makaleleri inceleyerek tümevarım ve tümdengelim metotlarıyla veriler elde ettik. Metinlerde tespit ettiğimiz devrik cümle yapılarını fiil ve isim cümleleri olmak üzere iki farklı başlıkta öge dizilimi sondaki ögeye göre devrik cümleleri sıraladık. Sonuç kısmında tespit edilen ve en çok görülen on devrik cümle yapısı üzerinden beş bölge ağızını kendi arasında ve Doğu Balkan Türk ağızlarıyla mukayese ettik. Doğu ve Batı Balkan ağızları arasındaki benzerlik ve farklılıkları göz önüne sermeye çalıştık. Bu çalışma ile Batı Balkan ağızlarının Hint-Avrupa dillerinden Arnavutça, Sırpça, Karadağlıca ve Bulgarca gibi bölge dillerinden söz dizimsel açıdan bir etkilenme yaşayıp yaşamadığı hakkında çıkarım yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Devrik Cümle, Devrik Yapılı Cümle, Söz Dizimi, Ağız, Balkanlar, Balkan Türk Ağızı, Batı Balkan Türk Ağızı

Title of the thesis: Inverted Sentence Structures in Western Balkan Turkish Dialects

Posted by: Sami Okur

ABSTRACT

The inverted sentence in Turkish continues to exist in both written sources and oral tradition from past to present. Turkish IV. It is possible to talk about the existence of inverted sentence structures for the Balkans, where he has lived since the 19th century. In this area, an inverted sentence study was carried out on Balkan Turkish dialects. However, while this study is inclusive for Eastern Balkan Turkish dialects, its coverage is quite limited in terms of Western Balkan Turkish dialects. Our study is important as it is the first comprehensive study on Western Balkan Turkish dialects. In our study, the Western Balkan Turkish dialects are composed of five different regions: Vidin dialect from Bulgaria, Preşova and Bilaç dialect from Serbia, Vrapçište dialect from North Macedonia, Prizren dialect from Kosovo and Bar dialect from Montenegro. By examining the books, theses and articles written on these regions, we obtained data by inductive and deductive methods. We have listed the inverted sentence structures that we have identified in the texts in two different titles, verb and noun sentences, according to the item sequence and the last item. We compared the five regional dialects among themselves and with the Eastern Balkan Turkish dialects over the ten most common inverted sentence structures identified in the conclusion part. We tried to reveal the similarities and differences between the Eastern and Western Balkan dialects. In this study, inferences were made about whether the Western Balkan dialects were syntactically influenced by the Indo-European languages such as Albanian, Serbian, Montenegrin and Bulgarian.

Keywords: Inverted Sentence, Inverted Sentence, Syntax, Dialect, Balkans, Balkan Dialect, Balkan Turkish Dialect, Western Balkan Turkish Dialect

ÖNSÖZ

Canlı bir varlık olan dil, sürekli değişim, gelişim ve etkileşim içindedir. Dilin insan zihninden çıkışının en doğal şekli hazırlıksız konuşmalar ile olur. Bu sebeple ağız metinleri üzerinde yapılan devrik cümle çalışmaları daha geçerli sonuçlar vereceği için önemlidir. Türkçede devrik cümle ile ilgili yapılan söz dizimi çalışmalarının yetersiz olduğu bilinmektedir. Özellikle günümüzde Balkan topraklarında azınlık halde yaşayan Türkler için devrik cümle çalışmaları daha fazla önem arz etmektedir. Daha önce Doğu Balkan Türk ağızları üzerine kapsayıcı bir devrik cümle çalışması yapılmıştır.¹ Batı Balkan Türk ağızları için aynı şey söz konusu değildir. Bu çalışma Balkan Türk ağızları üzerine tamamlayıcı bir çalışmadır. Türk varlığının kanıtı olan Türkçeye katkı sağlama amacıyla yapılan bu çalışma ile birlikte Balkan Türk ağızlarındaki devrik cümle yapılarıyla ilgili genel bir değerlendirme yapma fırsatı bulunacaktır. Batı Balkan Türk ağızlarını Bulgaristan'dan Vidin ağızı, Sırbistan'dan Preşova ve Bilaç ağızı, Kuzey Makedonya'dan Vrapçište ağızı, Kosova'dan Prizren ağızı ve Karadağ'dan Bar ağızı olmak üzere beş farklı bölgenin ağızı ile oluşturduğumuz çalışmamızda bu bölgeler üzerine yazılan kitaplar, tezler ve makaleleri inceleyerek tümevarım ve tümdengelim metotlarıyla veriler elde edilmiştir. Çalışmamızda Gyula Németh'in *Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları*² adlı kitabı, Bilinda Kamberi'nin *Preşova ve Bilaç Türk Ağızı İnceleme – Metin – Sözlük*³ konulu yüksek lisans tezi, Nazim İbrahim'in *Vrapçište ve Çevresi Türk Ağızı*⁴ konulu yüksek lisans tezi, Ergin Jable – Kaan Yılmaz'ın *Prizren Türk Ağızı Dil ve Kültür*⁵ isimli kitabı ve

¹ Büşra Köse, “*Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları*”, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2021.

² Gyula Németh, *Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları*, çev: Abdurrahman Güzel, 1. Basım TDK Yayınları, , Ankara 2014, s. 207-253.

³ Bilinda Kamberi, *Preşova ve Bilaç Türk Ağızı İnceleme – Metin – Sözlük* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Bursa 2015, s. 103-134.

⁴ Nazim İbrahim, *Vrapçište ve Çevresi Türk Ağızı* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1997, s. 111-302.

⁵ Ergin Jable – Kaan Yılmaz, *Prizren Türk Ağızı Dil ve Kültür*, 1. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 39-94.

Alpay İğci'nin *Karadağ Türk Ağzı*⁶ kaynaklarından yararlanılmış ve devrik cümle yapıları tespit edilmiştir.

Batı Balkan Türk ağızlarında tespit edilen devrik cümle yapıları analiz edilerek hem kendi içinde hem de Doğu Balkan Türk ağızları ve Gagauzca ile mukayese edilmiş; benzerlik ve farklılıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda Batı Balkanlarda azınlık olarak yaşayan Türklerin bölge dilleri olan Arnavutça, Sırpça, Karadağlıca, Makedonca ve Bulgarca gibi Hint-Avrupa dillerinden etkilenip etkilenmediği elde edilen bulgular ışığında yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın giriş kısmında Balkan Türk ağızları, Balkanlardaki Türklerin Karadeniz'in kuzeyinden ve Anadolu üzerinden Balkanlara geçişi, devrik cümle ile ilgili tanım ve yaklaşımlar, devrik cümlenin kullanım alanları ve cümlenin öğeleri açıklanmaya çalışılmıştır. Altı bölümden oluşan çalışmamızda ilk bölümde Bulgaristan'ın Vidin ağzı fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere ayrı başlıklarda ele alınmış ve sondaki ögeye göre sıralama yapılmıştır. Aynı yöntem ile ikinci bölümde Sırbistan'da bulunan Preşova ve Bilaç ağzı, üçüncü bölümde Kuzey Makedonya'da bulunan Vrapçište ağzı, dördüncü bölümde Kosova'da bulunan Prizren ağzı, beşinci bölümde Karadağ'da bulunan Bar ağzı ve altıncı bölümde Batı Balkan Türk ağızlarında yardımcı fiilin devrikleştirdiği cümle yapıları incelemeye alınmıştır.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca bana bilgileriyle ışık tutan, olayları ve durumları değerlendirmede farklı bakış açısı kazanmamı sağlayan, her konuda yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatma Sibel Bayraktar'a teşekkür ederim. Ayrıca tez süresince desteğini esirgemeyen yol arkadaşım, eşim Leyla Okur ve motivasyon kaynağım kızım Mavi Okur'a teşekkür ederim.

Sami Okur

⁶ Alpay İğci, *Karadağ Türk Ağzı*, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2019, s. 132-262.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
GRAFİKLER.....	XIII
TABLolar.....	XIV
HARİTALAR.....	XV
KISALTMALAR.....	XVI
GİRİŞ.....	1
1. Amaç.....	5
2. Önem.....	6
3. Araştırma Yöntemi.....	6
4. Balkanlar.....	8
4. 1. Türklerin Balkanlara Karadeniz'in Kuzeyinden Geçişİ.....	9
4. 2. Türklerin Balkanlara Anadolu Üzerinden Geçişİ.....	10
5. Devrik Cümle Nedir?.....	11
6. Devrik Cümlelerin Kullanım Alanlarıyla İlgili Yaklaşımlar.....	14
7. Cümlelerin Öğeleri.....	15
7. 1. Yüklem.....	15
7. 2. Özne.....	17

7. 3. Nesne.....	18
7. 4. Dolaylı Tümleç.....	21
7. 5. Zarf Tümleci.....	23
7. 6. Cümle Dışı Unsur.....	26

I. BÖLÜM

VIDİN AĞZINDA SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVRİK CÜMLE YAPILARI

1. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi.....	28
1. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....	29
1. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	30
1. 2. 2. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	34
1. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	38
1. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	42
1. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	46
1. 3. İsim Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....	48
1. 3. 1. İsim Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	48
1. 3. 2. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	49
1. 4. Tamlamaların Araya Yüklem Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar.....	49
1. 4. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar.....	49
1. 4. 2. Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar.....	50
1. 4. 3. Dolaylı Tümlecın Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar.....	50

1. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar.....	50
---	-----------

II. BÖLÜM

PREŞOVA VE BİLAÇ AĞZINDA SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVRİK CÜMLE YAPILARI

2. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi.....	53
2. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....	54
2. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	54
2. 2. 2. Fiil Cümlelerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	59
2. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	62
2. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	66
2. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	68
2. 2. 6. Fiil Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	70
2. 3. İsim Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....	71
2. 3. 1. İsim Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	71
2. 3. 2. İsim Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	73
2. 3. 3. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	74
2. 3. 4. İsim Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	75
2. 4. Tamlamaların Araya Yüklem Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar.....	75
2. 4. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar.....	75
2. 4. 2. Yüklem Tamlama Olduğu Durumlar	76
2. 4. 3. Belirtili Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar.....	76

2. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar.....	76
---	-----------

III. BÖLÜM

VRAPÇIŞTE AĞZINDA SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVRİK CÜMLE YAPILARI

3. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi.....	79
3. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....	80
3. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	80
3. 2. 2. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	83
3. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	88
3. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	92
3. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	94
3. 2. 6. Fiil Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	96
3. 3. İsim Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....	97
3. 3. 1. İsim Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	97
3. 3. 2. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	98
3. 3. 3. İsim Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	99
3. 3. 4. İsim Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	100
3. 4. Tamlamaların Araya Yüklem Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar.....	101
3. 4. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar.....	101
3. 4. 2. Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar.....	101
3. 4. 3. Dolaylı Tümlecın Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar....	101

3. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar.....102

IV. BÖLÜM

PRİZREN AĞZINDA SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVRİK CÜMLE YAPILARI

4. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi.....104

4. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....105

4. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....105

4. 2. 2. Fiil Cümlelerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....109

4. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....113

4. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....116

4. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....119

4. 2. 6. Fiil Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....121

4. 3. İsim Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....122

4. 3. 1. İsim Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....122

4. 3. 2. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....124

4. 3. 3. İsim Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....124

4. 3. 4. İsim Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....125

4. 3. 5. İsim Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....125

4. 4. Tamlamaların Araya Yüklem Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar.....126

4. 4. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar.....126

4. 4. 2. Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar 126

4. 4. 3. Dolaylı Tümlecin Tamlama Olduğu ve Araya Yükleme Aldığı Durumlar....	127
4. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar.....	127

V. BÖLÜM

BAR AĞZINDA SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVRİK CÜMLE YAPILARI

5. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi.....	130
5. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....	131
5. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	131
5. 2. 2. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	136
5. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	139
5. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	142
5. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	144
5. 2. 6. Fiil Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	146
5. 3. İsim Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları.....	146
5. 3. 1. İsim Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	146
5. 3. 2. İsim Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	149
5. 3. 3. İsim Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	150
5. 3. 4. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	151
5. 4. Tamlamaların Araya Yükleme Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar.....	151
5. 4. 1. Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yükleme Aldığı Durumlar.....	151
5. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar.....	152

VI. BÖLÜM

YARDIMCI FİİLİN DEVRİKLEŞMESİYLE OLUŞAN CÜMLE YAPILARI

6. 1. Bar Türk Ağzında Yardımcı Fiilin Devrikleşmesi.....	154
6. 1. 1. Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	154
6. 1. 2. Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	156
6. 1. 3. Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	157
6. 1. 4. Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	158
6. 1. 5. Yüklemler Sonda Olmasına Rağmen –Dir Bildirme Ekinin Devrikleşmesi ile Oluşan Yapılar.....	158
6. 2. Preşova ve Bilaç'ta Yardımcı Fiilin Devrikleşmesi.....	158
6. 2. 1. Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	158
6. 2. 2. Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	159
6. 2. 3. Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	160
6. 3. Prizren'de Yardımcı Fiilin Devrikleşmesi.....	160
6. 3. 1. Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	160
6. 3. 2. Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	161
6. 3. 3. Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	161
6. 3. 3. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklemler Aldığı Durumlar.....	161
6. 4. Vrapçite'de Yardımcı Fiilin Devrikleşmesi.....	161
6. 4. 1. Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	162
6. 4. 2. Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	162
6. 4. 3. Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	162

6. 4. 4. Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları.....	162
6. 4. 4. 1. Öznenin Tamla Olduğu ve Araya Yükleme Aldığı Durumlar.....	163
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA.....	187

GRAFİKLER

Grafik 1: Vidin Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması.....	51
Grafik 2: Vidin Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı.....	52
Grafik 3: Preşova ve Bilaç Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması.....	77
Grafik 4: Preşova ve Bilaç Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı.....	78
Grafik 5: Vrapçište Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması.....	102
Grafik 6: Vrapçište Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı.....	103
Grafik 7: Prizren Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması.....	128
Grafik 8: Prizren Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı.....	129
Grafik 9: Bar Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması.....	152
Grafik 10: Bar Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı.....	153

TABLOLAR

Tablo 1: Batı Balkan Türk Ağızlarındaki Devrik Cümle Yapılarında Sonda Görülen Ögelerin Sıralaması ve Sayıları.....	165
Tablo 2: Batı Balkan Türk Ağızlarında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısının Dağılımı.....	173
Tablo 3: Batı Balkan Türk Ağızlarındaki Devrik Cümle Yapılarında Görülen Fiilimsiler ve Sayıları.....	174
Tablo 4: Batı Balkan Türk Ağızlarındaki Devrik Cümle Yapılarında Görülen Cümle Dışı Unsurlar ve Sayıları.....	183
Tablo 5: Batı Balkan Türk Ağızlarındaki Devrik Cümle Yapılarının Bölge İçi Kıyaslaması.....	185

HARİTALAR

Harita 1: Németh'in Tasnifine Göre Batı Balkan Türk Ağzları Haritası.....	7
Harita 2: Bulgaristan - Vidin.....	28
Harita 3: Sırbistan - Preşova ve Bilaç.....	54
Harita 4: Makedonya - Vrapçište.....	79
Harita 5: Kosova - Prizren.....	104
Harita 6: Karadağ - Bar.....	130

KISALTMALAR

a. g. e.: Adı geçen eser

a. g. m.: Adı geçen makale

c.: Cilt

Çev.: Çevirmen

B.A.: Bar ağzı

Bkz.: Bakınız

P.A.: Prizren ağzı

PB.A.: Preşova ve Bilaç ağzı

s.: Sayfa

STT.: Standart Türkiye Türkçesi

V.A.: Vidin ağzı

VR.A.: Vrapçište ağzı

yy.: yüzyıl

GİRİŞ

Türkçede söz dizimi ilgili çalışmaların yeterli olmadığı bilinmektedir. Bu durum günümüzde Türklerin azınlık olarak yaşadığı Batı Balkan Türk ağızlarında daha çok hissedilmektedir. Balkan ağızlarındaki devrik cümle yapıları üzerine ilk kapsamlı çalışma Köse tarafından “Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları”⁷ ismiyle yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır. Ancak bu çalışma daha çok Doğu Balkan Türk ağızlarını kapsayan bir çalışma olduğundan Batı Balkan ağızları hala çalışılmamış bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Bu yüzden “Batı Balkan Ağızlarındaki Devrik Cümle Yapıları” ismini verdiğimiz çalışmamız Batı Balkan Türk ağızlarındaki (Karadağ, Kosova, Sırbistan ve Makedonya) devrik cümleler ile ilgili ilk kapsayıcı çalışmadır.

Osmanlı Devleti’nin XX. yüzyıl başlarında, Balkanlardaki topraklarını kaybetmesi ve Kurtuluş Savaşı’ndan sonra yapılan nüfus mübadelesi sebebiyle Türk nüfusu azalmıştır. Türk nüfusun azalması Türkçenin bölge dilleri üzerindeki etkisini azaltmış belki de etkilenmesini artmıştır.⁸ *Balkan Türkleri bulundukları coğrafyada Sırpça-Hırvatça, Romence, Bulgarca, Arnavutça, Yunanca gibi İslav ve Hint-Avrupa kökenli birbirinden farklı dil konuşan etnik unsurlar ile iç içe yaşadıkları için, bu durumun sosyo-kültürel ve sosyolinguistik etkileri ister istemez Balkan Türkçesi ağızlarına da yansımış; bu ağızların yer yer Türkçenin yapı ve işleyiş ölçülerine ters düşen bir şekillenmeye uğramasına yol açmıştır. Yerli dillerin etkisinden gelen bu farklılaşmalar genellikle ünlü, ünsüz değişimleri biçimindeki ses olayları ile bunların şekil bilgisine yansıyan yönleri ve özellikle cümle yapısı ve söz dizimindeki değişimlerde ve söz varlığında kendini gösterir.*⁹

Dil etkileşiminin kaçınılmaz olduğu Balkan Türklerinin ağız özelliklerinde söz dizimi konusundaki etkileşim yüksek seviyededir. Bu etkileşim, Osmanlı’nın

⁷ Büşra Köse, “Balkan Ağızlarında Devrik Cümle Yapıları”, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2021.

⁸ Zeynep Korkmaz, “Balkan Türkçesi Ağızları ile Türkiye Türkçesi Ağızları Arasında Sosyo-Linguistik Açidan Kısa Bir Karşılaştırma”, Belleten 2010-II, s. 108.

⁹ Zeynep Korkmaz, a. g. e., s. 111.

dağılmasıyla ve Balkanlardan Anadolu'ya yapılan Türk göçlerinin etkisiyle Türklerin azınlık kaldığı bir ortamda devam etmiştir. Bulgarca, Sırpça, Makedonca, Arnavutça gibi Hint-Avrupa dillerinin etkisi altında kalan Balkan Türk ağızlarında dilin nispeten güç bir değişeni olan söz diziminde bozulma meydana gelmiştir. Haliyle Balkan Türk ağızlarında kullanılan devrik cümle sayısı artmıştır. Özellikle de Türklerin azınlıkta kaldığı Batı Balkanlarda Karadağ, Kosova, Sırbistan ve Makedonya gibi ülkelerde konuşulan dillere maruz kalmasından dolayı devrik cümlelerin kullanım sıklığı fazladır. Bu çalışma ile Batı Balkan Türk ağızlarında devrik cümlelerin kullanılma oranı, görülen ortak devrik cümle yapılarının tespiti ve Türkçenin iki dillilikten kaynaklanan söz dizimi açısından nasıl bir tepki verdiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

İki dillilik üzerine çeşitli tanımlar yapılmaktadır ancak iki dilliliğin tanımı üzerinde fikir birliği sağlanamamıştır. Yine de iki dillilik, çocuğun doğumdan itibaren iki dile aynı anda maruz kalması ve çocuğun her iki dili tek bir dilmiş gibi aynı anda kazanması şeklinde tanımlanabilir.¹⁰ İki dillilikle ilgili çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır. *İki dillilik, bireyin her iki dildeki yeterlilik düzeyine göre dengeli (balanced), baskın (dominant), sınırlı (semilingualism) iki dillilik olarak; bireyin her iki dildeki anlama (okuma ve dinleme) ve anlatma (konuşma ve yazma) becerilerindeki yetkinlik durumuna göre ise üretimsel ve algısal iki dillilik olarak sınıflandırılmaktadır. İki dillilik bireyin dilleri edindiği yaşa göre erken / geç iki dillilik ve eş zamanlı / ardışık iki dillilik olarak gruplandırılır. İki dilliliği dilsel kodların ve anlam birimlerinin zihinde düzenlenmesine göre eklemeli (compound), eşgüdümlü (ordinate) ve bağımlı (subordinate) iki dillilik olarak sınıflandırmak mümkündür. İki dillilik dilin durumu ve öğrenme çevresine göre ise elit ve halk iki dilliliği olmak üzere iki grupta değerlendirilebilir. İkinci dili edinirken birinci dilin*

¹⁰ Mehmet Yalçın Yılmaz, "İki Dillilik Olgusu Ve Almanya'daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunu", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/3 , 1641-1651, Ankara Winter 2014, s. 1643.

*korunup korunmamasına göre iki dillilik arttırıcı (additive) ve eksiltici (subtractive) iki dillilik olmak üzere sınıflandırılabilir.*¹¹

İki dillilik Türkiye dışında yaşanan Türkler için standart Türkiye Türkçenin kullanılması açısından bir sorun olarak görülmektedir. “...Türkiye dışındaki Türkler için ortaya çıkan bu iki veya çok dillilik sorunu, resmî dili Türkçe olmayan ülkelerde yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Çin’den Rusya’ya, İran ve Irak’tan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Makedonya ve Kosova’ya kadar durum az çok aynıdır. Yani saydığımız bu coğrafyalarda yaşayan Türk toplulukları, kendi ana dillerinin yanı sıra, azınlık veya özerk olarak yaşadıkları ülkeye bağlı olarak Çince, Rusça, Farsça, Arapça, Bulgarca, Romence, Sırpça, Arnavutça ve Makedonca gibi dilleri ikinci dil olarak kullanmaktadırlar. Eski Yugoslavya’dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Makedonya ve Kosova gibi ülkelerde ise ikinci değil, üçüncü dil söz konusudur.”¹²

Nemeth, Balkan ağızlarını “anılan iki ağız bölgesi, doğu ve batı, birbirinden keskin bir biçimde ayrılıyor. Bu iki alanı birbirinden ayıran çizgi Tuna’nın yanındaki Lom’dan doğuya doğru uzanır, güney yönünde Vraca’dan, Sofya ve Samakov’dan doğuya doğru gider ve sonra buradan batıya yönelir ve Küstendil’de yine güneye doğru ilerler. Demek ki batı ağız alanı Bulgaristan’ın yalnızca küçük bir kesimini, kuzaybatısını içine alıyor.”¹³ şeklinde ifade ederek keskin bir çizgiyle ikiye ayırmıştır.

Hafız Küçükusta, Németh’in Batı Balkan Türk ağız bölgesi olarak belirlediği bölgeyi *Bulgaristan’ın, Vidin, Lom, Orjahovo, Mihailovgrad, Sofya, Kjustendil, Samokov ve Blagoevgrad gibi kentleri ve çevresinde, Makedonya’nın Gostivar, Tetovo, Kumanovo, Üsküp, Struga, Ohri, Resne, Manastır, Radoviş il ve ilçeleri ve çevre köylerinde, Kosova’nın Prizren, İpek, Priştine, Gilan, Kosova Mitroviçası, Vuçitrn kentleri ve Mamuşa, Dobručan ve Janjevo köylerinde kullanılan Türk*

¹¹ Fatma Bölükbaş Kaya, Fatma Burcu Hançer, Anna Golynskaia, “İki Dillilik: Tanımı ve Türleri Üzerine Kuramsal Tartışmalar”, *International Journal of Languages’ Education and Teaching* Volume 7, Issue 2, June 2019, s. 109.

¹² Ahmet Günşen, “Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4/8, 225-254, Ankara 2009, s. 227-228.

¹³ Gyula Nemeth, “Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine”, *TDAY Belleten* 1980-1981, TDK Yayınları, Ankara 1983, s. 119.

ağızlarının yanı sıra Karadağ'ın Bar kenti ve Sırbistan'ın Preşevo ve Biljaç köylerinde kullanılan Türk ağızları..."¹⁴ olarak ifade etmiştir.

Mollova ise G. Hazai, V.G. Guzev ve özellikle de Nemeth'in inceleme ve görüşlerini göz önünde bulundurarak "*Balkanlarda iki değil, üç grup Türk ağızları vardır. Bunları biz, 1) Batı uç zonu; 2) Doğu Rodoplar zonu; 3) Merkez zon veya bölge dedik.*"¹⁵ açıklamasını yapmış ve kriterlerinin fonolojik ve morfolojik olduğunu ifade etmiştir.

Mollova Batı uç zonunun, Bulgaristan'da Tuna boyunda Rahva kasabasının doğusundan başlayarak güneye doğru düz bir hat üzerinden indiğini, Samakov kasabasının doğusundan doğuya doğru saptığını, Peştere kasabasının ortasından geçerek yine güneye doğru düz bir hat üzerinden devam ettiğini, Yunanistan'da Selânik yarım adasını içine alarak bittiğini; Doğu Rodoplar zonunun, Bulgaristan'da yer aldığını ancak güney kısmının Yunanistan'da tamamlandığını, Bulgaristan'daki Kırçalı, Ardino, Momçilgrad kasabaları ve etrafındaki bin kadar küçük köyü kapsadığını; Merkez zonun ise öteki iki zonun dışında kalan bölgeler olduğunu, Romanya Dobruca'sı, Bulgaristan'ın Doğu Rodoplar zonu ve Batı uç zonu hariç tamamı, Yunanistan'ın Gümölcine, Dedeoğlu, İskeçe kasabaları ve çevre köyleri, Türkiye Trakya'sı ve Yugoslavya Makedonyası'ndaki Yürük Türklerinin dilini kapsadığını ifade etmiştir.¹⁶

Günşen ise, *Balkan Türk ağızları esas itibarıyla Türkiye Türkçesine bağlı, onun varyantları konumundaki ağızlar topluluğudur. Hâl böyle iken Türkiye Türkçesi ağızları karşılığı olarak çok zaman "Anadolu ağızları" terimi yeterli görülmüş; "Anadolu ve Rumeli ağızları" başlıklı birçok çalışmada, Rumeli/Balkan Türk ağızları hiç gündeme getirilmezken, Türkiye Türkçesi veya Anadolu ve Rumeli*

¹⁴ Ayla Hafız Küçükusta, "Batı Balkan Türk Ağızlarına Dair", *Dil Araştırmaları*, Bahar 2019/24, s. 95.

¹⁵ Mefkûre Mollova, "Balkanlarda Türk Ağızlarının Tasnifi", *TDAY Belleten* 1996, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 169.

¹⁶ Mefkûre Mollova, a. g. m., s. 169-174.

*ağızlarını sınıflandırma denemelerinde de çok zaman Rumeli ağızlarından söz edilmemiştir.*¹⁷ şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.

Çalışmamızda inceleme sahası oluşturulurken Batı Balkan Türk Ağızları bölgesini kapsaması amacıyla beş farklı ülkenin Türk ağız bölgeleri seçilmiştir. Bulgaristan'dan Vidin Türk ağızı, Sırbistan'dan Preşova ve Bilaç Türk ağızı, Kuzey Makedonya'dan Vrapçište Türk ağızı, Kosova'dan Prizren Türk ağızı ve Karadağ'dan Bar Türk ağızı inceleme sahasını oluşturmuştur. Ağız metinleri ağız araştırması kitaplarından ve yüksek lisans tezlerinden yararlanılarak elde edilmiştir. Her ağız bölgesinden iki yüz elliser devrik cümle yapısı tespit edilmiş ve incelemeye alınmıştır. Devrik cümle tespiti yapılırken ağız metinlerindeki konuşmacı sayısına bağlı olarak farklı konuşmacılardan devrik cümle tespiti yapılmasına özen gösterilmiştir.

Çalışmada yararlanılan kaynaklar: Gyula Németh'in *Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları*¹⁸ adlı kitabı, Bilinda Kamberi'nin *Preşova ve Bilaç Türk Ağızı İnceleme – Metin – Sözlük*¹⁹ konulu yüksek lisans tezi, Nazim İbrahim'in *Vrapçište ve Çevresi Türk Ağızı*²⁰ konulu yüksek lisans tezi, Ergin Jable – Kaan Yılmaz'ın *Prizren Türk Ağızı Dil ve Kültür*²¹ isimli kitabı ve Alpay İğci'nin *Karadağ Türk Ağızı*²² adlı kitabıdır.

1. Amaç

Bu çalışmada Batı Balkan Türk ağızlarındaki devrik cümle yapıları bulunarak ne oranda kullanıldığı tespit edilecektir. Bu oranın Doğu Balkan Türk ağızları ve Anadolu ağızları ile kıyaslaması yapılarak Arnavutça, Sırpça, Karadağlıca,

¹⁷ Ahmet Günşen, “Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 7/4*, 111-129, Ankara 2012, s. 114.

¹⁸ Gyula Németh, *Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları*, çev: Abdurrahman Güzel, 1. Basım, TDK Yayınları, Ankara 2014, s. 207-253.

¹⁹ Bilinda Kamberi, “*Preşova ve Bilaç Türk Ağızı İnceleme – Metin – Sözlük*”, (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Bursa 2015, s. 103-134.

²⁰ Nazim İbrahim, “*Vrapçište ve Çevresi Türk Ağızı*”, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1997, s. 111-302.

²¹ Ergin Jable – Kaan Yılmaz, *Prizren Türk Ağızı Dil ve Kültür*, 1. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 39-94.

²² Alpay İğci, *Karadağ Türk Ağızı*, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2019, s. 132-262.

Makedonca, Bulgarca gibi Hint- Avrupa dillerinden etkilenip etkilenmediği sorgulanacaktır. Bunun yanında Batı Balkan Türk ağızlarındaki devrik cümlelerde sondaki öğelerin sayısını belirleyerek diğer ağızlar ile mukayesesi yapılacaktır. Bölgede en sık kullanılan devrik cümle formatları belirlenerek Batı Balkanlardaki Türk ağızlarının bölge dilleriyle söz dizimi açısından ilişkisi tespit edilecektir.

2. Önem

Anadolu ağızlarında ve Doğu Balkan Türk ağızlarında yapılan çalışmaların devamı niteliğindeki bu çalışma, analizi yapılan devrik cümlelerle Batı Balkan Türk ağızları ile bölgedeki diğer ulusların dilleri arasında söz dizimi açısından etkileşim olup olmadığına dair fikir ortaya konulmasını sağlayacaktır. Ayrıca daha önce Batı Balkan Türk ağızlarındaki devrik cümle yapıları üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma, kapsamlı ilk çalışma olması açısından oldukça önemlidir.

3. Araştırma Yöntemi

Batı Balkan Türk ağızları üzerine yapılan ağız çalışmaları başta olmak üzere bölge ağızıyla ilgili kitaplar, tezler ve makaleler tespit edilerek çalışmada kullanılacaktır. Batı Balkan Türk ağzının sınırları belirlenirken Nemeth'in tasnifi dikkate alınmıştır.

Harita 1: Németh'in Tasnifine Göre Batı Balkan Türk Ağızları Haritası

Kaynak: Ayla Hafız Küçükusta, a. g. m., s. 95.'ten alınmış harita üzerinde çalışılan bölgeler tarafımızdan gösterilmiştir.

Batı Balkan Türk ağızlarındaki devrik cümle yapıları tespit edilirken doğudan batıya doğru inceleme yapılmıştır ve başlıklar sıralanmıştır. Sırasıyla Bulgaristan'dan Vidin, Sırbistan'dan Preşova ve Bilaç, Kuzey Makedonya'dan Vrapçiste, Kosova'dan Prizren ve Karadağ'dan Bar olmak üzere beş ağız bölgesi incelenmiştir. Bulunan devrik cümlelerin görülme oranı başta olmak üzere, sondaki öge ve en sık görülen on ortak yapı tespit edilmiştir. Tespit edilen devrik yapılar hem bölge içinde hem de Anadolu'da ve Doğu Balkanlar'da yapılan benzer çalışmalar ile mukayese edilecektir. Çalışmamızda dikkat edilecek diğer husular ise şu şekildedir:

1. Transkripsiyon işaretlerinde mümkün olduğunca kullanılan kaynağa bağlı kalınmış, kaynaktaki işaretler kullanılmıştır.

2. Cümleler, yüzey yapı dikkate alınarak fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenmiştir. Araya yüklem alan tamlamalar için de alt başlık açılmıştır.
3. Bazı durumlarda hâl eklerinin standart Türkiye Türkçesinden farklı kullanılması nedeniyle meydana gelen kafa karışıklıkları noktasında cümlenin bağlamında ifade ettiği anlamdan yola çıkılarak cümle öğelerine ayrılmıştır.

4. Balkanlar

Türkler için Orta Asya ve Anadolu ne kadar önemliyse Balkanlar da aynı ölçüde önemlidir. Balkanların Türkler ile tanışması gerek Karadeniz'in kuzeyinden gerek Anadolu'dan yapılan göçlerle ve akınlarla IV. yüzyıla kadar dayanır. Yer adlarına verilen isimler ulusların damgalarıdır. "Balkan" ismi Türkçe bir isimdir. "Dağlık" yahut "sıra-dağ" anlamına gelir.²³

Anadolu'nun Asya kıtasındaki konumu ile Balkan yarımadasının Avrupa kıtasındaki konumu düşünüldüğünde aralarındaki, jeopolitik önem açısından, benzerlik dikkat çekicidir. Bu sebeple hem Anadolu'ya hem de Balkanlara sahip olan Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dönemlerinde dünyada etkin birer güç olmaları tesadüf değildir. Balkan yarımadası jeopolitik konumu sebebiyle birçok ulusa, haliyle dil ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu durum kültürel ve dilsel etkileşimi kaçınılmaz kılmıştır. Balkan yarımadasının coğrafi açıdan sınırı çizilecek olursa güneyde Akdeniz ve Ege Denizi, batıda Adriyatik Denizi, kuzeyde Tuna ve Sava Irmak'ı, batıda ise Karadeniz ile doğal bir sınır oluşturmuştur.

Türkler, Orta Asya'dan Batı'ya doğru sürdürdükleri yurt edinme göçlerinde iki yol izleyerek Balkanlara ulaşmışlardır. İlk yol ile farklı Türk toplulukları Karadeniz'in kuzeyinden Balkanların çeşitli yerlerine ulaşarak yurt edinme mücadelesi vermiştir. İkinci yol ile Oğuzlar Anadolu üzerinden Balkanlara ulaşmış ve yurt edinmiştir. Türkler IV. asırdan bu yana Balkanlarda varlığını sürdürmektedir.

²³ Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi* 3, Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi, Prizren 2005, s. 20.

4.1. Türklerin Balkanlara Karadeniz'in Kuzeyinden Geçiş

Balkanlara IV. asrın sonlarında gelen Hunların, V. asrın ortalarına gelindiğinde Bizans ile girilen mücadele sonucunda Sofya, Filibe, Edirne ve Gelibolu'ya kadar ilerlediği ve Balkanlarda etkin bir güç olduğu bilinmektedir.²⁴ Hunlardan sonra Avarlar Balkanlarda yaklaşık üç asır boyunca varlık göstermiştir.

*Türkler, bilhassa Hunlardan beri Karadeniz şimalindeki memleketleri ve Balkanları kendilerine bir yerleşme ve devlet kurma sahası yapmışlardı. Hunlardan sonra, Türklüğün garp kolunu teşkil eden Ogurlar, kalan Hunlarla karışarak Bulgar adı altında bu sahada hakimiyet kurdular ve buradan zaman zaman İstanbul önlerine kadar ilerlediler.*²⁵ Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Büyük Bulgar Hanlığı'nın dağılmasıyla bazı Bulgar grupları 645 yılında batıya ilerleyerek Bizans'la mücadele ettiler ve VII. asrın son çeyreğinde Slav toplulukları üzerinde yeni bir devlet kurdular. Bulgar devletinin yıkılmasıyla XI. asırda Peçenekler Balkanlara akınlar yapmaya başladılar. Peçeneklerin 1050 yılında Edirne'yi kuşattığı da bilinmektedir. Hatta 1091 yılında Peçenekler, İstanbul'a gelerek Bizans İmparatorluğu'nun başkentini ele geçirme girişiminde bulundu. *1091 yılının başlarında İstanbul'da yaşananlar, 1453'te şehrin düşmesinden önceki yaşananları andırıyordu.*²⁶ Peçenekler karşısında zayıf kalan Bizans, başka bir Türk topluluğu olan Kuman-Kıpçaklar ile Peçeneklerin arasındaki anlaşmazlıkları kullanarak Kuman-Kıpçak desteğini yanına aldı ve Peçenekleri yenilgiye uğrattı. Bu ağır yenilgiden sonra Balkanlardaki Peçenek etkisi yok oldu. Yine XI. asırda Peçeneklerin Bizans İmparatorluğu tarafından Bulgaristan ve Makedonya'ya yerleştirildiği de bilinmektedir. Bölgedeki Peçenek etkisinin sona ermesiyle Kuman-Kıpçaklar bölgede etkili olmuştur. XII.-XIV. yüzyıllarda Kıpçak/Kumanların bölgede üstün tarihi rolü yeterince vurgulanmamıştır. Özellikle, Dobruca'dan Akkerman'a kadar step bölgesinde yerleşmiş ve Hristiyan dinine geçmiş olan Kıpçak/Kumanlar çeşitli

²⁴ Saadettin Yağmur Gömeç, "Türk-Hunların Balkanlardaki Faaliyetleri, Osmanlı İdaresinde Balkanlar", *Palet Yayınları*, Konya, Kasım 2020, n s. 305.

²⁵ Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1942, s.V.

²⁶ Asım Korkmaz, "Peçenek Tarihinin Dönüm Noktası: 1091 Lebonion Savaşı ve Bu Savaşın Türk Tarihi Açısından Önemi", *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı (e-kitap)*, 2022, s. 9.

hanedanlar kurmuşlardır.²⁷ Uzlur da XI. ve XII. asırda bölgeye gelip yerleşen diğer bir Türk topluluğudur.

4.2. Türklerin Balkanlara Anadolu Üzerinden Geçişİ

Anadolu'dan Balkanlara ilk geçiş XIII. asırda Moğol istilasİ sebebiyle kaçan Sarı Saltuk ve beraberindeki kırka yakın Türkmen obasıyla yaşanmıştır. Günümüzde Romanya'da bulunan Babadag isimli kasabanın adını Sarı Saltuk Baba'dan aldığı bilinmektedir. Buraya yerleşen Türkmenlerin bir bölümü XIV. yy.ın başında geri dönmek amacıyla göç ederken kalan kısmı ise Hristiyan Kumanlar arasında din değiştirerek Gagavuz adı ile günümüzde varlığını sürdürmektedir.²⁸

Sarı Saltuk Türkmenlerinden sonra, Balkanlara Anadolu'dan yapılan Türk akınları Karesi Beyliği kurulduktan sonra başlar.²⁹ Karesioğulları'nın akınları iskân ile sonuçlanmamıştır. Bizans'ın ücretli askeri olarak Balkanlara birçok Türk akıncı grupları gitmiştir. Akıncıların bir kısmı ücretli asker olarak Balkanlar'da kalmıştır. Yine Aydınoğlu Umur Bey 14. yy.ın ortalarında donanmasıyla Balkanlara akınlar düzenlemiştir. Bu akınlarla Dobruca ve Arnavutluk'a kadar gitmiştir. Aydınoğlu Umur Bey'i durduramayan Bizans, Haçlılardan yardım isteyerek Aydınoğulları'nın İzmir'den denize çıkışını engellemiştir.

Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'nın Çimpe kalesini alıp Bolayır'ı zapdetmesiyle Türkmenlerin karşı yakaya geçişi hızlandı ve nihayet 1354 yılında Gelibolu kalesi ele geçirildi. Osmanlılar Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyısına yerleştikten sonra, Edirne'den Enez'e kadar Meriç ırmağı ilk fetih ve yayılış sınırı oldu.³⁰ 1387 yılında Selanik teslim olmuştur. Atina ve Mora'nın fethi ise 15. yy.da Fatih Sultan Mehmet ile gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'da egemenlik sağlamasında Kosova'da kazanılan zaferler, Osmanlı'nın Sofya ve Üsküp üzerinden yürüttüğü hakimiyet faaliyetleri etkili olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in 1463 yılında Bosna'yı fethetmesiyle Balkanlardaki Türk varlığı iyiden iyiye güçlenmiştir. Kanuni

²⁷ Halil İncalcık, a. g. e., s. 20.

²⁸ Halil İncalcık, a. g. e., s. 21.

²⁹ Halil İncalcık, a. g. e., s. 22.

³⁰ Halil İncalcık, a. g. e., s. 24.

Sultan Süleyman'ın 16. asırda Belgrad'ı alıp Macaristan'ı himaye altına almasıyla Balkanlardaki başarılar taçlanmıştı.

Osmanlı, Balkan fetihleri sırasında yürüttüğü iskân politikası sayesinde, Anadolu'daki Türkmenlerin Balkanlara yerleşmesiyle, Türk dili ve kültürü de bir nevi Balkanlara iskân etmiş oldu. Osmanlı'nın Balkanlara verdiği önem düşünüldüğünde Türk egemenliğindeki Balkan halkları huzur ve refah içinde yüzyıllarca yaşamışlardır.

18. yy.a gelindiğinde tımar sisteminin bozulması ve yolsuzlukların artması takiben milliyetçilik akımlarının kendini göstermesi, Çarlık Rusya'nın Panslavizm politikasıyla bölgedeki etkisini artırması gayrimüslim halkın isyanlarını şiddetlendirmesine ve nihayetinde kopuşlara sebep olmuştur. Balkan Savaşları'ndan sonra Anadolu'ya yoğun bir Türk göçü yaşanmıştır.

5. Devrik Cümle Nedir?

Osmanlıca olarak isimlendirilen ve 16.yy.dan itibaren klasikleşen Türkçe; zaman içinde Türkçe cümle yapısından uzaklaşarak ilim dili olan Arapça ve şiir dili olan Farsçanın etkisi ile devrik cümlelerle hatta devrik tamlamalarla süslü bir yazın kurma eğilimine kapılmıştı. Dilde sadeleşme konusu gündeme geldiğinde Türkçenin halk tarafından daha anlaşılır olması için sadece kelimelerin seçimi değil, tamlamaların ve cümlelerin de Türkçenin yapısına daha uygun olmasına dikkat edilmeye çalışıldı. Nihayetinde Altay dillerinin ortak cümle yapısı olan Özne+Nesne+Yüklem yapısının dışındaki cümle çeşitleri Türkçe olmadıkları gerekçesiyle dışlandı. Ancak zaman içinde Orhun yazıtlarında bile az miktarda devrik cümle olduğu, atasözlerinde de rastlanıldığı dikkate alınarak, bu tip cümlelerin Türkçede olabileceği yeniden düşünölmeye başlandı.

Devrik cümle konusuna Ergin *Türk Dilbilgisi*³¹ isimli kitabında yer vermemiştir. Ergin, cümlede asıl unsurun daima sonda bulunacağını belirterek

³¹ Muharrem Ergin, *Edebiyat ve Eğitim Faköltelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul 2009, s. 399.

yüklemi sonda kabul etmesine karşın Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* kitabında devrik cümle bahsine “Sıra Değişmeleri” başlığı altında değinmiştir:

*“Yüklemin yerinden alınıp kimseye yaklaştırılması, hatta cümle başına getirilmesi... Yüklem ileri alınmasıyla doğrudan sıraya en çok aykırı görünen bu üçüncü çeşit sıraya konuşma dilinde oldukça rastlanır. Burada yüklem her zaman sert bir berkitme vurgusu taşır... Buna ters sıra (ordre inverse) deriz. Yeni zamanlarda yazı dilimizde tartışma konusu olan devrik cümle (phrase inverse) de budur.”*³²

Delice, *Türkçe Söz Dizimi* kitabında:

*“Türkçe klâsik cümle yapısında yüklem sonda bulunması gerekmektedir. Bu kurala uyan cümleler kurallı, uymayan –yani, yüklemi sonda bulunmayan cümleler de devrik ya da kuralsız adını alır. Cümlelerin kurallı veya kuralsız ayrımı, cümlelerin kurucu ögesi olan yüklem ile onu tamamlayan ögelerin dizilişi ile ilgili bir durumdur. Yüklemi tamamlayan Ö, N, DT ve ZT’inden birinin yüklemden sonra kullanılması durumunda Türkçenin cümle dizim kuralı değişmiş ve cümle dizimi kuralsız cümle terimi ile ifade edilecek duruma gelmiş olur.”*³³

Karahan *Türkçede Söz Dizimi* adlı eserinde Türk cümle yapısının korunması amacıyla devrik cümle yapısının yaygınlaştırılmaması gerektiği görüşünü eserin 7. baskısından sonra değiştirmiştir.³⁴ Karahan devrik cümleyi şu şekilde ifade eder:

*“Yüklemi sonda bulunmayan cümleler, devrik cümlelerdir. Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer ögelerin olduğu gibi yüklem de yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür.”*³⁵

³² Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 11. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2019, s. 533-534.

³³ H. İbrahim Delice, *Türkçe Sözdizimi*, 6. Baskı, Asitan Yayınları, İstanbul 2019, s. 169.

³⁴ Fatma Sibel Bayraktar - Emine Behrur - Esra Hatipoğlu - Nazlı Özdemir, “Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Devrik Yapı”, *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, I. Cilt, Uludağ Üniversitesi, Bursa 4-7 Aralık 2013, s. 682.

³⁵ Leyla Karahan, *Türkçede Sözdizimi*, Akçağ Yay. Ankara, 2004, s.100

Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü kitabında devrik cümleyi “*Türkçenin normal sözdizimine aykırı olarak yüklemi öteki cümle öğelerinden daha önce gelen cümle.*”³⁶ şeklinde tanımlarken Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi* adlı eserinde devrik cümleyi yüklemi sonda bulunmayan cümle olarak tanımlamıştır.³⁷

Ediksun da *Türk Dilbilgisi* adlı eserinde devrik cümleyi şu şekilde tanımlar:

*"Konuşmada ya da nesirde, özne ya da özne öbeği ile yüklem ya da yüklem öbeğinin -anlam gereğine göre- yer değiştirdikleri görülür. Böyle cümlelere devrik cümle adı verilir"*³⁸ diyerek devrik cümlelerin varlığını kabul etmiştir.

Hatipoğlu ise *Türkçenin Söz Dizimi* isimli eserinde devrik cümleyi tanımlarken dikkati yargıya çekmek için kullanıldığını belirterek *"Yargıdaki önemi belirtmek ve dikkati yargıya çekmek için, yüklemi, özne veya nesne ya da tümleçlerden önce kullanılan tümceye devrik tümce (Fr. Anacoluthie; İng. Anacoluthon; Alm. Anakoluth) denir"*³⁹ açıklamasını yapar. Neşe Atabay, Sevgi Özel, Ayfer Çam Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi eserinde devrik cümleyi tanımlarken Hatipoğlu gibi cümlede yargının etkin bir şekilde açıklanması için kullanıldığını belirtmiştir:

*"Öğelerin dizilişi açısından önemli bir tümce türü de devrik tümcedir. Anlatımdaki yargıyı etkin bir biçimde açıklamak amacıyla yüklemün tümcenin öteki öğelerinden önce kullanıldığı tümcelere devrik tümce denir"*⁴⁰

Bayraktar, Behrur, Hatipoğlu devrik cümlelerin, cümlede yansıtılmak istenen anlama, vurgulanmak istenen öğeye göre bir cümlelerin mümkün olan bütün dizilişlerde kullanılabileceğini belirtmiştir.⁴¹

Öztürk ve Günay da devrik cümlelerin varlığını kabul ederek şu açıklamayı yapmıştır:

³⁶ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 1992, s. 42.

³⁷ Günay Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi*, 6. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul 2017, s. 250.

³⁸ H.Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s.365

³⁹ V.Hatipoğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, DTCF Basımevi, Ankara, 1982, s.158

⁴⁰ Neşe Atabay, Sibel Özel, Ayfer Çam, *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2003,s.114

⁴¹ Fatma Sibel Bayraktar - Emine Behrur - Esra Hatipoğlu - Nazlı Özdemir, a. g. e., s. 683.

Yaygın görüş olarak devrik cümle yapıları ya çeviri metin etkileşimi ya da manzum eserlerde ölçü vezin, kafiye vb. uyumunu sağlamak için başvurulmuş bir diziliş değişikliği olarak değerlendirilerek bu dizilişlere temkinli yaklaşılr. Sebebi ne olursa olsun, sözdizimi esnekliği olarak da değerlendirilen Türkçe cümle yapısında öge diziliş değişikliğinin Türk Dilinin sözdizimi özelliklerinden biri olduğunu kabul etmek gerekir.⁴²

Yukarıdaki tanım ve yaklaşımları dikkate alarak, çalışmada yüklemi sonda olmayan cümleler “devrik cümle” olarak kabul edilecektir.

6. Devrik Cümlelerin Kullanım Alanlarıyla İlgili Yaklaşımlar

Karahan; devrik cümlelerin bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı ve şiirdeki ahenk endişesiyle kullanıldığını ifade ettikten sonra yazı diline oranla sözlü dilde daha çok kullanıldığını belirtmiştir.⁴³ Karahan’ın açıklaması çalışmamız açısından önem taşımaktadır.

Eker’in açıklamaları da Karahan ile benzerlik göstermektedir. Eker:

Devrik cümle (anacoluthon), yüklemi tümce sonunda bulunmayan tümce türüdür. Türkçenin söz diziminde yüklem genel olarak sondadır. Ancak deyim ve atasözlerinde, duyguların, heyecanların yoğunlaştığı, anlatımın farklı kalıplara dökülerek şiirselliğin amaçlandığı tümce yapılarında, günlük konuşmalarda, atasözü ve deyimlerde yüklem söz içinde ya da başında bulunabilir. Devrik tümce, edebi metinlerin dışında, genellikle sözlü dilde görülür.⁴⁴

Bayraktar, Behrur, Hatipoğlu; bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı olduğunu, özellikle şiirdeki ahenk endişesinin diğer öğelerin olduğu gibi yüklemde de yerini değiştirebileceğini, devrik cümlelerin, sözlü dilde yazılı dile

⁴² Sevgi Öztürk – Nesrin Günay, “Kırkalareli Ağzlarının Söz Dizimi Özellikleri”, 4. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağzı Araştırmaları Çalıştayı Programı, Trakya Üniversitesi, Edirne 27-29 Ekim 2011.

⁴³ Leylâ Karahan, a. g. e., s. 100.

⁴⁴ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, 6. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2010, s. 422.

oranla daha fazla kullanıldığını, bunun yanında şiir dilinde de devrik cümlelerin çok görüldüğünü”⁴⁵ ifade etmiştir.

Demir, Yılmaz ise; devrik cümlelerin işlevlerinin tam olarak aydınlatılmadığını, atasözleri, deyimler, slogan ifadelerde, şiir ve konuşma dilinde sıkça kullanıldığını dile getirmiştir⁴⁶

Açıklamalardan yola çıkarak devrik cümlelerin konuşma dilinde daha çok kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında bir anlamı vurgulamak ve öne çıkarmak, anlatımdaki yargıyı etkin bir biçimde açıklamak için de devrik cümlelere başvurulduğunu, duygu ve heyecan belirten cümlelerin devrik olma ihtimalinin yüksek olduğunu dikkate alarak çalışmamızı yürüteceğiz.

7. Cümlelerin Ögeleri

Batı Balkan Türk Ağzlarında devrik cümle yapılarını bulunurken ilk olarak yüklem tespit edilecek ve cümlelerin sözdizimsel sıralaması ortaya konulacaktır.

7. 1. Yüklem

Çalışma açısından yüklem doğru anlaşılması ve doğru tespiti önemlidir. Bu sebeple dilbilimcilerin konuyla ilgili tanım ve yaklaşımları doğrultusunda yüklem hakkında bir kanıya varılacaktır. Cümledeki öge tespitine ilk olarak yüklem ile başlanacaktır.

Ergin, Türk Dil Bilgisi isimli eserinde yüklemi; cümlelerin en esaslı unsuru, ana unsuru, temel unsuru, cümlelerin direğidir, diyerek tanımlamıştır ve cümlelerin bütün yapısının onun üzerinde kurulduğunu, diğer bütün unsurların fiilin etrafında toplanan, onu destekleyen, onu tamamlayan unsurlar olduğunu söylemiştir.⁴⁷

Banguoğlu, Türkçenin Grameri isimli kitabında; yüklemi yargının dolayısıyla cümlelerin düğümlendiği kelime olarak tanımlar ve cümlelerin cinsini de yüklem

⁴⁵ F. Sibel Bayraktar-Emine Behrur- Esra Hatipoğlu- Nazlı Özdemir, a. g. e. , s. 681.

⁴⁶ Nurettin Demir – Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı*, 8. Baskı, Grafikler Yayınları, Ankara 2016, s.246.

⁴⁷ Muharrem Ergin, a. g. e., s. 398-399.

yapılışının belirlediğini, fiilin yüklem olmasıyla fiil cümlesi, ismin yüklem olmasıyla ise isim cümlesi oluştuğunu ifade etmiştir.⁴⁸

Karahan ise Türkçede Söz Dizimi adlı eserinde yüklemi şu şekilde açıklamıştır:

*“Cümlede yargıyı üzerinde taşıyan öge, yüklemidir. Kılış, oluş ve durum yüklem tarafından karşılanır. Yüklem, cümlenin ana ögesidir. Diğer ögeler, yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlamak üzere cümlede yer alır.”*⁴⁹

Eker, Çağdaş Türk Dili adlı eserinde yüklemi şu şekilde açıklamıştır:

*“Yüklem (predicate), adından da anlaşılacağı gibi, tümce içinde kip ve kişi ekleri alan, yani çekimlenmiş eylemdir. Kişileri ve kipleri belirtebilen yüklem, tek başına bir tümce oluşturabilecek yeterliktedir. Tek bir yüklem içinde yargı, zaman kişi ögeleri bulunur.”*⁵⁰

Delice, Söz Dizimi kitabında yüklemi; cümlenin kurucu ögesi, aynı zamanda özelliklerine göre cümlede bulunacak olan diğer unsurların da belirleyicisi olarak tanımlamıştır.⁵¹

Demir, Yılmaz, Türk Dili El Kitabı isimli eserinde Yüklemi şu şekilde açıklamıştır:

*“L. Johansın'un anlayışıyla hareket edecek olursak yüklem, fiil cümlelerinde yüklemleştirci işlevi gören çekim eki almış bir fiil, isim cümlelerinde ise bildirme eki alabilen bir isim ögesinden oluşur...”*⁵²

Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi kitabında; nitelendirilmiş eylem adına yüklem dendiğini, cümlede yargı bildiren çekimli ögenin yüklem olduğunu ifade

⁴⁸ Tahsin Banguoğlu, a. g. e., s. 524-525.

⁴⁹ Leylâ Karahan, a. g. e., s. 14.

⁵⁰ Süer Eker, a. g. e., s. 394.

⁵¹ H. İbrahim Delice, a. g. e., s. 156-157.

⁵² Nurettin Demir – Emine Yılmaz, a. g. e., s. 239.

etmiş ve yüklem olan ögenin fiil cümlesinde çekimli bir fiil, isim cümlesinde ise ana yardımcı fiille çekimlenmiş bir söz ya da söz öbeği olduğunu söylemiştir.⁵³

Tanım ve açıklamalarda yola çıkılarak yüklem cümlemin temel ögesi olduğunu ve cümlemin diğer ögelerinin de yükleme göre şekillendiği kanısına varılmıştır. Çalışmada ilk olarak yüklem belirlenecektir.

7. 2. Özne

Çalışmada yüklem bulunduktan sonra ikinci öge olarak özne bulunacaktır. Öznenin doğru bir şekilde bulunması amacıyla dilbilimcilerin tanım ve açıklamaları dikkate alınacaktır.

Ergin, Türk Dil Bilgisi adlı kitabında özneyi; cümlemin fiilden sonra ikinci unsuru olduğunu ifade etmiş ve fâili fiili yapan veya olan unsurdur, fiile en yakın fiilden ayrılmaz bir cümle unsurudur,⁵⁴ şeklinde tanımlamıştır.

Banguoğlu ise “kimse” olarak isimlendirdiği özneyi Türkçenin Grameri eserinde şu şekilde açıklamıştır:

*“Kimse bir kişi, veya şey olabileceği gibi yalnız bir kavram da olur. Kimse cümlede kılını ve olanı temsil eder...kimse ister ayrı bir kelimeyle ifade edilsin, ister yüklem içindeki kişi eki (fiil zamiri) ile belirtilsin cümlemin ikinci üyesi sayılır.”*⁵⁵

Türkçede Söz Dizimi kitabında Karahan özneyi, *cümlede yapanı veya olanı karşılayan öge*⁵⁶ olarak tanımlamıştır. Delice ise Türkçe Sözdizimi adlı kitabında özneyi şu şekilde açıklamıştır:

*“Yüklemi kılış fiilinden oluşan kılış cümlelerinde eylemi gerçekleştiren isim unsurudur. Bu unsur, eylem gerçekleştirme erki olan bir varlık ismi ya da mecazi olarak bu erke sahip olan varlıkları karşılayan isimdir.”*⁵⁷

⁵³ Günay Karaağaç, a. g. e., s. 223-224.

⁵⁴ Muharrem Ergin, a. g. e., s. 399.

⁵⁵ Tahsin Banguoğlu, a. g. e., s. 525-526

⁵⁶ Leylâ Karahan, a. g. e., s. 18.

⁵⁷ H. İbrahim Delice, a. g. e., s. 162.

Türk Dili El Kitabı'nda Demir, Yılmaz özneyi açıklarken; geleneksel Türkçe kaynakları dayanak göstererek öznenin bir cümlede yüklem gösterdiği işi veya oluşu gerçekleştiren olarak anlaşıldığını ifade etmiştir.⁵⁸ Karaağaç ise Türkçenin Söz Dizimi kitabında özneyi, cümlede bir var oluşu veya bir yapma ve olamayı gerçekleştiren öge olarak tanımlamıştır.⁵⁹

Dilbilimcilerin özneye ilgili tanım ve açıklamaları doğrultusunda öznenin işi yapan ya da olan öge olduğu, yüklemden sonra ikinci önemli unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple çalışmada yüklemden sonra özne bulunacaktır.

7. 3. Nesne

Yüklem ve öznenin sonra bulunacak öge nesnedir. Nesne dilbilimcilerin tanım ve açıklamalarıyla anlamlandırılacaktır.

Ergin, Türk Dil Bilgisi adlı kitabında nesneyi belirtili ve belirtisiz nesne olarak ikiye ayırmıştır ve şu şekilde açıklamıştır:

*“Fillerin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur... Nesne yalnız fiili geçişli cümlelerde bulunur. Nesne unsuru daima akkuzatif hâlinde bulunur, fiil akkuzatife bağlanır. Bu akkuzatif ya ekli, ya eksiz olur. Ekli akkuzatif nesnenin belirli olduğunu, belki de bilindiğini; eksiz akkuzatif ise nesnenin belirsiz, umumî olduğunu ifade eder. Ekli nesneye belirli nesne, eksiz nesneye belirsiz nesne denir.”*⁶⁰

Türkçenin Grameri isimli kitabında Banguoğlu nesneyi; cümlede kimsenin, dolayısıyla yüklem etkilediği kişiyi, veya şeyi temsil eden kelime olarak tanımladıktan sonra şu açıklamaları eklemiştir:

“Nesne cümlelerin üçüncü üyesi sayılır. Ancak nesne iki öncekiler gibi her cümlelerin tabii üyesi değildir. İsim cümleleri yalnız vasıf, oluş ve durum bildiren yargı öbekleri olduklarından nesne almazlar... Bir varlık üzerinde etkisi olan fiiller olduğu gibi olmayan fiiller de olduğu için, (geçişli ve geçişsiz fiiller), sonrakiler

⁵⁸ Nurettin Demir – Emine Yılmaz, a. g. e., s. 240.

⁵⁹ Günay Karaağaç, a. g. e., s. 227.

⁶⁰ Muharrem Ergin, a. g. e., s. 339-400.

yüklem olduklarında fiil cümlesi nesne alamaz (Bekir sütü getirdi. fakat Bekir geldi.)... Adlar cümlede kimi ve kim halleriyle nesne olurlar (Mehmet tavuğu kesti. Mehmet tavuk kesti.) Bunlardan birincisi yüklem belli bir kişiyi, veya şeyi etkilediğini gösterir ve belirli nesne (complement direct determine) adını alır. İkinci ise yüklem belirtilmemiş bir kişi, veya şeyi etkilediğini anlatır ve belirsiz nesne (complement direct indetermine) adıyla anılır.”⁶¹

Türkçede Söz Dizimi kitabında Karahan nesneyi “Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge, nesnedir”⁶² şeklinde tanımlamıştır ve nesnenin sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunabileceğini, geçişli fiil cümlelerinin zorunlu ögesi olduğunu ifade etmiştir. Karahan, nesneyi belirtili nesne ve belirtisiz nesne olmak üzere iki şekilde tanımlamıştır:

*Yükleme hâli eki taşımayan nesneler belirtisiz nesnedir; genel bir varlığı, bir türü karşılar... Yükleme hâli eki taşıyan nesneler belirtili nesnedir; bilinen bir varlığı karşılar.*⁶³

Eker, Çağdaş Türk Dili adlı kitabında nesneyi, “Nesne (object), bir tümce veya yan tümce içinde yüklemle doğrudan ilişkili olan ögedir. Geçişli eylemlerle oluşturulan yüklem nesne olabilir.”⁶⁴ şeklinde açıklamıştır. Ardından belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki tür nesne olduğunu belirtmiştir ve şu şekilde tanımlamıştır:

“Tümcedeki yüklem belli bir varlık ya da kavramı doğrudan etkileyebilmesi için, nesnenin yükleme durumu ekini almış olması gerekir. Tümce içinde yükleme durumu ekini alan sözcük ya da sözcük gruplarına belirtili nesne (direct object) adı verilir... Tümce içinde, yükleme durumu ekini almayan sözcük ya da sözcük gruplarına belirtisiz nesne (indetermined direct object) adı verilir.”⁶⁵

Delice, Türkçe Sözdizimi adlı eserinde nesneyi belirtili nesne ve belirtisiz nesne olmak üzere iki şekilde isimlendirmiştir ve şu açıklamayı yapmıştır:

⁶¹ Tahsin Banguoğlu, a. g. e., s. 527.

⁶² Leylâ Karahan, a. g. e., s. 25.

⁶³ Göş. yer.

⁶⁴ Süer Eker, a. g. e., s. 396.

⁶⁵ Göş. yer.

“Cümle kurgusunda iki tip nesne vardır. Birinci tip nesne durum ve oluş cümlelerinde görülür; ikinci tip nesne ise geçişli kılış fiilinin yüklem olduğu kılış cümlelerinde ortaya çıkar. Buna göre, durum ve oluş cümlelerinin konusu olan öge ismi iken geçişli yüklem oluşturduğu kılış cümlelerinde ise öznenin eylemini üzerinde gerçekleştirdiği öge ismi olarak cümleye katılır... Geçişli kılış fiilinin yüklem olmasından dolayı cümlede üçüncü dereceden zorunlu olarak bulunması gereken nesne –daha çok- -I belirtme durumu ekini almış olarak bulunur ve cümle içinde belirtili nesne diye adlandırılır. Eksiz isim unsurunun nesne olması durumunda nesneyi tamamlamak için belirtisiz nesne terimi kullanılır.”⁶⁶

Türk Dili El Kitabı’nda Demir, Yılmaz nesneyi; cümlede fiilin gösterdiği işten doğrudan etkilenen öge olarak tanımlamış ve nesnenin sadece yüklemi geçişli olan fiillerde ortaya çıkabileceğini, yüklemi geçişsiz fiillerde ve isim cümlelerinde nesnenin bulunmayacağı açıklamasını yapmıştır. Demir, Yılmaz; belirtili ve belirtisiz nesne olarak iki şekilde isimlendirmiş ve belirtili nesnenin ek aldığını, belirtisiz nesnenin ise ek almadığını söylemiştir.⁶⁷

Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi adlı kitabında nesneyi *“Öznenin gerçekleştirdiği yapmadan etkilenen varlık, yapma hali çekimindedir ve cümlelerin nesnesidir.”⁶⁸* şeklinde tanımlamıştır. Nesnenin yalnızca geçişli eylem cümlelerinde bulunabileceğini, isim cümlelerinde nesne bulunamayacağını ifade etmiştir. Karaağaç; ekli yapma haliyle bildirilen nesnenin belirtili nesne olduğunu, eksiz olan yapma haliyle bildirilen nesnenin ise belirtisiz nesne olduğunu belirterek nesneyi belirtili nesne ve belirtisiz nesne olarak iki türlü olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹

Nesne ile ilgili tanımlar doğrultusunda nesne, öznenin yaptığı işten yani yüklemde yapılan işten etkilenen ögedir. Ayrıca dilbilimcilerin açıklamalarından nesnenin belirtili ve belirtisiz nesne olmak üzere iki türde olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada nesne, belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki başlıkta incelenecektir. Bölge ağzında yönelme (-A) hâl ekinin belirtme (-İ) hâl eki yerine kullanıldığı durumlar ve

⁶⁶ H. İbrahim Delice, a. g. e., s. 163

⁶⁷ Nurettin Demir – Emine Yılmaz, a. g. e., s. 241.

⁶⁸ Günay Karaağaç, a. g. e., s. 231.

⁶⁹ Günay Karaağaç, a. g. e., s. 231.

belirtme (-İ) hâl ekinin düştüğü durumlar tespit edilmiştir. Belirtili nesne bulunurken bu hal eki değişimleri dikkate alınmıştır ve cümle bağlamının ifade ettiği anlama göre ögeler tespit edilmiştir:

na'sın iste'ysın buyurmağa? V. A / s. 209

kına geçesi koyāym kınāy PB. A /s. 132

7. 4. Dolaylı Tümleç

Ergin, Türk Dil Bilgisi kitabında dolaylı tümleci yer tamlayıcısı olarak isimlendirmiştir. Yer tamlayıcısını, fiilin mekânını ve istikametini gösteren cümle unsuru olarak tamlamış ve şu açıklamayı eklemiştir:

Her hareketin zaman mekân içinde bir yeri bir istikameti vardır. İşte yer tamlayıcısı hareketin cereyan ettiği bu yeri ve istikameyi ifade eder. Bu unsur da isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olur. Fiile yer ve istikamet ekleri olan datif, lokatif ve ablatif ekleri ile bağlanır.”⁷⁰

Banguoğlu, Türkçenin Grameri’nde dolaylı tümleci isimleme olarak adlandırmıştır. İsimlemeyi, “Cümlede yüklemnin gerçekleşmesiyle ilgili kişileri ve şeyleri gösteren adlara ve zamirlere isimleme (determinant nominal, complement indirect) deriz. Bu adlar ve zamirler en çok yer yön hallerinde (kime, kimde, kimden), bir hayli de dışçekim hallerinde bulunurlar.”⁷¹ şeklinde açıklamıştır. Banguoğlu’nun isimleme ile ilgili şu açıklaması da dikkat çekicidir:

“İsimleme cümlede önceki cümle üyelerine bakarak daha çoklukla birden fazla sayıda bulunur ve bunlar aynı hizada ve kalıpta kelimeler olmaktan ziyade oluş ve kılışı türlü yönlerinden belirten, sınırlayan çeşitli çekim hallerinden kelimeler olurlar.”⁷²

Türkçede Söz Dizimi kitabında dolaylı tümleci yer tamlayıcısı olarak adlandıran Karahan, yer tamlayıcısını; “Cümlede yönelme, bulunma ve uzaklaşma

⁷⁰ Muharrem Ergin, *a. g. e.*, s. 400.

⁷¹ Tahsin Banguoğlu, *a. g. e.*, s. 529.

⁷² Tahsin Banguoğlu, *a. g. e.*, s. 530.

*bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır.*⁷³ cümlesiyle tanımlamıştır. Yer tamlayıcısı ile ilgili verdiği özelliklerden bazıları şu şekildedir:

“Bu öge, yükleme yönelme (-A), bulunma (-DA), uzaklaştırma (-DAN) hâli ekleriyle bağlanan bir kelime veya kelime grubudur. Yer tamlayıcısı mutlaka bu eklerden birini taşımalıdır...

Bir cümlede birden fazla aynı veya ayrı cinsten yer tamlayıcısı bulunabilir...

Bazı yer tamlayıcıları, kendilerinden önceki yer tamlayıcılarının açıklayıcısıdır...

Yönelme ve uzaklaşma hâli ekli yer tamlayıcıları, isim cümlelerinde çok az kullanılır. Bulunma hâli ekli yer tamlayıcıları ise her cümlede bulunabilir...

Yönelme, bulunma ve uzaklaşma hâli ekli tarz, zaman ve miktar zarfları yer tamlayıcısı değildir...

*Cümle tahlillerinde yükleme sorulan kime, kimde, kimden, neye, nede, neden, nereye, nerede, nereden soruları bu ögeyi bulmayı kolaylaştırır.”*⁷⁴

Eker, Çağdaş Türk Dili’nde dolaylı tümleci Korkmaz’ın, tümcede yüklemnin çeşitli tamamlayan ve kesinleştiren; bulunma, yaklaşma ve uzaklaşma durumu eklerinde biriyle veya bir edatla birlikte bulunan yalın veya grup hâlindeki adın tümce bilgisindeki adı olduğu tanımını kullanmıştır ve şu açıklamayı eklemiştir:

*“Dolaylı tümleçler tümcede yaklaşma [-A], bulunma [-DA], veya uzaklaşma [-DAn], durumlarında bulunabilir. Yaklaşma [-A] durumundaki tümleçlerin neden, fiyat, bedel vb.; bulunma [-DA] durumundaki tümleçlerin yer, zaman, süre, durum vb.; uzaklaşma [-Dan] durumundaki tümleçlerin ise yön, yer, neden, ölçü, değer, karşılık, bedel vb. bakımından tümceyi tamamlama işlevi vardır...Adlaşan bütün sözdizimsel yapılar dolaylı tümleç olabilir.”*⁷⁵

⁷³ Leylâ Karahan, a. g. e., s. 29.

⁷⁴ Leylâ Karahan, a. g. e., s. 29-32.

⁷⁵ Süer Eker, a. g. e., s. 397.

Delice, Türkçe Sözdizimi adlı kitabında dolaylı tümleci, her hareketin zaman ve mekân içinde bir yerinin ve yönünün olduğunu ifade etmiş ve “*İşte, cümlelerde yer ve yönü gösteren bu cümle ögesi, isim cinsinden bir kelime veya kelime öbeği olabilir. Fiile yer ve yön ekleri olan kalma, ayrılma ve ekleriyle bağlanır.*”⁷⁶ açıklamasını yapmıştır.

Türk Dili El Kitabı’nda Demir, Yılmaz, dolaylı tümleci; “*Yönelme, bulunma ve ayrılma durumu eklerinden birini almış olan isim ögeleri, cümlede dolaylı tümleç olarak işlev görür.*”⁷⁷ şeklinde tanımlamıştır.

Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi adlı eserinde yer tamlayıcısı olarak isimlendirdiği dolaylı tümleci, “*Cümlede, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır.*”⁷⁸ şeklinde ifade etmiştir.

Dilbilimlerin dolaylı tümleç ile ilgili yaptığı açıklamalar doğrultusunda dolaylı tümleç, yönelme (-A), bulunma (-DA) ve ayrılma (-Dan) eklerini alan yardımcı ögedir. Ancak bu ekleri alan ve zarf tümleci gören öge ile karıştırılmamalıdır. Çalışmada dolaylı tümlecin tespitini yaparken “Neye, neyde, neyden; kime, kimde, kimden; nereye, nerede, nereden?” sorularına cevap aranacaktır. Aynı ekleri alan zarf tümleci ile karıştırılmamasına dikkat edilecektir. Bunun yanında bölge ağzında yönelme (-A) ve belirtme (-İ) hâl eki değişiminden kaynaklı olarak belirtili nesne ile karıştırılmamasına özen gösterilecek ve yönelme (-A) ekinin düştüğü durumlar dikkate alınacaktır:

Başlardık düğünü VR. A / s. 158

e yüksək mektepi fakulteyi gitim zirāt fakultəsi PB. A /s. 113

e kırkînde çermon o çerman çirdi burey PB. A /s. 121

7. 5. Zarf Tümleci

⁷⁶ H. İbrahim Delice, *a. g. e.*, s. 164.

⁷⁷ Nurettin Demir – Emine Yılmaz, *a. g. e.*, s.242.

⁷⁸ Günay Karaağaç, *a. g. e.*, s. 233

Ergin, Türk Dil Bilgisi adlı kitabında zarf tümlecini, fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsuru olarak tanımlamış ve şu açıklamaları eklemiştir:

*“Hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, hülâsa, hangi şartlarda yapıldığını veya olduğunu ve hangi zamanda cereyan ettiğini göstermek için zarf unsuru kullanılır.”*⁷⁹

Banguoğlu, Türkçenin Grameri kitabında zarflama olarak tanımladığı zarf tümlecini, *“Cümlede yüklem içinde geçtiği hal ve şartları belirten zarflara ve zarf niteliğindeki belirtme öbeklerine zarflama (determinant adverbial, complement circonstanciel) deriz.”*⁸⁰ şeklinde tanımlamış ve zarfların zarf fiillere ve sıfatlara gelen ve onların anlamlarını sınırlayan bir kelime olduğunu söylemiştir. Şu açıklaması da önemlidir:

*Cümlelerin üyesi olarak zarf ve benzerleri ise işleyişi ve yeri ayrı bir söz birliğidir. Bütünüyle olağanın zaman, yer, yön, tarz, miktar, gerçekleştirme gibi özelliklerini belirtmeye yarar (Burada Sinanı bekliyorum. Hava yarın güzel olacak). İşte buna cümlede zarflama diyoruz.”*⁸¹

Karahan, Türkçede Söz Dizimi’nde zarf tümlecini *“Zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi, zarftır.”*⁸² tanımını yapmış ve özelliklerini açıklamıştır. Bazı dikkat çekici özellikleri şu şekildedir:

“Zarf görevi yapan kelime ve kelime grupları yüklemi zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek tamamlar...”

İsimler eksiz veya yön, eşitlik, vasıta hâli ve diğer bazı hâl ekleriyle; fiiller de zarf-fiil ekleriyle cümlede zarf görevi yaparlar...

⁷⁹ Muharrem Ergin, a. g. e., s. 400.

⁸⁰ Tahsin Banguoğlu, a. g. e., s. 530.

⁸¹ Gös. yer.

⁸² Leylâ Karahan, a. g. e., s. 32.

Bir cümlede aynı veya ayrı türden birden fazla zarf bulunabilir. Aynı cinsten zarfların bir arada bulunduğu bir cümlede, genellikle zaman zarfı diğer zarfların önünde yer alır. Miktar bildiren zarflar ise yüklem hemen yanındadır...

Zaman, tarz, sebep, vasıta, miktar, yön ve şart bildiren bütün kelime grupları cümlede zarf görevi yapabilir...

Cümle tahlillerinde yükleme sorulan nasıl, ne zaman, ne ile, kiminle, hangi şartlarda, kim tarafından, niçin, ne kadar, hangi yönde gibi sorular zarf ögesini bulmayı kolaylaştırır.”⁸³

Eker, Çağdaş Türk Dili’nde zarf tümlecini açıklarken Korkmaz’ın Gramer Terimleri Sözlüğü adlı kitabındaki tanımını kullanmıştır:

“Zarf tümleci, tümcede yüklem anlamını zaman, tarz, ölçü, yer, yön vb. bakımlardan daha belirgin duruma getiren, sınırlayan sözcük veya sözcük gruplarından oluşan tümleçtir.”⁸⁴

Delice, Türkçe Sözdizimi’nde zarf tümlecini şu şekilde açıklamıştır:

“Zarflama kılış fiillerinin kurucu -yüklem- olarak kullanıldığı cümlelerde zorunlu, oluş fiili fiil ile isimlerin kurucu olarak katıldığı cümlelerde seçimlik olarak bulunan cümle ögesidir. Cümlelerin yaparı, olanı, bildireni, üzerinde gerçekleştirdiği nesnesi ve mekânı dışında zaman, vasıta, sebep ve yön gibi her türlü yüklem durumlarını göstermeye yarayan bir ögedir.”⁸⁵

Türkçenin Söz Dizimi kitabında Karaağaç zarf tümlecini, cümlede; yön, tarz, sebep, miktar, vasıta, şart vb. bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi olarak tanımlamıştır.⁸⁶

Demir, Yılmaz ise Türk Dili El Kitabı’nda zarf tümlecini “Cümlede herhangi bir çekim eki almadan yüklemi zaman, tarz, nicelik, araç, yön gibi çeşitli açılardan tamamlayan ögeye zarf denir.”⁸⁷ cümlesiyle tanımlamıştır.

⁸³ Leylâ Karahan, a. g. e., s. 32-36.

⁸⁴ Süer Eker, a. g. e., s. 397.

⁸⁵ H. İbrahim Delice, a. g. e., s. 165.

⁸⁶ Günay Karaağaç, a. g. e., s. 235.

Dilbilimcilerin tanım ve açıklamaları doğrultusunda yüklemi; zaman, neden, şart, tarz, yer-yön, vasıta, miktar yönüyle etkileyen sözcükler zarf tümlecidir. Zarf tümleci bulunurken yükleme sorulan nasıl, ne zaman, ne ile, kiminle, kim tarafından, neden, ne kadar, hangi yönde gibi sorulardan yararlanılacaktır.

7.6. Cümle Dışı Unsur

Cümle dışı unsur konusuna bazı dilbilimciler kitaplarında yer vermemiştir. Kitaplarında yer veren dilbilimcilerin tanım ve açıklamaları paylaşılacaktır.

Ergin, Türk Dil Bilgisi'nde 97 H. İbrahim Delice, *a. g. e.*, s. 165.

*“Cümlede bu unsurlardan başka bir de bağlama ve ünlem edatları veya ünlem grupları bulunabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili olmayan ve cümleye sadece ilâve edilmiş bir durumda bulunan unsurlardır. Umumiyetle cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunurlar. Parantez şeklinde cümle içine girdikleri de görülebilir. Bunlara cümle dışı unsurlar adını veriyoruz.”*⁸⁸

Karahan, Türkçede Söz Dizimi isimli eserinde cümle dışı unsuru “Cümle Dışı Ögeler” diye ayrı bir başlık açarak incelemiştir ve şu tanım ve açıklamayı yapmıştır:

*“Cümlelerin bir yerinde bulunan, ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlelerin anlamına yardımcı olan ögelerdir. Cümle dışı ögeler, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi yüklem tamamlayıcısı değildirler. Bu ögeler, yüklem tamamlayıcısı olan ögelerin aksine açıklama, pekiştirme vb. işlevlerle cümleye yardım eder ve cümleleri çeşitli anlam ilişkileri çerçevesinde birbirine bağlarlar.”*⁸⁹

Karahan ayrıca cümle dışı ögelerin özellikleri kısmında; ünlemleri, ünlem gruplarını, hitapları, bağlama edatlarını, açıklama cümleleri ve ara sözleri, cümle dışı

⁸⁷ Nurettin Demir – Emine Yılmaz, *a. g. e.*, s. 242.

⁸⁸ Muharrem Ergin, *a. g. e.*, s. 401.

⁸⁹ Leylâ Karahan, *a. g. e.*, s. 36.

öge olarak belirtmiş ve cümle dışı ögelerin cümlenin her yerinde bulunabileceğini ifade etmiştir.⁹⁰

Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi'nde "Cümle Dışı Ögeler" başlığında *"Cümlenin kuruluşuna katılmayan; fakat cümle ögeleri ve cümleler arasında bağlantı kurarak metnin oluşmasını sağlayan ögeler, cümle dışı ögelerdir. Cümle dışı ögeler, cümleler arası metnin ögeleridir; bu yüzden, metindeki herhangi bir yükleme ilişkilendirilemezler. Ünlemler ve ünlem öbekleri ile her türden bağlama edatları böyle ögelerdir."*⁹¹ tanımını yapmıştır.

Çalışmada dilbilimcilerin tanım ve açıklamaları dikkate alınacak ve cümlenin ögeleri tespit edilirken "cümle dışı unsur" başlığı açılacaktır.

⁹⁰ Leylâ Karahan, *a. g. e.*, s. 36-38.

⁹¹ Günay Karaağaç, *a. g. e.*, s. 236.

I. BÖLÜM

VIDİN'DE SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVRİK CÜMLE YAPILARI

1. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi

Bulgaristan'ın kuzeybatısında Romanya ve Sırbistan'a sınır komşusu olan Vidin, Tuna kıyısında bulunan bir şehirdir. Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaptığı bilinen Vidin, 25 Eylül 1396 yılında Niğbolu Savaşı'nda Bayezid'in Haçlıları yenerek ilerlemesiyle Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁹² Osmanlı'dan sonra Türk nüfusun arttığı Vidin'de 1586 yılına ait Mufasssal-ı Livâ-i Vidin isimli Tahrir Defteri verilerine göre 669 Müslüman, 269 Hristiyan, 31 Yahudi ve 27 Roman ailesi bulunmaktadır. Bu veriler doğrultusunda 16. yüzyılın ikinci yarısında şehirde ortalama 6-7 bin kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.⁹³

Harita 2: **Bulgaristan-Vidin**

Kaynak: TUBS - This vector image includes elements that have been taken or adapted from this file: Bulgaria location map.svg (by NordNordWest), CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=14540564> (Erişim Tarihi: 16.11.2022)

⁹² A. Kayapınar, "Ortaçağ ve Osmanlı Döneminde Vidin", *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi EBAD/ JABS Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi / Journal of Aegean and Balkan Studies Cilt/Volume: 2015-1 Sayı/ Issue: 1*, s. 81.

⁹³ Gyula Németh, a. g. e., s. 22.

1874 yılında yapılan Tuna Vilâyeti Salnâmesi'ne göre erkek nüfus verilerinde 34.996 Müslüman, 155.002 gayrimüslim olmak üzere Vidin'in toplam nüfusu 189.998'dir. Oranlandığında şehrin yüzde 18,42'sinin Müslüman olduğu görülmektedir.⁹⁴ 1878 sonrası Bulgarca kaynaklara göre şehirde 3500'ü Türk olmak üzere ortalama 15 bin kişi yaşıyor. 1930'lu yıllardan itibaren 300 Türk ailesi göçler ve farklı sebeplerle kaybolmuştur. 1947 yılında ise şehirdeki toplam nüfus 18.600 olarak tespit edilmiştir.⁹⁵

Bulgaristan'da Türkçenin eğitim dili olması konusunda sorunlar vardır. Ülkedeki Türk azınlığın 1970'li yılların başından itibaren yasaklanan ana dilde eğitim alma hakkı 1991 yılında yeniden verilmiştir.⁹⁶ Çalışmamıza konu olan ağız araştırması ise 1961 yılında yapılmıştır.

Gyula Németh Vidin'de Türkçenin üç ağzının konuşulduğunu belirtmiştir. Bunlar Romanların Kullandığı Türkçe, Osmanlı Türkçesi, Eski Vidin Halk Ağızı'dır. Németh, Eski Vidin Halk Ağızı'nın çalışmasına temel oluşturduğunu ifade etmiştir.⁹⁷

Bulgaristan'ın Vidin şehrindeki Türk ağız metinlerinde incelemiş olduğumuz 703 cümlemin 250 tanesi devrik yapıli cümle olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen devrik yapıli cümlelerin oranına baktığımızda %35,56 olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde az konuşmacı olduğu için bazı cümlelerde üslup ortaklığı gözlemlenmiştir.

1. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları

Vidin Türk ağzında dolaylı tümleç ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

⁹⁴ Aşkın Koyuncu, "Tuna Vilâyeti'nde Nüfus Ve Demografi (1864-1877)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring*, p. 675-737, Ankara 2014, s. 713.

⁹⁵ Gös. yer.

⁹⁶ Bilgehan Atsız Gökdağ, "Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı ile İlgili Düzenlemeler", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4 Fall*, p. 69-97, Ankara 2012, s.76.

⁹⁷ Gyula Németh, a. g. e., s, 20-21.

1. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları (56)

Vidin Türk ağzında 250 devrik yapılı cümlede dolaylı tümlecin yüklemden sonra görüldüğü 56 fiil cümlesi tespit edilmiştir. Bölge ağzında yüklemden sonra en çok görülen öge dolaylı tümleç olmuştur.

Yüklem + Dolaylı Tümleç (13)

- 1) gider evineee V. A / s. 207
- 2) gor ustanın qucağına V. A / s. 208
- 3) ugredır qıza V. A / s. 237
- 4) yatır uykisına V. A / s. 238
- 5) niyetlenır oruca V. A / s. 238
- 6) qalqar sufure V. A / s. 238
- 7) gider camiya V. A / s. 238
- 8) braqırler tekkede V. A / s. 246
- 9) guturur qapisi yanına V. A / s. 247
- 10) dunerler evine V. A / s. 252
- 11) duşmış ordan V. A / s. 253
- 12) galdi eve V. A / s. 253
- 13) oturduq sofraya V. A / s. 253

Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (5)

- 1) bir tepsi ekmeği, hepsini yollar lo^usaya V. A / s. 207
- 2) hangisinde ne oquyacağını ugredır qıza V. A / s. 237

- 3) bi qaç fakiri çağırır quşluğa V. A / s. 244
- 4) o ipi guturur nazar babaya V. A / s. 246
- 5) sancaqları alırlar camılardan, tekkelerden V. A / s. 249

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (4)

- 1) aqşama qadar gider guvegiye V. A / s. 221
- 2) qıldıqdan sora yatır uykısına V. A / s. 238
- 3) on bir buçuq oldi-mi, gutururler camiya V. A / s. 250
- 4) iki seneden sora bir gece galdi eve V. A / s. 253

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (4)

- 1) qız başlar saymağa V. A / s. 215
- 2) her kes dağılır evinə V. A / s. 223
- 3) bir qadın gide-r mura-t babaya V. A / s. 247
- 4) haber gəlir babasına V. A / s. 252

Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (3)

- 1) toplanır qızlar buyuq qızın etrafına V. A / s. 215
- 2) gəlir çocuqlar qapiya V. A / s. 218
- 3) gider qızın şeyleri qaynananın evinə V. A / s. 231

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

- 1) surme adeti bittirnen ustalar oturur cumbuşe V. A / s. 208
- 2) çabuc bir hatım endirirler camida V. A / s. 250

Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç (2)

1) braqır bıçagi yere V. A / s. 240

2) braqırler onnari rahatına V. A / s. 252

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) uç qaşık alır ordan V. A / s. 244

2) cenazenin ulduğı vaqıt her ne yuzune urtmişler-ise, erkek ise çevre, zenne ise oyali çember, urterler yuzune V. A / s. 250

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) maqşım oynarken düşer yere V. A / s. 234

2) qurban kendi yatır quyının başına V. A / s. 240

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç (1)

1) oynarken gide r peşin lōsaya V. A / s. 208

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

1) uqsururken yetiştı qan a ğzından, bu rnundan V. A / s. 253

Zarf Tümleci + Özne + Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) tehvit başlanacağı vaqıt her kes tespihini ba tırır o gul-suyuna, bardaq içine V. A / s. 243

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

1) qaynana verir küpeleri o qadının eline V. A / s. 221

Özne + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) qaynana qarşidan yemiş saçki saçay gelinin ustune V. A / s. 227

Özne + Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ağasi-da guturduqlerini qor bir kenara V. A / s. 239

Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleş + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleş (1)

1) sarar namazlığını başına. tespini eline V. A / s. 243

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleş + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) bir maqsim hasta· olurse·qurşum dukmege gutururler ilaç ilaçlayan, bu işleri bilen bir qadına V. A / s. 234

Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleş (1)

1) alır birer qat ruba onnara V. A / s. 238

Zarf Tümleci + Özne + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) söra vaqti olan çinile·rle yemiş qorler her kesin uynune V. A / s. 221

Özne + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) kimileri o gunki gun gelin deye duzgun yaparler geline V. A / s. 231

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) kim iste·rse, her ne müşkili var ise, gide·r murat babaya V. A / s. 247

Dolaylı Tümleş + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleş (1)

1) orda dağıdır oni - ne·rde kesti-ise, araplara, kâbe-i mukerremede·-mi, mekkede·-mi, medinede·-mi, her nerede-ise qurbanın yeri V. A / s. 249

Zarf Tümleci + Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleş (1)

1) düşek qalqacaq vaqıtta lousa peşin gor baqışını düşege V. A / s. 207

Özne + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) isteyen quveti var-ise, gene birer qāve, birer çigara çeker musafirlere V. A / s. 221

Zarf Tümleci + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) kim vekil olmuş izinnâmeyi qoçidan evel getirir qıza V. A / s. 228

Zarf Tümleci + Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) bir angi maqsım hasta ise, paq gömleğini gutururler nazar babaya V. A / s. 246

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) iste-rse bayram için bir guzâl tatli, bir şey yapmış-ise bir çiniylen getirir ağsının uynune V. A / s. 239

Özne + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) isteyen bir kaç uqsuz çocuq guturur dukana V. A / s. 238

Vidin'de belirtili nesne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

1. 2. 2. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (56)

Vidin Türk ağzındaki fiil cümlelerinde yüklemden sonra en çok görülen ikinci öge 56 tane olmak üzere belirtili nesne olmuştur.

Yüklem + Belirtili Nesne (22)

1) guturur parayı V. A / s. 208

2) tellerler yuzuni V. A / s. 209

3) qaldırır filcanı V. A / s. 215

4) bulur yuzugi V. A / s. 215

5) qorler çocuqları V. A / s. 218

6) qaparler düşek odasının perdelerini V. A / s. 218

7) açarler gelinin duvağını V. A / s. 227

8) soyarler ustuni, başını V. A / s. 227

9) beklerler qoçıyi V. A / s. 228

10) qapar qapısını V. A / s. 228

11) qayb eder aqlını V. A / s. 234

12) yer ekmeğini V. A / s. 238

13) alır abdestini V. A / s. 238

14) qarşılar ağasını V. A / s. 239

15) uper elini ağasının V. A / s. 239

16) ziyâret eder her bir ulısını V. A / s. 240

17) qazmışler bir quyi V. A / s. 240

18) alır musafini V. A / s. 245

19) alır gömlegi V. A / s. 246

20) alırler cenazeyi V. A / s. 250

21) qırlarler uyle namazını V. A / s. 250

22) alırler cenazeyi V. A / s. 250

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (11)

1) bittıqtən sòra braqırler dayreleri V. A / s. 208

2) baştan ayğa yaparler. qızı V. A / s. 209

3) na'sın iste'ysın buyurmağa? V. A / s. 209

4) gene saqlar yuzugi V. A / s. 215

- 5) deryayı dedı:nnen tutamazler gelini V. A / s. 228
- 6) pazar guni çağırırler qızın ninesını ve aqrabalarını V. A / s. 229
- 7) dayreye qorken bilsın ne okusun V. A / s. 237
- 8) bayram sabahi bozar orucuni V. A / s. 238
- 9) remezan için tedarik ederler kendilerini V. A / s. 238
- 10) dünden qınalamişler başını, bitevi qoçi, sıtını V. A / s. 240
- 11) ule oquyana qadar bitırırler hatimi V. A / s. 250

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne (7)

- 1) ben oqutmadım oni V. A / s. 209
- 2) o qız alır tablayı V. A / s. 215
- 3) güvegi doldurur bunnarı V. A / s. 222
- 4) qadın alır şeyleri V. A / s. 223
- 5) qadın alır qurşumi V. A / s. 234
- 6) isteyen bekler saba namazını V. A / s. 238
- 7) babası, ninesi hazırlarler dugune olan iktizá şeyleri V. A / s. 252

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (4)

- 1) fakir olan, qahrılı yer olan altı günde qaldırır düşęini V. A / s. 207
- 2) erkek olan iftar etti mi – aqşamları – qılar aqşami V. A / s. 238
- 3) giden cemaat her kes ikişer rekat, qılarler cenaze namazını V. A / s. 250
- 4) kim isterse, o bir qaç adım guturur cenazeyi V. A / s. 250

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtili Nesne (2)

1) bir taligaya qorler qızın şeylerini V. A / s. 231

2) yuzune surer ellerini V. A / s. 243

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtili Nesne (2)

1) yapan qomşi olma-sse, evde iqarler qızı V. A / s. 231

2) haci vapordan çıktı-nnen sancaqlar altına qorler hacyi V. A / s. 249

Yüklem + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) keser, dağıdır etini V. A / s. 249

Dolaylı Tümleç + Belirtili Nesne + Yüklem +Belirtili Nesne (1)

1) ustune qāvesini içer,  ı arasını V. A / s. 238

Zarf Tümleci + Yüklem + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) sabayl n giyd r rl r, haz rl rl r qızı V. A / s. 231

Yüklem + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtili Nesne (1)

1)  ı ar r. yuvarlar el nde tespihi V. A / s. 243

Zarf Tümleci + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) pazar guni qızın ninesini çocuğun evine  a ı ı r rl r, qızın aqrabalarını V. A / s. 223

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne(1)

1) fakir da olsa, gene dil nnen egleye b l r mus f r n  V. A / s. 207

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) olmayacaq-ise alti- yedi gun q rar q rar, guturur maqsımı V. A / s. 234

Belirtili Nesne + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) gelecek vapori beklerler, hacyi V. A / s. 249

Vidin’de zarf tümleci ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

1. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (53)

Vidin Türk ağzında zarf tümleci ile biten 53 fiil cümlesi tespit edilmiştir.

Yüklem + Zarf Tümleci (8)

- 1) dinnenırler bir az V. A / s. 208
- 2) geçer bir çeyrek kadar V. A / s. 228
- 3) giderler pazar-erte guni V. A / s. 229
- 4) buyur eder içeri V. A / s. 239
- 5) yollarler her kimleri çağıracaq-ise V. A / s. 241
- 6) baqar ustunde ne var V. A / s. 246
- 7) giyinır gelin gibi V. A / s. 249
- 8) vermezle·r cocugi gittsın V. A / s. 252

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (7)

- 1) kızlar toplanır quşluktan sora V. A / s. 215
- 2) başka bir kadın soyley gene V. A / s. 221
- 3) qıs qardaşı sevınır, ağasi gâiy deye V. A / s. 239
- 4) tehvide gâlen insannar toplanırler quşluqtan iki sahat evel V. A / s. 243
- 5) her kez dua eder başka şey için V. A / s. 247
- 6) qadın gider dua ettsın dosti için. qocasi ulsun-da dostuna varsın deye V. A / s. 247
- 7) oqada·r bir deri·n aqilli oldi sora V. A / s. 253

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) bu gelin qınasından yuttururler, ilaç olsun V. A / s. 227

2) yattığı yerde titrer odun gibi, gözler açık V. A / s. 234

Yüklem + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (2)

1) alırlar çocuqları içeri V. A / s. 218

2) alırlar qadını içeri V. A / s. 223

Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (2)

1) çocuk olannara mendil verirler, çünkü hepsi rahle başında birer áyet oquyacaq deye V. A / s. 209

2) kız olan qalfalara birer çember verirler. çünkü bunnar, qalfa olannar hepsi rahle başında birer áyet oquyacaq V. A / s. 209

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (2)

1) merqabının ustune sererler gömlegi, cuma·rte gecesi V. A / s. 246

2) gälen saqadan doldururler testiýi su⁹⁸ V. A / s. 250

Yüklem + Özne + Zarf Tümleci (2)

1) duner köçek gene V. A / s. 208

2) çeqlır ağası geri V. A / s. 228

Belirtili Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) qızı çıkarırlar dışarı V. A / s. 227

2) bıçaq sürülen eti yemez – on gün V. A / s. 244

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) gene gälırlar qızın vekillığını almağa V. A / s. 231

⁹⁸ Gelen arabadan testiýi su ile doldururlar.

2) bir gun pinmiş fabriqanın keremidini ellemeğe V. A / s. 253

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) bir qurşum guturur ya-ki qadında var-ise V. A / s. 234

2) deve·-mi kesecek qurban V. A / s. 249

Zarf Tümleci + Özne + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) qırq birinci günü lo^usa maqsımınnen, hediyesınnen ebesine gider peşin V. A / s. 207

Zarf Tümleci + Özne + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) her kimden ne para alırsa köçek, onu·nnen birer kere sobe ortasında dulenır, her kes görsun, kim ne yapuşturmuş, bitene qadar halq V. A / s. 208

Zarf Tümleci + Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) sòra fami·yasi bir qaç qomşıya verır birer tas V. A / s. 244

Zarf Tümleci + Özne + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) qoçi qapiya gâldı·nen erkekler iki taraftan iki kilim tutarler, gelini kime görmesın V. A / s. 228

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) çocuğun cani neden iste·rse, ondan bir qaç ruba yapar onun da entarisi, altına gòmlegi, hamam gòmlegi, te·rlıgi, ço·rabi, po·tini, hı·rqasi, başının çe·mberi, sırtının fe·ceresi, a·ynasi, ta·ragi, qı·nasi, sa·buni, qo·kisi, pa·si, ma·qasi, pek pahali dël ise V. A / s. 231

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) sonra yere sürer, hastalıq gitsın deye V. A / s. 236

Özne + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) erkekler sünnet odasından yavaş-yavaş çıxarlar dışarı V. A / s. 218

Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) şeker beráber verirlər qāveylən V. A / s. 239

Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) qızın avucundan çıkan qınayı qızların ensesine yağlaylar, qismet çıksın deye⁹⁹ V. A / s. 227

Belirtili Nesne + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) qızı-da burda giydırırlər álá V. A / s. 229

Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) qızın ninesi çağırır bir fakir qadın, bütün álemi çağırırsın V. A / s. 209

Özne + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) babası bir ihtiyar qadın alır, onnara uliceliq yapsın V. A / s. 252

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) qurban saibi surer bıçağı qurbanın boynuna, azıcık qan aqıdacaq qadar V. A / s. 240

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) bir angi fakir geçerken verir horozi, yesi·n V. A / s. 247

Zarf Tümleci + Özne + Belirtili Nesne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

⁹⁹Kızın avcundan çıkan kınayı kısmet çıksın diye kızların ensesine sürüyorlar.

1) her kim ne qadar verirse. gelin butun her kezın kuçuq maqsımların bile elini uper, çunki bereketten eyi V. A / s. 227

Yüklem + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci (1)

1) haber veriler : haci gâliy deye on beş gun evel V. A / s. 249

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) hem devran surerler o gece V. A / s. 244

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) quynın başına gutururler qurbani tekbi rlen V. A / s. 240

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne + Zarf Tümleci (1)

1) serpedannığı ustunde durur gul-suyi doli V. A / s. 243

Zarf Tümleci + Yüklem + Yüklem + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) gene toplanırlar, çalarlar, yırlarlar bir hefte V. A / s. 231

Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) ustunde maqsımın bir oqlagi qırar, bir daa olmasın deye V. A / s. 234

Özne + Dolaylı Tümleç+ Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) qaynana qızın iki avucuna iki yarımşer altın, ustune birer loqma qına bağlar mendi llen V. A / s. 227

Vidin’de belirtisiz nesne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

1. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (51)

Vidin Türk ağzındaki devrik yapılı cümlelerin 51 tanesi belirtisiz nesne ile biten fiil cümleleridir.

Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (14)

- 1) qolayi olan alır bir parçe basma-mi, qumaş-mi, ne isterse V. A / s. 207
- 2) qızın ninesi yapar beş-altı kile şekerden şerbet, yuz, yuz elli simit V. A / s. 209
- 3) bir buyuq qız der: gäl, sayayi-m, her kim qalırse, o yumacaq V. A / s. 215
- 4) qadın bağırır: güvegiden bir çif elmas küpe V. A / s. 221
- 5) quveti olan vere bilir beş tencere V. A / s. 222
- 6) qızın ninesi der : bis hazır olduq V. A / s. 223
- 7) çocuğun ninesi der ki : mádem hazır-sınız, gälen cuma boyayi yollayayım V. A / s. 223
- 8) qız evinden quveti olan çağırır beş-on kişi V. A / s. 224
- 9) çocuğun ağası der : emánétimizi isteyız V. A / s. 228
- 10) yabancı olan der : niçin dun gelin köşede idi, bu gun qapı arqasında? V. A / s. 229
- 11) vaqti olan alır beş-on top, yirmi top basma V. A / s. 238
- 12) un-uçuncı çucuq, buyugi, olur on sekiz yaşında V. A / s. 252
- 13) ninesi der :o-birini yerleştirdi, buna-da qız bulalım, buni da yerleştiralım V. A / s. 252
- 14) o dey-ki : geşti V. A / s. 253

Yüklem + Belirtisiz Nesne (8)

- 1) isterler endırsınner çocuqlari V. A / s. 218
- 2) tutarler bir araba V. A / s. 223
- 3) içer bir gäve V. A / s. 239

4) çağırır bir insan, fakir V. A / s. 241

5) qor yetmiş táne V. A / s. 243

6) yapar bir-iki te·ncere yemek, bir-iki tas çorba V. A / s. 244

7) çağırır bir qasap V. A / s. 247

8) soyley : ben duşum. tu·zlen soğan dört-beşgun sardım, mumya içirdim, qafa derisi qoydum V. A / s. 253

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (5)

1) verir ağasına bir çevre, bir kese V. A / s. 239

2) der ağasına : bayram tatlısı, ağa, saqladım sana V. A / s. 239

3) bağlar qoluna bir ip V. A / s. 246

4) açar qocasına bir buyuq bazirgan dukani V. A / s. 252

5) sorayım ona : geşti-mi? V. A / s. 253

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (4)

1) pazar sabahi açılır dugun qapısı V. A / s. 218

2) daha quvetlice ise çağırır yirmi, otuz kişi V. A / s. 224

3) bir angi şaqaci qadın var-ise, der ki : qadı·ım, dun köşede oturdi, vezir idi, bu gun rezil olmuş, işte burda oturur V. A / s. 229

4) cuma·rte sabahi guturur quran parası, hem bir mum V. A / s. 246

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (4)

1) hacası·nnen qalfasına yapılır dörder simit bir yerde V. A / s. 209

2) babasından ister sunnetliq V. A / s. 218

3) hocaya soyley: allahın emrı·nnen, peyğamberın qavlın·nen, gökte meleklerin iznı·nnen, yerde çimennerın iznı·nnen, anasının, babasının iznı·nnen, goni-gomşının iznı·nnen ve bu cemaatın iznı·nnen biz-da sizin efe·ndi oğlunuza qızı munásip görduq, hem verdıq V. A / s. 221

4) äleme verir oner táne V. A / s. 243

Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (2)

1) içerden qı·zlen giden qadın guvegiye sorar : ne verecen? V. A / s. 228

2) her kim maqsımlarda görmemiş böyle hastalıq V. A / s. 234

Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtisiz Nesne (2)

1) qaynata-da vere bilır bir nişan, bi şey V. A / s. 221

2) çocuğun ninesi o-da çağırır ne qadar iste·rse V. A / s. 224

Zarf Tümleci + Belirtili Nesne+ Belirtisiz nesne+ Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) quveti var-ise daha bir geceliq anterisi, peştamali, hamam-nolını, ço·rabi, te·rlıgi, po·tini, fe·recesi, ma·ntosi, işleme kurki, çemberi, anasına kurqluq, babasına hediye çuha, aqrabalarına erkek olannara mendil, kimi anterilıg, zenne olannara kimisine verir birer parçe kimisine birer çember V. A / s. 223

Zarf Tümleci + Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) quveti var-ise, qaynana-da vere bilır bir angi yuzuq, bi şey V. A / s. 221

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

1) gälırken haber verir qasaba : yarım sahat, ya bir sahat sòra gäl, qurbani kes V. A / s. 240

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

1) bir gün gəlir çocuğun ninesi sorar qızın ninesine :biz hazır olduq, siz nə? hazır-mi-sınız? V. A / s. 223

Yüklem + Belirtisiz Nesne + Özne + Belirtisiz Nesne (1)

1) içərlər birer qəvə ustalar, birer ciğara V. A / s. 208

Zarf Tümləci + Dolaylı Tümləç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) fakir isə, çarşından alır bir toprak mənqal V. A / s. 222

Zarf Tümləci + Özne + Zarf Tümləci + Dolaylı Tümləç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) evel vaxıtta vaxtı olan yemiş olaraq musafirlərə çıxarıydılar boya-çerezi V. A / s. 223

Özne + Dolaylı Tümləç + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) aqraba olan məqsima bütün bohçalıq yapar, yəni sıra tatlısı V. A / s. 207

Özne + Zarf Tümləci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) fakir olan belki verə bilər bir-iki tencere V. A / s. 222

Zarf Tümləci + Zarf Tümləci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) vaxtı olur, on iki verə bilər on iki tatlı qaşığı V. A / s. 222

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) qızım, der, izinnəməyi getirdim V. A / s. 228

Özne + Yüklem + Zarf Tümləci + Belirtisiz Nesne (1)

1) hoca getirir torbacık içində hurma çekirdegi V. A / s. 243

1. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (23)

Vidin Türk ağzında devrik yapılı fiil cümlelerinin 23 tanesinde sondaki öge öznedir.

Yüklem + Özne (8)

- 1) toplanır qızlar V. A / s. 215
- 2) qalır vaqıt V. A / s. 223
- 3) qalqar qadın V. A / s. 223
- 4) biter işiii V. A / s. 229
- 5) geçer sıtması V. A / s. 246
- 6) keser qasap V. A / s. 247
- 7) qapanır murat babanın kapisi V. A / s. 247
- 8) yetişir tekkenın adami V. A / s. 247

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (3)

- 1) qızlen qalır guvegi V. A / s. 228
- 2) aqşama qadar soyunur gelin V. A / s. 229
- 3) şıfa olacaq-ise, qurtulur maqsım V. A / s. 234

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Özne (2)

- 1) perşembe gecesi hazırlarler qızı ge-nçler V. A / s. 231
- 2) ellerinde qarşılarler hacyi, eháli, her kes, kim iste-rse V. A / s. 249

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne (2)

- 1) alaydan qalır çocuqlar V. A / s. 218
- 2) qapi tarafında oturu-r qıs V. A / s. 229

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (2)

1) bir adam hasta olurse, kendisi dervişan ise, uldugi gece bekler erkekler V. A / s. 244

2) o gunki gun qalabalıq olur tekke V. A / s. 245

Yüklem + Belirtili Nesne + Özne (1)

1) qaldırır düşegi ebe V. A / s. 207

Zarf Tümleci + Belirtili Nesne + Yüklem + Özne (1)

1) qaynananın aqrabalari var-ise, ellerini uper gelin V. A / s. 227

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Özne (1)

1) haber verir hocaya qıs V. A / s. 209

Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (1)

1) bunnara peşin gider köçek V. A / s. 208

Özne + Yüklem + Özne (1)

1) insanın bir yeri şişer, yuzi, gözi, çenesi, ayagi ve sayre V. A / s. 236

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Özne (1)

1) bir as haci-yagi – goki- surer onnara haci V. A / s. 249

1. 3. İsim Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları

Vidin Türk ağzında isim cümleleri, fiil cümleleri ile kıyaslandığında oldukça az görülmektedir. Tespit edilen 250 devrik yapı cümlesinin sadece 7 tanesi isim cümlesidir.

1. 3. 1. İsim Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (4)

Vidin’de isim cümlelerinde özne ile biten 4 devrik cümle yapısı tespit edilmiştir:

Yüklem + Özne (2)

1) var insan bu işleri seven V. A / s. 207

2) yalnız dël o V. A / s. 245

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (2)

1) her kim arasa-, ilk filcani qaldırdığı vaqıt bulur-se yuzuğı, yoq tura V. A / s. 215

2) ne duşmış-ise gômleğın ustune, o-dur ilaci V. A / s. 246

Vidin’de isim cümlelerinde zarf tümleci ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

1. 3. 2. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (2)

Vidin Türk ağzında isim cümlelerinde zarf tümleci ile biten iki devrik cümle yapısı tespit edilmiştir:

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) dël ki para için, çocugi uynnerinden ayırmassınner deye V. A / s. 252

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) ama del şindi V. A / s. 218

1. 4. Tamlamaların Araya Yüklem Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar (5)

Bölge ağzında tamlamaların bozularak araya yüklem aldığı durumlar da tespit edilmiştir.

1. 4. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (2)

Özne + Yüklem + Özne (1)

1) ninesi yoq çozuğun V. A / s. 228

Zarf Tümləci + Özne + Yüklem + Özne (1)

1) Cuma guni boyasi gəlir qızın V. A / s. 231

1. 4. 2. Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (1)

Özne + Belirtili Nesne + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) qız elini uper qaynananın V. A / s. 227

1. 4. 3. Dolaylı Tümləcin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (2)

Dolaylı Tümləç + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümləç + Yüklem + Dolaylı Tümləç (1)

1) o qızın ustune verdiği nişannarı ustune qorler qızın V. A / s. 221

Dolaylı Tümləç + Yüklem + Dolaylı Tümləç (1)

1) quranın başlar istihfarını V. A / s. 243

1. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar (4)

Vidin Türk ağzında tespit edilen 250 devrik cümleinin 4 tanesinde devrikleşen kalıplaşmış yapı tespit edilmiştir.

1) bir angi maqsım hasta ise, paq gömleğini gutururler nazar babaya V. A / s. 246

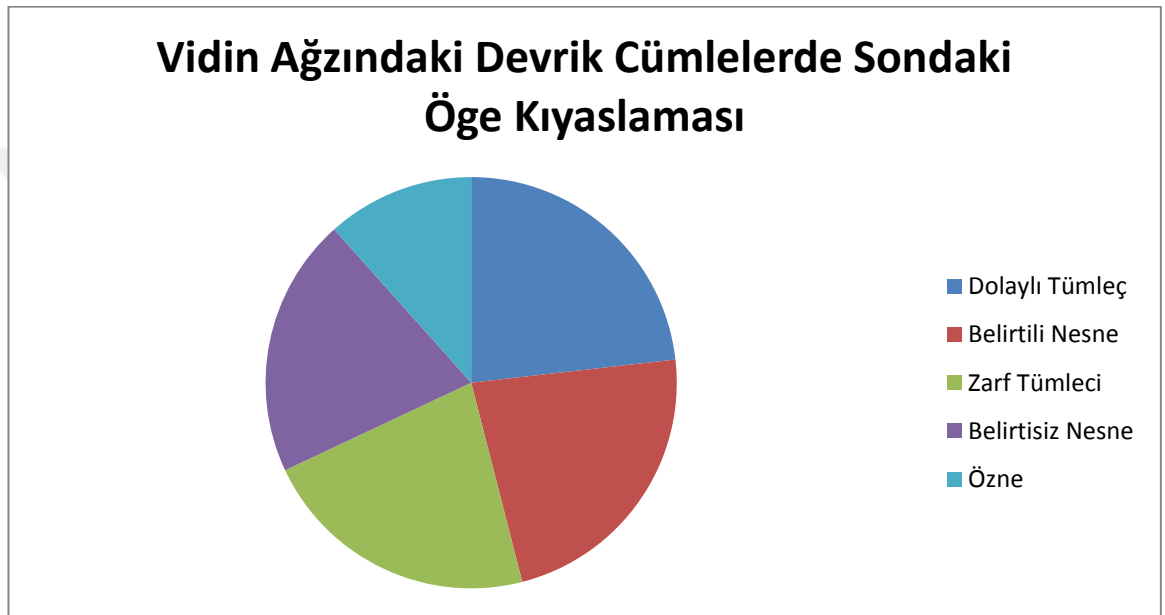
2) bir angi fakir geçerken verir horozi, yesi·n V. A / s. 247

3) bir angi şaqaci qadın var-ise, der ki : qadı·ım, dun köşede oturdi, vezir idi, bu gun rezil olmuş, işte burda oturur V. A / s. 229

4) quveti var-ise, qaynana-da vere bılır bir angi yuzuq, bi şey V. A / s. 221

Vidin Türk ağzında elde ettiğimiz veriler sonucunda fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere sondaki ögeye göre öge sıralaması; 58 dolaylı tümleş, 57 belirtili nesne, 55 zarf tümleci, 51 belirtisiz nesne, 29 özne şeklindedir.

Grafik 1: Vidin Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması

Vidin Türk ağzında fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere toplamda en çok görülen on devrik cümle yapısı; yüklem + belirtili nesne (22), özne + yüklem + belirtisiz nesne (14), yüklem + dolaylı tümleş (13) zarf tümleci + yüklem + belirtili nesne (11), yüklem + özne (10), yüklem + zarf tümleci (8), yüklem + belirtisiz nesne (8), özne + yüklem + zarf tümleci (7), özne + yüklem + belirtili nesne (7), zarf tümleci + yüklem + dolaylı tümleş (4) şeklindedir.

Grafik 2: Vidin Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı

II. BÖLÜM

PREŞOVA VE BİLAÇ'TA SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVRİK CÜMLE YAPILARI

2. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi

Kosova ve Kuzey Makedonya sınırında bulunan Preşova ve Bilaç Osmanlı İmparatorluğunun hüküm sürdüğü yıllarda stratejik öneme sahip yerler olmuştur. Osmanlı, bu bölgeye yaptığı camilerle imzasını atmıştır. Preşova'nın genel nüfusu; 27.678'i Bulgar, 9.446'sı Arnavut ve az sayıdaki Türklerle birlikte 37.124'tür. Preşova'da sınırlı sayıda Türk hanesi vardır. Burada yaşayan Türklerin son dönemde Arnavut kültüründen etkilendiği ve Arnavutça'ya yöneldikleri bilinmektedir. Bilaç köyünde 350 Arnavut, 300 bulgar ve geri kalanı da Türkler olmak üzere 650 küsur nüfus vardır. Sınırlı sayıda Türk'ün yaşadığı Preşova ve Bilaç'ta özellikle yaşlıların Türkçe konuştuğu bilinmektedir. Bu bölgede yapılan nüfus sayımları da dikkate değerdir. 1921 yılına ait nüfus sayımlarında Preşova'da yaşayan 5.952 kişinin 5.322'si; Bilaç'ta yaşayan 3.473 kişinin 2464'ü Müslümandır. Yine aynı yılda yapılan ana dile göre nüfus sayımında Preşova'da 5.952 kişiden 323'ü; Bilaç'ta yaşayan 4.762 kişiden 18'i Türk'tür. Bu sayımlar, Müslüman Arnavutların çoğunlukta, Türklerin ise azınlıkta olduğunu göstermektedir. 1931 sayımlarında ise Müslüman nüfusun azaldığı görülmektedir.¹⁰⁰ Bu bölgede Türk nüfus sınırlı sayıdadır ve Müslüman Arnavutlarla kültürel yakınlıklarından dolayı dilde Arnavutçanın etkisi bulunmaktadır.

¹⁰⁰ Bilinda Kamberi, a. g. e., s. 10-18.

Harita 3: Sırbistan - Preşova ve Bilaç

Kaynak: Karte: NordNordWest, Lizenz: Creative Commons by-sa-3.0 de, CC BY-SA 3.0 de, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=39145987> (Erişim Tarihi: 20.11.222) adresinden alınarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Sırbistan'ın Preşova kasabası ve Bilaç köyündeki Türk ağız metinlerinde incelemiş olduğumuz 424 cümlelerin 250 tanesi devrik yapılı cümle olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen devrik yapılı cümlelerin yüzdelik oranı %58,96 çıkmıştır.

2. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları

Preşova ve Bilaç Türk ağzında fiil cümlelerinde yüklemden sonra en çok görülen öge 51 tane olmak üzere dolaylı tümleş olmuştur.

2. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleş ile Biten Devrik Cümle Yapıları (51)

Preşova ve Bilaç'ta dolaylı tümleç ile biten 51 devrik yapılı cümle şu şekildedir:

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (8)

- 1) bu düÇanle girdım o firmāya PB. A /s. 110
- 2) o zaman o vakıt dōrt sēne ārptan sora dūndüm preşovaya PB. A /s. 113
- 3) yeniden devam ēddık mektebi priştineye PB. A /s. 113
- 4) bŭgŭn sav git pazarā PB. A /s. 117
- 5) ne işlērđık çütürđık dırjavāy¹⁰¹ PB. A /s. 117
- 6) ne zeman getirdi ğılana PB. A /s. 128
- 7) âçan gidiydar alsınlar doktordan PB. A /s. 128
- 8) iki kere kükti ānlında¹⁰² PB. A /s. 128

Yüklem + Dolaylı Tümleç (6)

- 1) çıkmıştırlâr türkiyeyā PB. A /s. 107
- 2) çalışıym bir firāda¹⁰³ PB. A /s. 110
- 3) gelecek bilâşta PB. A /s. 118
- 4) gidecēk evinē PB. A /s. 118
- 5) versın çoçuğa PB. A /s. 128
- 6) koymāydık beşiğe PB. A /s. 128

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (4)

- 1) ben ğelmişim yemeğe PB. A /s. 105

¹⁰¹ Ülkeye nasıl işleyip götürürdük.

¹⁰² Alnından iki kere öptü.

¹⁰³ Bir firmada çalışayım.

- 2) bizim kabile gelmiş türkiyadan PB. A /s. 116
- 3) biz itiyarlar kimisi itiyarlâr kâlmisık burda PB. A /s. 117
- 4) bugār kaldı burda¹⁰⁴ PB. A /s. 121

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç (3)

- 1) hem gidim düÇana PB. A /s. 105
- 2) bi çitınız mi camiyā bilâca PB. A /s. 105
- 3) e tıktılâr sovaya¹⁰⁵ PB. A /s. 132

Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç (3)

- 1) biterecek âşçerhğîni gilanda PB. A /s. 118
- 2) getırdık gelini eve PB. A /s. 128
- 3) çitirdılâr beni geriye PB. A /s. 132

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

- 1) agronomi derler ütede PB. A /s. 113
- 2) eh oh ettiler telefonda PB. A /s. 128

Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

- 1) liseyi bitirdim priştinede PB. A /s. 113
- 2) bugâri birakti bilaşta PB. A /s. 121

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

- 1) tabi ama burdan kâlkışılâr preşova buyanoCa PB. A /s. 105
- 2) e yüksek mektepi fakulteyi gitım zirât fakultesi¹⁰⁶ PB. A /s. 113

¹⁰⁴ Bulgar burada kaldı.

¹⁰⁵ Odaya tıktılar.

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) e soraya biñdirdik arabaya PB. A /s. 128

2) ē mo girdiler iÇerēy¹⁰⁷ PB. A /s. 133

Yüklem + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) çıktıılâr biñdiılâr arabāya PB. A /s. 133

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) e kırkīnde çermon o çerman çirdi burey¹⁰⁸ PB. A /s. 121

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ē ben yetiştım bürdā PB. A /s. 116

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

1) he koydıılâr kınamī havūÇılârda¹⁰⁹ PB. A /s. 132

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) çök çok çok āllāh eski düğünler arādā gēlin örtadā bir kız ilerde iki kadın itiyarler kenara gelin ortadā duvakın ürtülü tak tā gelırler ēvine kēndı ēvinē PB. A /s. 104

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) kim var~imiştir vakti türki Çağırsın çöçuklara¹¹⁰ PB. A /s. 128

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) e ben girdım alışveriş tırgovina tırcârlık türçârlık¹¹¹ PB. A /s. 110

¹⁰⁶ Yüksek mektebe, fakülteye, ziraat fakültesine gittim. (Bölge ağzında e-i hal eki değişimi sıklıkla görülmektedir.)

¹⁰⁷ E artık içeriye girdiler.

¹⁰⁸ Alman, o Alman kırkında buraya girdi.

¹⁰⁹ He kınamı avuçlara koydular. (Bölge ağzında e-de hal değişimi görülmektedir.)

¹¹⁰ Kimin vakti varsa çocuklara türkü çağırsın.

¹¹¹ Ben alışverişe, ticarete, tüccarlığa girdim.

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

1) demek burda sonra endirdilâr beni burda PB. A /s. 133

Cümle Dışı Unsur + Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) e ben sora burda iki tene o kindi brakmadım anasına¹¹² PB. A /s. 128

Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ben de biñdim arabaya PB. A /s. 133

Yüklem + Yüklem + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç (1)

1) girırsık yiyersık içersık üki üç sât orda PB. A /s. 111

Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) düştü telefon elimden PB. A /s. 128

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Özne + Dolaylı Tümleç + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) şı Çimisi çıktı âlmänya kimisi isviçre kimisi ütey PB. A /s. 117

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç (1)

1) on dört yaşınâ tekayütit tekayüt on dort on dort on dort sene tekayütit burda otırurum biras burdā¹¹³ PB. A /s. 111

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Dolaylı Tümleç (1)

1) verıym o çavur kıza o babıCaya PB. A /s. 128

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) mektebi devam etik priştinede PB. A /s. 113

¹¹² E ben sonra o iki tane kızı burda anasına bırakmadım.

¹¹³ Burda on dört sene emekli olarak biraz otururum.

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) bi sât bilaştan gældık beriye PB. A /s. 133

Cümle Dışı Unsur + Özne + Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

ha bis türkler belgrat üç sen mı dört mi ambasada türkiyênın Çığırır beligratâ PB. A /s. 111

Cümle Dışı Unsur + Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) onıda kōnyada bizim kabile kōnyadan gëlme bureya PB. A /s. 116

2. 2. 2. Fiil Cümlelerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (43)

Preşova ve Bilaç Türk ağzında cümle sonunda en çok görülen ikinci öge 43 tane olmak üzere belirtisiz nesnedir.

Yüklem + Belirtisiz Nesne (14)

1) dedım düÇana gidiym PB. A /s. 105

2) dedim yürürım PB. A /s. 105

3) dedi kōnuşâlım biraz PB. A /s. 105

4) delar Çağıdı PB. A /s. 111

5) derdilâr tekayût tekayût onlar PB. A /s. 113

6) êk mısır PB. A /s. 117

7) êk leçperlık işte te onı PB. A /s. 117

8) âl bësh ilo kompı PB. A /s. 117

9) diverey ane PB. A /s. 128

10) dey bir kızımız văr PB. A /s. 128

11) arāydiġâr erkêk PB. A /s. 128

12) diym alaym kında PB. A /s. 128

13) yediġâr tiganiCa¹¹⁴ PB. A /s. 133

14) yediġâr kuşlug PB. A /s. 133

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (6)

1) biras te var dedi bir profesör stanboldan PB. A /s. 105

2) âl Çukarkadan derler somoliCaya kadar bu hep balkân PB. A /s. 107

3) dört dâÇan açtım tekstil murabi konekCiyâ metraja metraja metraja dört düÇÂn¹¹⁵
PB. A /s. 111

4) yāvaj deydim ben işçileyce bilmem girmey burda aklıma yavaş sülenin anlaşâyım
ben ne süleysinis¹¹⁶ PB. A /s. 111

5) e gitî dedim anam PB. A /s. 128

6) yemek yapıġâr tiganiCa PB. A /s. 133

Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (4)

1) ben diverim bu benim fiġân fiġân fiġân fistek PB. A /s. 111

2) onlar istemeyler kız PB. A /s. 128

3) ben diym vēr vēr bana o benim kindımdır PB. A /s. 128

4) o çoçuğ diy ver dey ānama se ānam çok sevindi PB. A /s. 128

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (3)

1) dort yıl çalıştım zirât PB. A /s. 113

2) üçüzlerlen hayvânġârlen sâr ek tütün PB. A /s. 117

¹¹⁴ Kızartma yediler.

¹¹⁵ Burada bir tekstil, konfeksiyon, tekstil fabrikasında kullanılan kumaşlardan dört dükkan açtım.

¹¹⁶ Ben işçiye bilmiyorum aklıma girmiyor yavaş söylerseniz anlarım diyordum.

3) âçan doğdı bu kıld dedım benim unuk kıldım yoktır¹¹⁷ PB. A /s. 128

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (2)

1) demek türkiler nāsı koyulūr kına¹¹⁸ PB. A /s. 132

2) e mo koydılâr adētler PB. A /s. 133

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) budur şudur anlay konfekCiya PB. A /s. 110

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) onlar peşin veriydiler koşlug PB. A /s. 133

Yüklem + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) braktım astım düÇan marangozluk PB. A /s. 110

Yüklem + Özne + Belirtisiz Nesne (1)

1) dikeydilâr onlar pantol çarşaf PB. A /s. 110

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) sonna hēpisine verdiler birer has PB. A /s. 132

Dolaylı Tümleç + Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) orda onlâr okuydiler şarki PB. A /s. 132

Yüklem + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne (1)

1) getirdilâr ne bar ise adētleri hediyeler bişeler bişeler PB. A /s. 133

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

1) yırmi sēneden sonra aşım o taraf bi düÇan PB. A /s. 110

¹¹⁷ Bu kız doğduğunda benim kız torunum yoktur dedim.

¹¹⁸ Demek ki türkülerle kına nasıl konulur.

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) giderÇen ustra dedi nerey gidiysın PB. A /s. 105

Cümle Dışı Unsur +Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

1) e çırır o çamiyā bir uzuñ tāş dörtüs kūsır seneliktir PB. A /s. 105

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) te ona derlār fabrika PB. A /s. 107

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne (1)

1) onlara demişlār te umudin tek umudin PB. A /s. 116

Özne + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) ben da beriye sonna yoladım hedıye PB. A /s. 133

Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) güvegiye sonna yoladım ona lazım ne imiştir PB. A /s. 133

Preşova ve Bilaç'ta zarf tümleci ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

2. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (39)

Bölge ağzında 39 fiil cümlesi zarf tümleci ile bitmiştir. Zarf tümleci ile biten devrik cümle yapıları şu şekildedir:

Yüklem + Zarf Tümleci (7)

1) âştım kendi başıma PB. A /s. 111

2) çalışmām çok PB. A /s. 111

3) buyrun böyle PB. A /s. 111

- 4) gidesın nice PB. A /s. 117
- 5) getirdilâr no geçe¹¹⁹ PB. A /s. 132
- 6) çıktı sabayî PB. A /s. 133
- 7) gelmişik töyle hiÇ görmeden PB. A /s. 133

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (5)

- 1) ben kalırdım yanlî PB. A /s. 110
- 2) ben gidërim her sêne PB. A /s. 111
- 3) bizim türkÇemiş preşova türkÇesi sülenırdi âksénnsız PB. A /s. 113
- 4) Çimisi yemiş Çifçılık işlesın burda PB. A /s. 116
- 5) ben oturdum dâ bira PB. A /s. 132

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (4)

- 1) ama maksıma êrdım dort erğek¹²⁰ PB. A /s. 111
- 2) ē işledık hay hayt âytPB. A /s. 111
- 3) hem bitırırsık altide mi sekisde mi PB. A /s. 111
- 4) hem gitilâr geldiler arabalarlen bigirlerlen PB. A /s. 132

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (3)

- 1) tırgovina işledım birkaÇ ây¹²¹ PB. A /s. 110
- 2) tekstil işleydık türkiyâyden kosovaylen sırbistanlen böle makedonayayilen PB. A /s. 110
- 3) tütün êkerdık başka PB. A /s. 117

¹¹⁹ Ancak gece getirdiler.

¹²⁰ Dört erkek (çocukla) maksimuma erdim.

¹²¹ Brkaç ay ticaret işledim.

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) ama bèn giderım bir sène PB. A /s. 111

2) ē ben aldım bir bu kadar PB. A /s. 128

Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) ordā biras ötürdum bir sène mi ne PB. A /s. 113

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) ne oynaydıâr tâ PB. A /s. 133

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) o firmada yidişledım yirmi sène more fazlo yırmı sène yirmi taman yırmı sène¹²²
PB. A /s. 110

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) te o tütünle idārē òlurdık bi sene için on içi āy için PB. A /s. 117

Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) ben âskerî gitmişin âskeriyē âltmış birinde altmış ĭği altmış üç iki sene PB. A /s. 110

Yüklem + Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) verdiler kuşlug tona¹²³ PB. A /s. 133

Belirtili Nesne + Yüklem + Özne + Zarf Tümleci(1)

1) onı almiştır bir bir profesor üç sene dort sene eveli PB. A /s. 105

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

¹²² O firmada yirmi sene mi yirmi seneden fazla mı çalıştım.

¹²³ Sonra kuşluk verdiler.

1) ema tũle ta ōn birici sēnesinden burdan başlamış çikşınlâr türkiye tâ onbir senesinde
PB. A /s. 116

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) anlattıryam itiyarlen se itiyarlardan bũ bu uzak tarıdır¹²⁴ PB. A /s. 107

Dolaylı Tümleç + Belirtili Nesne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) burda istrumuni bulmadi se câmi bōzulmuşıdi PB. A /s. 105

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) ē yirmî dört ay ütede Çalışmışım āsker¹²⁵ PB. A /s. 110

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) bũk ben sevındım niçin doğdı unukam kız¹²⁶ PB. A /s. 128

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) orda çalıştık yirmi sene privatno kendi kaşımıza po se dirjava hükümeũ bastı biti
yok evem PB. A /s. 110

Belirtili Nesne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) tēskereyĩ ālsın ki bitırmış āşerhĩĩni PB. A /s. 118

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur (1)

1) e sora Çikti bu partizanlar balkana te PB. A /s. 121

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

¹²⁴ İhtiyarlara anlattırayım çünkü bu uzak tarihtir.

¹²⁵ Ötede yirmi dört ay asker olarak çalışmışım.

¹²⁶ Ben torunum kız doğdu diye çok sevindim.

1) te o kâ sevindim ki kız doğdı PB. A /s. 128

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) o ne kâ sevendi çi ben ne verdim o bonboneri PB. A /s. 128

Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) ben veç betleydım tütlēn ineklēn¹²⁷ PB. A /s. 128

Preşova ve Bilaç'ta belirtili nesne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

2. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (30)

Preşova ve Bilaç Türk ağzında 30 fiil cümlesi belirtili nesne ile biterken bunların 10 tanesi yüklem + belirtili nesne şeklinde söz dizimine sahiptir.

Yüklem + Belirtili Nesne (10)

1) güzđınız mi o taşlârı PB. A /s. 105

2) gördünız mi kliseyi PB. A /s. 107

3) braktım hükümedi PB. A /s. 111

4) bilım türk mâle PB. A /s. 116

5) ariysınız dırjavânın e bir te o tütün PB. A /s. 117

6) alsın çoçuğı PB. A /s. 128

7) ikaydim kıdı PB. A /s. 128

8) getirdilâr ubaları¹²⁸ PB. A /s. 132

9) beğeni çoçuğı PB. A /s. 133

10) aldım elerini onların PB. A /s. 133

¹²⁷ Ben inek sütüyle çoktan besliyordum.

¹²⁸ Eşyaları getirdiler.

Özne + Yüklem +Belirtili Nesne (4)

- 1) ben ben biliym preşovanın diyalékti¹²⁹ PB. A /s. 111
- 2) o doktoriCa ne getiriy o kıdı PB. A /s. 128
- 3) bēn kaynatırıydım tüti PB. A /s. 128
- 4) ben attım şamiy¹³⁰ PB. A /s. 132

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (4)

- 1) nasī deyley Çâvûş¹³¹ PB. A /s. 110
- 2) nāsı deysınıs onı PB. A /s. 111
- 3) kına geçesi koyāym kınāy PB. A /s. 132
- 4) sonra mo girdi güvèği¹³² PB. A /s. 133

Cümle Dışı Unsur + Özne + Zarf Tümleci + Yüklem +Belirtili Nesne (2)

- 1) e ben tora aldım o bonboneri¹³³ PB. A /s. 128
- 2) a biz peşin görmemişik çoçuğu PB. A /s. 133

Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne (1)

- 1) nāsı getirdilâr ē rubalârı¹³⁴ PB. A /s. 132

Yüklem + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

- 1) alı gidiy bişi PB. A /s. 133

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem +Belirtili Nesne (1)

- 1) ni o görmıştır beni PB. A /s. 133

¹²⁹ Ben Preşova'nın lehçesini biliyorum.

¹³⁰ Ben eşarp attım.

¹³¹ Çavuşu nasıl diyorlar? (Bölge ağzında i belirtme hal ekinin düştüğü durumlar tespit edilmiştir.).

¹³² Güvey sonra artık girdi.

¹³³ Ben sonra o şekerlemeyi aldım.

¹³⁴ (Gelin) elbiselerini nasıl getirdiler?

Cümle Dışı Unsur + Yüklem +Belirtili Nesne (1)

1) yo al patlıcan yağ dömatisi PB. A /s. 117

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Özne + Yüklem +Belirtili Nesne (1)

1) obrısı hep çindimiz yapādık hāyvani yaği ne PB. A /s. 117

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) bugar āç sēne tuti bu yēri PB. A /s. 121

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) ēh şindi gördünis çirdınıs bilâcî PB. A /s. 107

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) gilanda bilırsınız nāsı konuşurlâr¹³⁵ PB. A /s. 113

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne (1)

1) āçan verdiâr beni burēye sonna geldiâr çetirdiâr demek nişani PB. A /s. 133

Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtili Nesne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) cavur ni tanâ hamal ni tanar hamal haram¹³⁶ PB. A /s. 107

Preşova ve Bilaç'ta özne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

2. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (22)

Bölge ağzında 22 fiil cümlesi özne ile bitmiştir. Özne ile biten devrik yapıli cümleler şunlardır:

¹³⁵ Gilan'da nasıl konuştuklarını biliyor musunuz?

¹³⁶ Gavur ne hamal tanır ne hamal haram tanır.

Yüklem + Özne (8)

- 1) açıldı gèrmāniya PB. A /s. 110
- 2) çıktı hepisi PB. A /s. 116
- 3) gitmemiştir partizanlârle bugarlâr PB. A /s. 121
- 4) başladı düğün PB. A /s. 132
- 5) toplandı ayaktaşlârım karılâr gelinler PB. A /s. 132
- 6) toplandı adamlar PB. A /s. 133
- 7) toplandı hēpisi PB. A /s. 133
- 8) biti o iş PB. A /s. 133

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (6)

- 1) çok değişmiştir düğünler PB. A /s. 104
- 2) gene dündüm ben PB. A /s. 110
- 3) ben ne zamān gideyēm türkiyaya konuşidilen kızlar ¹³⁷PB. A /s. 111
- 4) şin kâlkî o leşperhık PB. A /s. 117
- 5) eşkiden yâpardîk ēpimis bis PB. A /s. 117
- 6) açan doğdı çoçuğumun kındî PB. A /s. 128

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (2)

- 1) e şimdi değişmiştirler düğünler PB. A /s. 104
- 2) şimdi açan doğdı kıdı çoçuğumun PB. A /s. 128

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne (1)

- 1) orta sobada oturdum ben PB. A /s. 132

¹³⁷ Ben Türkiye'ye ne zaman gitsem kızlar konuşuyordu.

Özne + Yüklem + Özne (1)

1) adêtlér değişmemiştir, ramazan bayramlar o şeler ēpisi PB. A /s. 104

Yüklem + Yüklem + Özne (1)

1) konuşurdılâr söylêrdiler bir kaç ayile PB. A /s. 113

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Özne (1)

1) drāja derlâr onlar PB. A /s. 121

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci + Özne (1)

1) e te bu değişmiştir şindi düđünlêr PB. A /s. 104

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Özne (1)

1) eli beşinden başlâmiştırlâr Çıksınlâr türkiyeya tâ yetmiş altısına kadar yetmiş beşine kadar âltmış dokusuna kadar yakın yakın arada sırada seksen evPB. A /s. 107

Preşova ve Bilaç'ta cümle dışı unsur ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

2. 2. 6. Fiil Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları (7)

Preşova ve Bilaç'ta sadece 7 fiil cümlesi cümle dışı unsur ile sonlanmıştır.

Yüklem + Cümle Dışı Unsur (2)

1) içtilâr yedilâr hêm PB. A /s. 133

2) bitî te PB. A /s. 133

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) e kalmışlâr te üle PB. A /s. 116

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur (1)

1) e ben bi gere  t rurum d  anda t le PB. A /s. 111

Cümle D  ı Unsur +  zne + Belirtili Nesne + Yüklem + Cümle D  ı Unsur (1)

1) ni ben on  g rmi  im t yle PB. A /s. 133

Belirtili Nesne + Yüklem +  zne + Cümle D  ı Unsur (1)

1)     rke i verdi  llah te PB. A /s. 128

Zarf Tümleci + Yüklem +  zne + Dolaylı Tümleç + Cümle D  ı Unsur (1)

1) sonna b  eli altisind n ba ladı türkler  iks nl r burdan t rkiyey  hayt ayt ayt ayt¹³⁸
PB. A /s. 116

2. 3.  sim Cümlelerinde Sondaki  geye Göre Devrik Cümle Yapıları

Preşova ve Bilaç Türk Ağzında tespit edilen 250 devrik yapılı cümlenin 46 tanesi isim cümlesidir.  sim cümlelerinin de 24 tanesi özne ile biten devrik cümle yapılarıdır.

2. 3. 1.  sim Cümlelerinde  zne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (24)

Preşova ve Bilaç'ta isim cümlelerinde özne ile biten 24 devrik cümle yapısının 13'  yüklem+özne söz dizimine sahiptir.

Yüklem +  zne (13)

1) var mi  tır işçiler PB. A /s. 107

2) kli e altına orda imi  t rl r furun r PB. A /s. 107

3) v r i ki PB. A /s. 111

4) v r y mek PB. A /s. 111

¹³⁸ Sonra bu ellialtıda bu Türkler buradan çıkmaya ba ladı hayt ayt ayt.

5) var var ambasadur kapedan büyük karişik personâl¹³⁹ PB. A /s. 111

6) çimsın sen PB. A /s. 111

7) nāsı idi bilmēm maksat PB. A /s. 111

8) var hōca PB. A /s. 111

9) var miñistaş¹⁴⁰ PB. A /s. 111

10) var birav bilmēt ayvan bilmeti¹⁴¹ PB. A /s. 117

11) iki parti imiştir bunlār PB. A /s. 121

12) orda imişır asçeriyā PB. A /s. 118

13) bizim Çöyde imiştir bugar PB. A /s. 121

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Özne (3)

1) gümüktır bilâšta a evren paşanîn dēdesi PB. A /s. 105

2) var burda bir~iki dōrt PB. A /s. 111

3) ne imişlār burda türklēr PB. A /s. 107

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (2)

1) ney isımdı o māle PB. A /s. 116

2) hep çindimizin o kolağım PB. A /s. 117

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne (2)

1) ē hāriçi bir lisē arnauṭ PB. A /s. 113

2) e vār bir çöy PB. A /s. 118

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne (1)

¹³⁹ Büyükelçi, yönetici, büyük karışık personel var.

¹⁴⁰ Bakan var.

¹⁴¹ Biraz yiyecek, hayvan yiyeceği var.

1) ordā var pop¹⁴² PB. A /s. 111

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (1)

1) po po hanımla var var uñukâlârim PB. A /s. 111

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (1)

1) o okura şinde nedir o PB. A /s. 107

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Özne (1)

1) nerde şindi òkul PB. A /s. 118

2. 3. 2. İsim Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları (10)

Preşova ve Bilaç'ta isim cümlelerinde dolaylı tümleç ile biten 10 devrik cümle yapısı şunlardır:

Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) āsker imişim sarāyāvāda PB. A /s. 110

2) Çōk yilanda türk āşçerī gilan vranyada PB. A /s. 118

Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (2)

1) vār̃idi ferk gilan türkçesinden PB. A /s. 113

2) var miştir āvız yaşar havız yaşar dobrıçanlı stambolda PB. A /s. 105

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ũküyŭz yirmi kusur düÇân var̃imiştir bilâÇ eski biTâÇ PB. A /s. 107

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ama profesor stamboli istambolda PB. A /s. 105

¹⁴² Orda rahip var.

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) iç yok idi anasına PB. A /s. 128

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ama hēpisi bağıli bilâcā PB. A /s. 118

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) prešovada yok onlardan PB. A /s. 113

Dolaylı Tümleç + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ondan sora bir dēpo var orda PB. A /s. 107

2. 3. 3. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (6)

Preşova ve Bilaç Türk ağzında isim cümlelerinde zarf tümleci ile biten 6 devrik cümle yapısı tespit edilmiştir:

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (2)

1) örtasi bilâcın mēhanēler kâveler çümÇi burda da dā bir kat beslēnmişlâr ūş'olmışlâr¹⁴³ PB. A /s. 107

2) yök āyyanlarlen bigirlerlen PB. A /s. 132

Özne + Yüklem + Özne + Zarf Tümleci (1)

1) o bŭk tāş yo yo yok mezâr nice PB. A /s. 105

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) yirmi seneli babada yirmi sene mi yirmi iki yirmi üç PB. A /s. 104

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

¹⁴³ Bilaç'ın ortası meyhaneler, kahvelerdir çünkü burada daha iyi beslenmişlerdir.

1) gelmek çıkmak yök hiÇ tâ PB. A /s. 133

Yüklem + Belirtisiz Nesne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) klise altına orda imiştırlâr furunlâr, çümçe eski bilâÇ sayılır nice bir kasâbâ preşova buyanovCa PB. A /s. 107

Preşova ve Bilaç'ta isim cümlelerinde cümle dışı unsur ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

2. 3. 4. İsim Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları (3)

Preşova ve Bilaç Türk ağzında isim cümlelerinde cümle dışı unsur ile biten yalnızca 3 devrik cümle yapısı vardır:

Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) nedemiş te PB. A /s. 133

Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

2) büle haūÇta po PB. A /s. 132

Yüklem + Yüklem + Cümle Dışı Unsur

1) dinsız imansızdır te PB. A /s. 107

2. 4. Tamlamaların Araya Yüklem Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar

Bölge ağzında tespit edilen 250 devrik cümlenin dört tanesinde tamlamalarda devriklik görülmüştür ve araya yüklem almıştır.

2. 4. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (2)

Özne + Yüklem + Özne (1)

1) müslümanın vardır kurâni namâzi ramazânî bayramî PB. A /s. 104

Dolaylı Tümleç + Özne + Yüklem + Özne (1)

1) bürdâ benim zanât var'imiştir doğramaçi mārângo PB. A /s. 110

2. 4. 2. Yüklem Tamlama Olduğu Durumlar (1)

Bölge ağzında bir örnekte yüklem sonda bulunmasına rağmen kendi içinde devrik bir yapı oluşturmuştur:

1) buesi pâydat yeri aşçeriyânin PB. A /s. 118

2. 4. 3. Belirtili Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (1)

Belirtili Nesne + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) kışlât biliysınız nedir o PB. A /s. 1

2. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar

Bölge ağzında bazı kalıplaşmış yapıların devrikleştiği de gözlemlenmiştir:

1) budur şudur anlay konfekCiya PB. A /s. 110

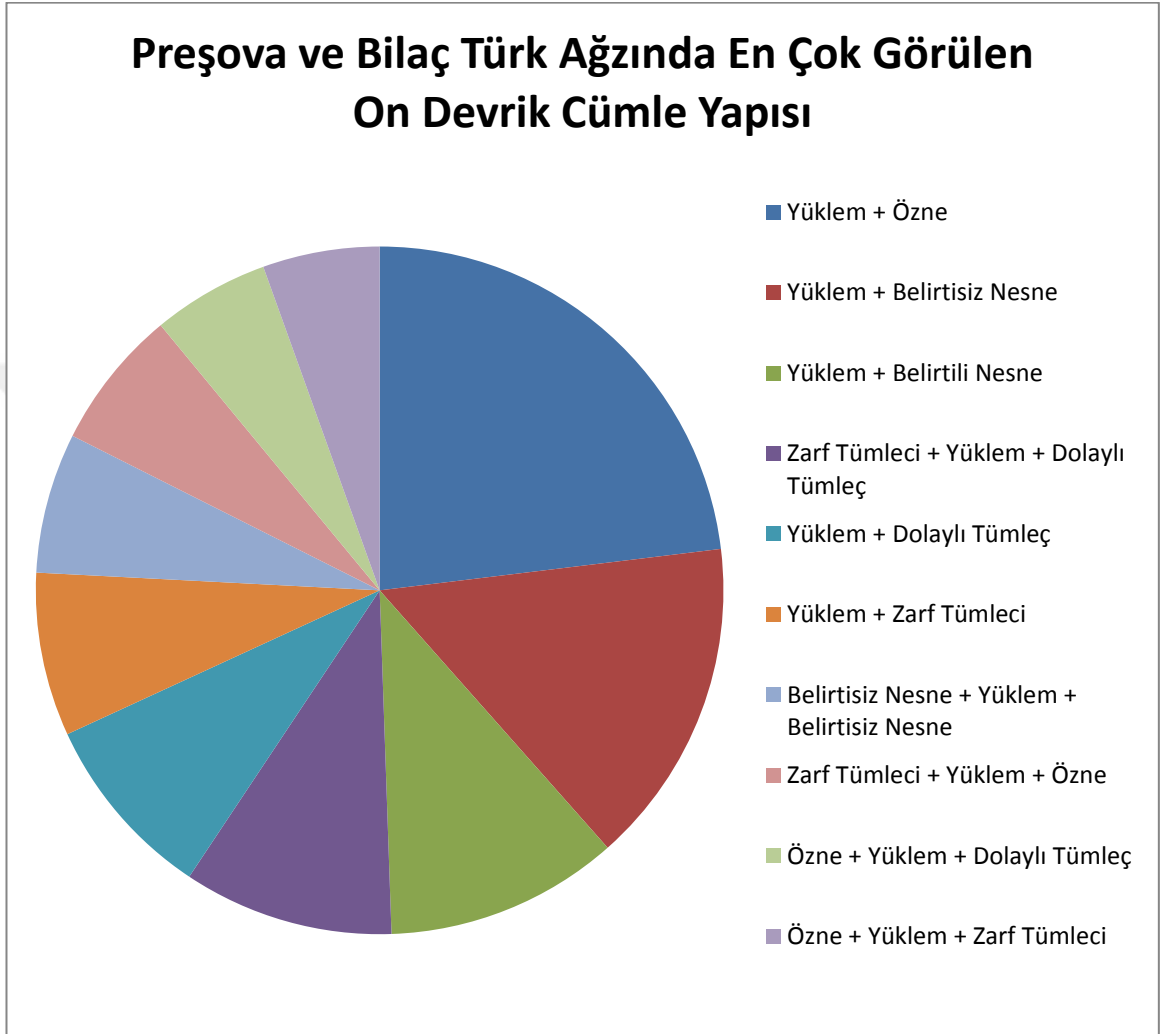
Preşova ve Bilaç Türk sondaki ögeye göre fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere 63 dolaylı tümleç, 51 belirtisiz nesne, 48 özne, 45 zarf tümleci, 31 belirtili nesne ve 11 cümle dışı unsur şeklindedir.

Grafik 3: Preşova ve Bilaç Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması

Preşova ve Bilaç Türk ağzında fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere toplamda en çok görülen yedi devrik cümle yapısı; yüklem + özne (21), yüklem + belirtisiz nesne (14), yüklem + belirtili nesne (10), zarf tümleci + yüklem + dolaylı tümleş (9), yüklem + dolaylı tümleş (8), yüklem + zarf tümleci (7), belirtisiz nesne + yüklem + belirtisiz nesne (6), zarf tümleci + yüklem + özne (6), özne + yüklem + dolaylı tümleş (5), özne + yüklem + zarf tümleci (5) şeklindedir.

Grafik 4: Preşova ve Bilaç Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı

III. BÖLÜM

VRAPÇIŞTE TÜRK AĞZINDA SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVİRİK CÜMLE YAPILARI

3. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi

Yıldırım Bayezit tarafından Üsküp’ün fethi ile Türk toprağı olan Vrapçište, günümüzde Kuzey Makedonya’nın kuzeybatısında Sırbistan ile sınırı bulunan bir belediyedir. Vrapçište’nin adının rapt ve iştah sözcüklerinin birleşmesiyle oluştuğı ve “bağlanma isteğı” anlamını taşıdığı düşünülmektedir. Hatta bölgede yaşayan Türkler hâlâ Raptište adını kullanmaktadır.¹⁴⁴ 2002 yılında yapılan sayımlara göre Vrapçište kasabasında 4.874 kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun yüzde 59’unu Türkler, Yüzde 36’sını Arnavutlar, yüzde 4’ünü Makedonlar oluşturmaktadır.¹⁴⁵

Harita 4: Makedonya -Vrapçište

Kaynak: NordNordWest - own work, using United States National Imagery and Mapping Agency dataWorld Data Base II data, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4492492> (Erişim Tarihi: 26.11.2022) adresinden alınarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

¹⁴⁴ Nazim İbrahim, a. g. e., s.XX-XXI.

¹⁴⁵ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Vrap%C3%A7i%C5%9Fte#N%C3%BCfus> (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

Kuzey Makedonya’da bulunan Vrapçište ve çevresindeki Türk ağız metinlerinde incelemiş olduğumuz 458 cümlemin 250 tanesi devrik yapıli cümle olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen devrik yapıli cümlelerin yüzdilik oranı %54,58’dir.

3. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları

Vrapçište Türk ağzında tespit edilen 250 devrik cümle yapısının 50’si belirtisiz nesne ile biten fiil cümlesidir. Bölge ağzında fiil cümlelerinde yüklemden sonra en çok görülen öge belirtisiz nesne olmuştur.

3. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (48)

Vrapçište’de belirtisiz nesne ile biten 48 devrik cümle yapısının 23 tanesi yüklem + belirtisiz nesne söz dizimine sahiptir. Bu cümlelerin 16 tanesinin de- fiili ile oluştuğı gözlemlenmiştir:

Yüklem + Belirtisiz Nesne (23)

- 1) Koydiler baygi insanlar VR. A / s. 112
- 2) derler, iki gece bir gün yolda VR. A / s. 122
- 3) yapardı iki kucak odun VR. A / s. 123
- 4) yaparsık presekler¹⁴⁶ VR. A / s. 141
- 5) atardık pareler, çiçekler¹⁴⁷ VR. A / s. 158
- 6) yapardı un VR. A / s. 158
- 7) yapardık mayalar VR. A / s. 158
- 8) demiş isla¹⁴⁸ VR. A / s. 182

¹⁴⁶ Kesimler yaparız.

¹⁴⁷ Paralar, çiçekler atardık.

9) yapardiler âdetler VR. A / s. 158

10) demiş, yaptım VR. A / s. 182

11) demiş, au VR. A / s. 182

12) demiş ben her gün yemişim tapşan eti VR. A / s. 182

13) demiş, bu ka lezetli dil imiş VR. A / s. 182

14) demiş bugün çok lezzetli bu et VR. A / s. 182

15) demiş bilmem VR. A / s. 182

16) demiş ne vardır VR. A / s. 182

17) demiş kolunda? VR. A / s. 182

18) demiş, icbi şi VR. A / s. 182

19) demiş te böylen, te böylen yedi tapşanı maçka¹⁴⁹ VR. A / s. 182

20) demiş, ben da senin korkından kestım kolumi burda, kaynattım, te et VR. A / s. 182

21) demiş insan eti bu kadar lezetli imiş VR. A / s. 182

22) dedi sıralı VR. A / s. 191

23) dedi ne olmışın VR. A / s. 191

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (6)

1) Hayrola demiş, bu gecenın vaktında bu vurmak kapılara nedir?¹⁵⁰ VR. A / s. 134

2) E bu demiş, vardır VR. A / s. 134

3) mıri der, boyle, boyle, boyle VR. A / s. 134

¹⁴⁸ Güzel demiş.

¹⁴⁹ Kedi işte böyle tavşanı yedi, demiş.

¹⁵⁰ Hayrola, bu gece vaktinde kapılara vurmak nedir? demiş,

- 4) siz dedım yapın bana zapisnik¹⁵¹ VR. A / s. 146
- 5) yap bolovanye dedi, bir ay ocuga¹⁵² VR. A / s. 191
- 6) bir aydan sora ben dedi, değiştirecim bunun işini VR. A / s. 191

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtisiz Nesne (4)

- 1) ama dedi gelesın VR. A / s. 191
- 2) a dedi, sen yapamaycasın VR. A / s. 191
- 3) a dedi pusto idare¹⁵³ VR. A / s. 191
- 4) ay dedi “Vo suşara tamo” VR. A / s. 191

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (3)

- 1) şindi eker beş kile, alti kile tütün VR. A / s. 122
- 2) Açın vurur bir tapřan¹⁵⁴ VR. A / s. 182
- 3) Haçın gełır kocasi demiř, miri kari yaptın kuřluđı¹⁵⁵ VR. A / s. 182

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (2)

- 1) aki Rapçışta’ya yollardık odun¹⁵⁶ VR. A / s. 176
- 2) Karısına demiş, miri kari bu tapşani yapasın kuşluk VR. A / s. 182

Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (2)

- 1) O dedi ben dedi bu ka sene nice Kosova’da oyle burda pare verym peşin yok, ama sana verecim VR. A / s. 112
- 2) baba derdi, hayde filn kişinin tarlasını sresınıs hem ekesınıs VR. A / s. 176

¹⁵¹ Siz bana tutanak yapın, dedim.

¹⁵² çocuğa bir ay doktor raporu yap, dedi.

¹⁵³ A lanet idare, dedi.

¹⁵⁴ O zaman bir tavşan vurur.

¹⁵⁵ Kocası geldiğinde yahu karı kuşluğu yaptın mı, demiş.

¹⁵⁶ Vrapçışte’ye kadar odun yollardık.

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) o zaman bir insan ekerdi iki kile tütün VR. A / s. 122

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) Em kari der, lâzim vereğim büyüğüni¹⁵⁷ VR. A / s. 134

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) hep motor pılalarile keserler odun¹⁵⁸ VR. A / s. 123

Zarf Tümleci + Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) Veştaçkıdan sora bir iki kişi şilkalarle delır delikler¹⁵⁹ VR. A / s. 141

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne + Belirtisiz Nesne (1)

1) Kerim aconun çairına dersık biz ütee¹⁶⁰ VR. A / s. 112

Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne (1)

1) Onlar sandiler ki benim kendi başıma kitaplardır. VR. A / s. 146

Dolaylı Tümleç + Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) o Krepiler'e bis her sene yoldardık on yük yırımı yük odun VR. A / s. 176

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

1) Açın geldi bayram, verdi bana pare on napolon¹⁶¹ VR. A / s. 113

3. 2. 2. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları (49)

Vrapçıste'de belirtisiz nesneden sonra en çok görülen ikinci devrik cümle yapısı 49 tane olmak üzere dolaylı tümleç ile biten fiil cümleleridir:

¹⁵⁷ Hem kari vermeliyiz büyüğü, der.

¹⁵⁸ Odunu hep motor testereleriyle keserler.

¹⁵⁹ Bir iki kişi yapay gübrelerden sonra sivri uçlu sopalarla delikler deler.

¹⁶⁰ Biz Kerim amcanın çayırına öte, deriz.

¹⁶¹ Bayram geldiğinde bana on napolyon para verdi.

Yüklem + Dolaylı Tümleç (11)

- 1) gidérdiler evden eve VR. A / s. 112
- 2) Giderdik Vlanitsa'ya bir dağlara VR. A / s. 122
- 3) Geldim gerece VR. A / s. 113
- 4) Vururler kapılara VR. A / s. 134
- 5) başlar büüsün fidanlar¹⁶² VR. A / s. 141
- 6) yoldardık değirmende¹⁶³ VR. A / s. 158
- 7) Başlardık düğüni¹⁶⁴ VR. A / s. 158
- 8) giderdi evine VR. A / s. 158
- 9) oturacaydılar o yol başında VR. A / s. 176
- 10) yutarsın havada VR. A / s. 191
- 11) ba bak ne olmişin¹⁶⁵ VR. A / s. 191

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (4)

- 1) Şuto tutti birisinden bogazından VR. A / s. 112
- 2) O gitmiştir gurbede oralarda VR. A / s. 151
- 3) bis yardım ederdik onlara VR. A / s. 176
- 4) onlar yardım ederdiler bize VR. A / s. 176

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (4)

- 1) A bunlar sorurler çocuğı¹⁶⁶ VR. A / s. 134

¹⁶² Fidanlar büyümeye başlar.

¹⁶³ Değirmene yollardık. (Bölge ağzında e yönelme hal eki yerine de bulunma hal ekinin kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.)

¹⁶⁴ Düğüne başlardık. (Bölge ağzında e yönelme hal eki yerine i bulunma hal ekinin kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.)

¹⁶⁵ Ne olduğuna bak.

2) em ben getirırım İstambul'dan, Kasaba'dan, Üsküpten VR. A / s. 146

3) Hem sen, sen, sen gicesın filân yerde VR. A / s. 176

4) Em bu kari işler arçes üteysine bereysine¹⁶⁷ VR. A / s. 182

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç (4)

1) Em der karısına VR. A / s. 134

2) em giderdiler gelinde VR. A / s. 158

3) hem giderdi fukaralara VR. A / s. 176

4) em getirır annesine VR. A / s. 182

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) Privat olarak satarım burda cāmida¹⁶⁸ VR. A / s. 146

2) dā çıkar bain yerde¹⁶⁹ VR. A / s. 191

Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç (2)

1) bis soralım bir iki sori çocuğı VR. A / s. 134

2) Gelin kucaklardı dulak yüzüne VR. A / s. 158

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) ole, giınık ep azır verırler bu cocuğa VR. A / s. 134

2) tamam şindi yolayasın evine VR. A / s. 176

Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (2)

1) Gırırımış kabileler kana VR. A / s. 134

2) gırırdı gelin sobasında¹⁷⁰ VR. A / s. 158

¹⁶⁶ Bunlar çocuğa soraralar.

¹⁶⁷ Bu kari hem ardına, ötesine, berisine işler.

¹⁶⁸ Burda, camide özel olarak satarım.

¹⁶⁹ Herhangi yerde daha çıkar.

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleş (2)

1) em salırsık sui traplara¹⁷¹ VR. A / s. 141

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) E ondan sora bunlar gelirler Üsküp'te VR. A / s. 151

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleş (1)

1) Eskiden yaparmijler çok fesatlar bu almag vermek meselesinde VR. A / s. 134

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) O nice gider orda VR. A / s. 151

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleş + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) bazı çibuklarla findık ağacından ne getirirsek dagdan VR. A / s. 141

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) Oduna gitmeg için bikat tsene evel, yırımı ottus sene evel eşeklerle gidilirdi daga VR. A / s. 123

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) Şindi herkez bakar gendine VR. A / s. 176

Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) em bile toumi hazırlardı evde¹⁷² VR. A / s. 176

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) Eh soradan aldiler, yoladiler te üte o çairlarda üte VR. A / s. 112

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

¹⁷⁰ Gelin odasına girerdi.

¹⁷¹ Suyu hem arıklara salarız.

¹⁷² Hem tohumu bile evde hazırladı.

1) em alırdık gelirdik evde VR. A / s. 158

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci+ Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) Em bir gün çıkar babası ava VR. A / s. 182

Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) karşle kıs kardaş em kıs kardaş evlatlâri, obirleri heppisi ütee kalmijler, Ak Palanka'da VR. A / s. 152

Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) te oyle kaç koş satarız pazarlarda¹⁷³ VR. A / s. 146

Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

1) alayasın gendini boynuna VR. A / s. 191

Yüklem + Özne + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç (1)

1) Çıkardi üç kişi anlarsın odborlardan¹⁷⁴ VR. A / s. 176

Cümle Dışı Unsur + Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç (1)

1) E mire Nagip ben ilk işlerım bir iki ay orda¹⁷⁵ VR. A / s. 191

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç (1)

1) E sora burda giderdiler te böyle evden eve VR. A / s. 112

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) şey, e şte verir kızını İmer baba ona VR. A / s. 151

Vrapçište'de zarf tümleci ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

¹⁷³ İşte öyle pazarlarda kaç sepet satarız.

¹⁷⁴ Anlarsın, üç küşü heyetlerden çıkardı.

¹⁷⁵ Yahu Nagip ben iki ay orda ilk işlerim.

3. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (45)

Bölge ağzında 45 fiil cümlesi zarf tümleci ile sonlanmıştır.

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (5)

- 1) Hayvanatle boğuşurduk koinlarla VR. A / s. 122
- 2) Şindi olur da isla VR. A / s. 141
- 3) Ekmeden evel deynet edersık havalar açık olsun, olmasın¹⁷⁶ VR. A / s. 141
- 4) Baygi arabalarle giderdik, bir on kişi om beş kişi üç araba gelin arabası VR. A / s. 158
- 5) ilk bi kerek haçın salınırdı böylen peşin VR. A / s. 176

Yüklem + Zarf Tümleci (5)

- 1) Aldım yolaym evde¹⁷⁷ VR. A / s. 113
- 2) Olurdi beş altı gün VR. A / s. 123
- 3) çıkmıştır astalıklara VR. A / s. 141
- 4) Gelmiştir sal bir vücudunda ne var imiştir ruba¹⁷⁸ VR. A / s. 151
- 5) Geılır zaman on iki senesinde VR. A / s. 151

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (3)

- 1) Em gitmez bir vakıt VR. A / s. 134
- 2) Ne ise, te oğraşırsık o işle VR. A / s. 141
- 3) Em olurdi akşam VR. A / s. 158

¹⁷⁶ Hava açık olsa da olmasa da ekmeden önce kontrol ederiz.

¹⁷⁷ Evde yolumak için aldım.

¹⁷⁸ Vücudunda sadece bir giysi ile gelmiştir.

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

- 1) ben kaldım acami, genç VR. A / s. 122
- 2) tütünler kaukar arabaylen¹⁷⁹ VR. A / s. 123

Yüklem + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

- 1) Yâktiler geldiler komitalar VR. A / s. 112
- 2) gittim yanaştım hüzmekâr, koyunlarla VR. A / s. 112

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

- 1) A o zaman bir gün biçerdik orakle VR. A / s. 123
- 2) Te nısı yaparler şimdi VR. A / s. 151

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci (2)

- 1) E aman aradım biras pare yolaym evde VR. A / s. 112
- 2) em sürürmiş bu davalar e uzun uzun VR. A / s. 134

Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

- 1) Ondan sora şte onlari Sırp kovmiştir o vakıt VR. A / s. 151

Belirtili Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

- 1) Gelini gidirmijler, tellerle yapıştırmalar, çinkanlar¹⁸⁰VR. A / s. 158

Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

- 1) Hem oni çıkarmıştırlar. hicbi şıysıs VR. A / s. 151

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

- 1) Eh idare yapalım, çünkim fabrika işçisi olarak iki sene maş almaiz bis VR. A / s. 146

¹⁷⁹ Tütünler arabayla kalkar.

¹⁸⁰ Gelini telli yapıştırmalarla, çintiyanlarla giydirmişler.

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) ama ispeksia olarak brakmas. Çünkü ispeksia dil ki şeriat usulunda¹⁸¹

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) A şimdi yapabilir insan beş om bin kilo bogdai bir günde VR. A / s. 123

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) Bir vakit bütün gün bir adam giderdi bir eşekle VR. A / s. 123

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) Yanlıs koinlar gider Şar dağlarına yazın VR. A / s. 122

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci (1)

1) bu çıkar birden ileri VR. A / s. 191

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) çapa kulanmasık atık VR. A / s. 122

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) BeLa Palanka derler ona şimdi VR. A / s. 152

Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) Satarım kitap burda camida privat olarak. VR. A / s. 146

Yüklem + Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) kaştiler eppisi te darmadagınık VR. A / s. 112

Yüklem + Belirtisiz Nesne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

¹⁸¹ Ama teftiş olarak bırakmaz çünkü şeriat usulünde teftiş değildir ki.

1) dedım ben kitapları verırım. Çünkü ben de onları almışım bir taraftan VR. A / s. 146

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne + Zarf Tümleci (1)

1) Şimdi gider bir kişi motor pılasilen¹⁸² VR. A / s. 123

Zarf Tümleci + Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) Yavaj yavaş biz da ügrendık aynı onlar gibi VR. A / s. 122

Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) Biş şimdi ne apalım bunlarla VR. A / s. 134

Özne + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) bu hocalar, bu imamlar bizim bana bir yer açtılar burda ki kitap satayım privat olarak¹⁸³ VR. A / s. 146

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) Şimdi kamionlarla gidersık aynı dağlara iki defa günde VR. A / s. 122

Belirtili Nesne + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) Bogdailari eşeklerle getirirdık eve çuallarla ikişer çual VR. A / s. 123

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) Onun için burda camida benim babam çalışmıştır ottus sene VR. A / s. 146

Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) oyle bir oşı, idare olurus. Çünkü ağır vaziet ekonomi VR. A / s. 146

Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

¹⁸² Bir kişi şimdi motosikletle gider.

¹⁸³ Bizim bu hocalar, bu imamlar bana burda kitap satayım diye özel olarak yer açtılar.

1) iki afta eveli velam, kitapları isterdi alsın ispektsia¹⁸⁴ VR. A / s. 146

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) bir zapisnik yapsınler bana kitaplar için¹⁸⁵ VR. A / s. 146

3. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (33)

Vrapçişte Türk ağzında 33 fiil cümlesi belirtili nesne ile biterken bu cümlelerin 13 tanesi yüklem + belirtili nesne söz dizimine sahiptir:

Yüklem + Belirtili Nesne (12)

1) Divirecim ne olmuştır VR. A / s. 112

2) gürürdiler insânlari VR. A / s. 112

3) güremezmiş çocugi VR. A / s. 134

4) çığırır gendi karısını VR. A / s. 134

5) suvarırsık trapları¹⁸⁶ VR. A / s. 141

6) ekersık tütünü VR. A / s. 141

7) verır kızını VR. A / s. 151

8) bragarler hep bitevi varlıklarını ep er bi şi¹⁸⁷ VR. A / s. 151

9) koymıştır babasından adını VR. A / s. 151

10) Doldururduk çuallari VR. A / s. 158

11) gürmişin o cam şefkçeleri¹⁸⁸ VR. A / s. 191

12) aldi beni VR. A / s. 191

¹⁸⁴ Hatta iki hafta önce teftiş alsın diye kitapları isterdi.

¹⁸⁵ Bana kitaplar için bir tutanak yapsınlar.

¹⁸⁶ Arıkları sularız.

¹⁸⁷ Bütün varlıklarını, her bir şeyi, hepsini bırakırlar.

¹⁸⁸ O cam aydınlatmaları görmüşsün.

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (5)

- 1) bitişmiş ise kaldırırız nayloni¹⁸⁹ VR. A / s. 141
- 2) Ondan sora alırız maksımlar¹⁹⁰ VR. A / s. 141
- 3) gene yoldardık rubaları¹⁹¹ VR. A / s. 158
- 4) ne bilerler bunları VR. A / s. 176
- 5) haçın gürür bunun koñi sarılı¹⁹² VR. A / s. 182

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtili Nesne (3)

- 1) hem çekersık trapları VR. A / s. 141
- 2) em ekersık fıdanları VR. A / s. 141

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtili Nesne (2)

- 1) top edersık küvden koyşı maksımları, dostların maksımlarını¹⁹³ VR. A / s. 141
- 2) bragar mutfakta tapşanı VR. A / s. 182

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne (2)

- 1) bir angi hızlı sel alır fıdanları VR. A / s. 141
- 2) O dede Mustafa baba çevırmıştır adımlı VR. A / s. 151

Yüklem + Yüklem + Belirtili Nesne (2)

- 1) üzmet edersık ayklarsık otlarını¹⁹⁴ VR. A / s. 141
- 2) tutar keser koluni VR. A / s. 182

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

¹⁸⁹ Bitmişse naylonu kaldırırız.

¹⁹⁰ Ondan sonra masımları alırız.

¹⁹¹ Giysileri gene yoldardık.

¹⁹² O zaman bunun kolunun sarılı olduğunu görür.

¹⁹³ Köyden komşu masımları(: çocukları), dostların masımlarını toplarız.

¹⁹⁴ Otlarını ayıklarız, hizmet ederiz.

1) Tütünleri işlemeg için ayni çevirdik işi VR. A / s. 122

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

2) em soradan ayni şilkalarle sıkarsık fidanları VR. A / s. 141

Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) ızlekuvanyede ne salırdın oni VR. A / s. 191

Özne + Yüklem + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) faykir, tutar keser koluni VR. A / s. 182

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) Eh fidanlar büüdüği zaman azırlarsık tarlaları VR. A / s. 141

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne + Belirtili Nesne (1)

1) E vermedim ben kitapları VR. A / s. 146

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtili Nesne (1)

1) kardaşı bindırırdi arabaya gelini VR. A / s. 158

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) Araba yükletmiş, kamioni VR. A / s. 176

Vrapçıste’de özne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

3. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (21)

Bölge ağzındaki fiil cümlelerinin 21 tanesi özne ile sonlanmıştır. Özne ile biten devrik cümleler şunlardır:

Yüklem + Özne (6)

1) oldi kavga VR. A / s. 112

- 2) gelirdi hısım akraba VR. A / s. 158
- 3) kucaklardi hısım akrabasi VR. A / s. 158
- 4) enerdi odunlar VR. A / s. 176
- 5) girirdi o camçeler VR. A / s. 191
- 6) uçar onlar VR. A / s. 191

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne (4)

- 1) em çıkar o çocugun babasi VR. A / s. 134
- 2) Ay git tsen VR. A / s. 134
- 3) Em gelirdi rubacılar VR. A / s. 158
- 4) Te çıkardi güvegi VR. A / s. 158

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (4)

- 1) bogdailar için oldi kombaylar, makinalar¹⁹⁵ VR. A / s. 122
- 2) ne severmiş kıs VR. A / s. 134
- 3) Şindi çıkmıştır traktorlar VR. A / s. 141
- 4) Kıs kardaşile gelmiştir dedem benim VR. A / s. 151

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne (4)

- 1) evden eve giderdiler komitalar VR. A / s. 112
- 2) Okula giderler evlâtlar VR. A / s. 146
- 3) orda girsın Nui VR. A / s. 191
- 4) Nerana girirdi camlar? VR. A / s. 191

¹⁹⁵ Buğdaylar için biçerdöverler, makineler oldu.

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Özne(1)

1) peşin hep beygirlerle çok oğraştırırdi bizi bu işler VR. A / s. 141

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (1)

1) Em iç girmede ni kavga arada ni fesat VR. A / s. 134

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci + Özne (1)

1) Hem bitti şindi bunlar VR. A / s. 176

Vrapçişte’de cümle dışı unsur ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

3. 2. 6. Fiil Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları (6)

Bölge ağızında 6 fiil cümlesi cümle dışı unsur ile sonlanmıştır. Cümle sonunda yer alan Cümle dışı unsurların “işte” ve onun kısaltması “te” olduğu görülür. Bu kullanımın amacı genellikle cümle sonunda olması gereken vurguyu sağlamaktır.

Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (2)

1) bu bizim imamlar bragar te VR. A / s. 147

2) iki ogli olur te VR. A / s. 151

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne + Cümle Dışı Unsur (1)

1) Gene akşam top olurdi misafirler te VR. A / s. 158

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Yüklem+ Cümle Dışı Unsur (1)

1) Ne ise bunlar çıkarler kovarler şte VR. A / s. 151

Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) Camida Alla razi olsun bragarler te VR. A / s. 147

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur (1)

- 1) satarız camilarda te VR. A / s. 147

3. 3. İsim Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları

Vrapçıte Türk ağzında tespit edilen 250 devrik cümlelerin 39'u isim cümlesidir. İsim cümlelerinin 16 tanesi özne ile bitmiştir.

3. 3. 1. İsim Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (16)

Vrapçıte'de isim cümlelerinde özne ile biten 16 devrik cümle yapısı tespit edilmiştir:

Yüklem + Özne (8)

- 1) yog idi iş VR. A / s. 112
- 2) Albanya'da idim ben VR. A / s. 112
- 3) o imiş sırada VR. A / s. 134
- 4) İdrizle Zekir ogullari VR. A / s. 151
- 5) yok laf VR. A / s. 176
- 6) Va imiş bir Fatime em bir Tair VR. A / s. 182
- 7) nısıdır o şuşara VR. A / s. 191
- 8) var koliçkalar¹⁹⁶ VR. A / s. 191

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne (3)

- 1) A var senin çocugun te bu atta VR. A / s. 134

¹⁹⁶ El arabaları var.

2) E Rapçışta küvünden bu adam VR. A / s. 151

3) e bir fukaranın geleceydi hıdırles VR. A / s. 176

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (2)

1) sora lâzim yeniden ekelim¹⁹⁷ VR. A / s. 141

2) dā var, camçeler VR. A / s. 191

Yüklem + Zarf Tümleci + Özne (1)

1) var mi şindi oyle VR. A / s. 176

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Özne (1)

1) var içiri camlar¹⁹⁸ VR. A / s. 191

Özne + Yüklem + Özne (1)

1) bu tarafi Türkia imiştir burasi VR. A / s. 151

3. 3. 2. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (9)

Vrapçışte'de isim cümlelerinde zarf tümleci ile biten 9 devrik cümle yapısı şunlardır:

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) E yog idi o vakıt VR. A / s. 176

2) E dil nısı bu vakıtlarda VR. A / s. 176

Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) genç idım yedi sekiş yaşlarında VR. A / s. 122

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

¹⁹⁷ Sonra yeniden ekmemeiz lazımdır.

¹⁹⁸ İçeride camlar var. (Bölge ağzında de bulunma hal ekinin düştüğü örnekler tespit edilmiştir.)

1) Şindi hayvanat vardır yanlıs VR. A / s. 122

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) Dünyanın sırası bir çeşittir yanlıs VR. A / s. 123

Yüklem + Özne + Zarf Tümleci (1)

1) Vardır ilâşlar şindi VR. A / s. 141

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) Şuto karisile beraber idi maksımle VR. A / s. 112

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne + Zarf Tümleci (1)

1) demek zadujeniz biz kitaplarle VR. A / s. 146

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) E şindi yoktur oyle VR. A / s. 176

Vrapçişte'de isim cümlelerinde dolaylı tümleş ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

3. 3. 3. İsim Cümlelerinde Dolaylı Tümleş ile Biten Devrik Cümle Yapıları (8)

Vrapçişte'de isim cümlelerinde dolaylı tümleş ile biten 8 devrik cümle yapısı şu şekildedir:

Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleş (2)

1) var idi Krepiler Rapçišta'da VR. A / s. 176

2) Var insanlar Rapçišta'da VR. A / s. 176

Yüklem + Dolaylı Tümleş (2)

1) müezin imıştır camida bu Sâd camısında VR. A / s. 146

2) Devebair'dan bu tarafına çak Devebair'da orda imiştir Sırbia VR. A / s. 151

Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç (1)

1) yok peşin fukaralara VR. A / s. 176

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) E sora obirleri onlar ne idiler orda VR. A / s. 112

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) her bir husustan kapalıdır bize VR. A / s. 146

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) bunlar çoğ varlıklı imişler oralarda VR. A / s. 151

Vrapçište'de isim cümlelerinde cümle dışı unsur ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

3. 3. 4. İsim Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları (2)

Vrapçište'de isim cümlelerinde cümle dışı unsur ile biten iki devrik cümle yapısı vardır:

Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) müezzinler serbestir te VR. A / s. 147

Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) nedir te VR. A / s. 134

3. 4. Tamlamaların Araya Yüklem Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar

Bölge ağzında tespit edilen 250 devrik cümlelerin 6 tanesi tamlamaların araya yüklem almasıyla devrikleşmiştir

3. 4. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (3)

1) E aman bizim var idi bir amica burda Şuto VR. A / s. 112

2) Em kari, bunun var imiş üş tene kızı VR. A / s. 134

3) ispektsia var bizim VR. A / s. 146

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Özne + Dolaylı Tümleç + Özne + Cümle Dışı Unsur (1)

1) vakti alımıs çog düşüktür. Makedonya'da bizim, Gostivar'da Türkler'in bausus¹⁹⁹ VR. A / s. 146

3. 4. 2. Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (2)

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Belirtili Nesne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtili Nesne + Özne (1)

2) E ondan sora İmer çocuğun da koymıştır adını Mustafa VR. A / s. 151

3. 4. 3. Dolaylı Tümlecin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (1)

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) iki ay hemende fidanların kalır fidan yerlerinde VR. A / s. 141

3. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar (1)

Bölge ağzında standart Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan “herhangi bir” ifadesi devrikleşerek “bir angi” şeklinde görülmektedir:

1) bir angi hızlı sel alır fidanları²⁰⁰ VR. A / s. 141

¹⁹⁹ Gostivar'da özellikle Türklerin, Makedonya'da bizim vakti halimiz, çok düşüktür.

Vrapçıšte Türk ağzında sondaki ögeye göre fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere 60 dolaylı tümleş, 56 zarf tümleci, 49 belirtisiz nesne, 43 özne, 34 belirtili nesne ve 8 cümle dışı unsur şeklindedir.

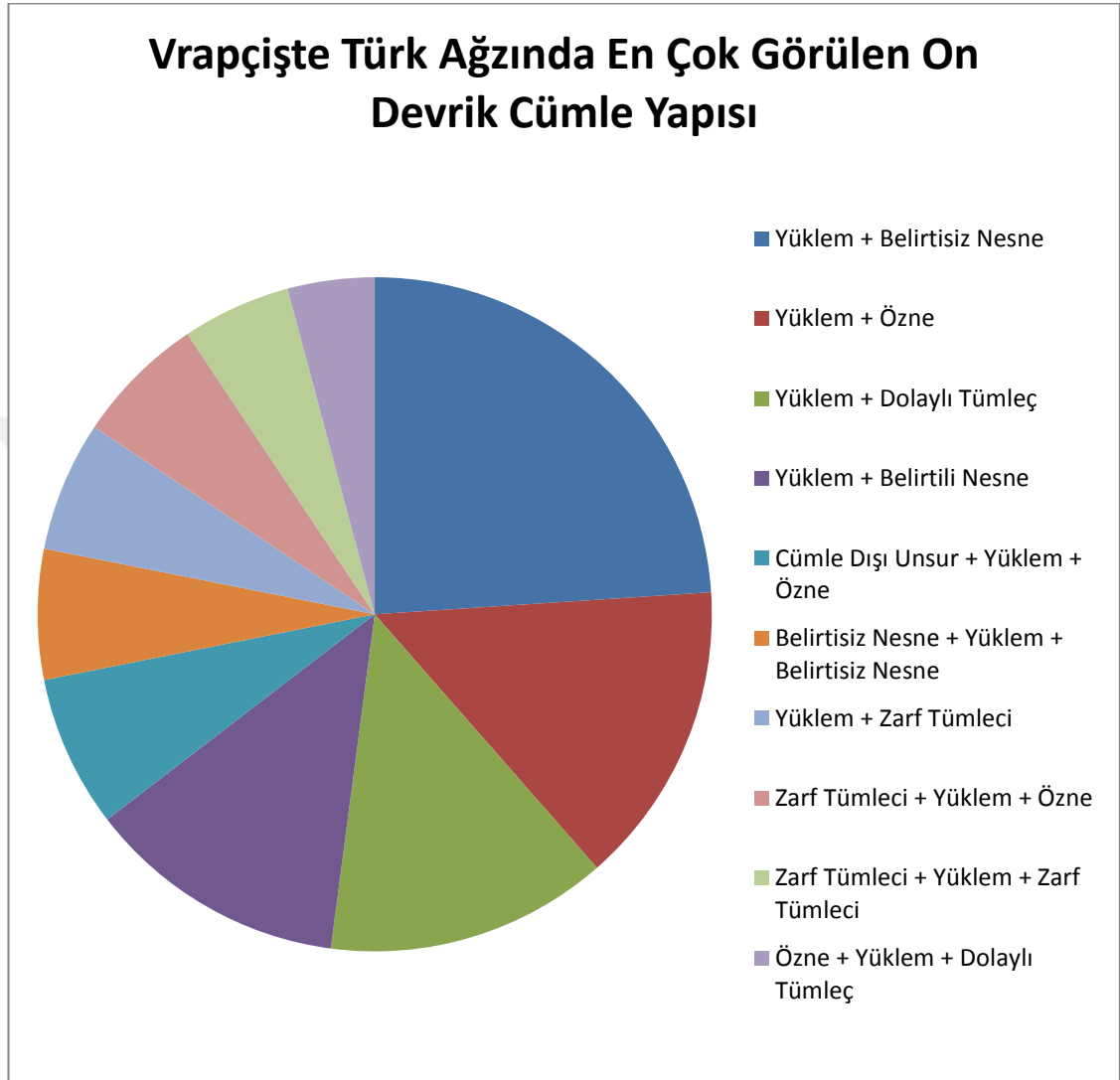
Grafik 5: Vrapçıšte Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması

Vrapçıšte Türk ağzında fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere toplamda en çok görülen yedi devrik cümle yapısı; yüklem + belirtisiz nesne (23), yüklem + özne (14) yüklem + belirtili nesne (12), yüklem + dolaylı tümleş (13), cümle dışı unsur + yüklem + özne (7), belirtisiz nesne + yüklem + belirtisiz nesne (6), yüklem + zarf tümleci (6), zarf tümleci + yüklem + özne (6), zarf tümleci + yüklem + zarf tümleci (5), özne + yüklem + dolaylı tümleş (4) şeklindedir.

²⁰⁰ Herhangi hızlı sel fidanları alır.

Grafik 6: Vrapçište Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı

IV. BÖLÜM

PRİZREN TÜRK AĞZINDA SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVRİK CÜMLE YAPILARI

4. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi

Prizren sırasıyla Roma İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu, Ortaçağ Sırp Devleti ve 1455 yılında Fatih Sultan Mehmet ile birlikte beş asırlık Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Bu hâkimiyet 31 Ekim 1912’de Balkan Savaşları ile kaybedilmiştir ve şehirde Sırpların kontrolü başlamıştır.²⁰¹

Harita 5: Kosova - Prizren

Kaynak: NordNordWest - own work, using United States National Imagery and Mapping Agency data, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4483256> (Erişim Tarihi: 27.11.2022) adresinden alınarak tarafımızdandan düzenlenmiştir.

Bugün itibarıyla Prizren, Kosova’da Türklerin en yoğun bulunduğu şehirdir. Diğer Balkan şehirlerine kıyasla yoğun bir Türk nüfusu vardır. 2011 yılında yapılan resmi nüfus sayımlarına göre Kosova’nın nüfusu 1.739.825’tir. Kosova’da yaşayan

²⁰¹ Ergin Jable, Kaan Yılmaz a. g. e., s.8-9.

Türk nüfus ise 18.738'dir. Kosova'da çoğunluk %92,9 ile Arnavutlardır. Prizren belediyesinden alınan verilere göre Prizren'de 145.718 Arnavut, 16.896 Boşnak, 9.091 Türk, 2.899 Rom, 1.350 Aşkali, 655 Gorali, 237 Sırp ve 168 Mısırlı olmak üzere toplam nüfus 177.781'dir. Prizren'in %81,96'sı Arnavut, %5,11'i ise Türk'tür.²⁰²

*Ülkede resmî olarak konuşulan diller Arnavutça ve Sırpçadır. Yerel dil olarak kabul edilen Türkçe, sadece Prizren Belediyesinde resmî dil statüsüne sahiptir. Burada yaşayan etnik grupların dille ilgili hakları 2007 yılında hazırlanan Kosova Statüsü Genel Anlaşma Önergesi ile belirlenmiştir.*²⁰³ Prizren'deki nüfus çoğunluğunun Müslüman Arnavutların oluşturması sebebiyle bölgede yaşayan Türk ağzının Arnavutça'ya maruz kaldığı kanaatindeyiz.

Kosova'nın Prizren şehrindeki Türk ağız metinlerinde incelemiş olduğumuz 511 cümlelerin 250 tanesi devrik yapıli cümle olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen devrik yapıli cümlelerin yüzdelik oranı %48,92 olarak tespit edilmiştir.

4. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları

Prizren Türk ağzında tespit edilen 250 devrik cümle yapısının 48 tanesi dolaylı tümleç ile biten fiil cümleleridir.

4. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları (48)

Dolaylı tümleç ile biten 48 fiil cümlesinin 11'i yüklem + dolaylı tümleç söz dizimindedir.

Yüklem + Dolaylı Tümleç (11)

1) işledim şi de²⁰⁴ P. A / s. 42

²⁰² Ergin Jable, Kaan Yılmaz a. g. e., s.4.

²⁰³ Bilgehan Atsız Gökdağ, a. g. e., s.82.

²⁰⁴ Şeyde işledim.

- 2) cirdi aps²⁰⁵ P. A / s. 42
- 3) bakacaklar oni²⁰⁶ P. A / s. 44
- 4) cittık o yola P. A / s. 45
- 5) cittık üteye P. A / s. 46
- 6) yaklaşı furun kapsına P. A / s. 49
- 7) attilar omuzlarına P. A / s. 54
- 8) bekledılar şi de bu vinkovadzın istatsiyononda, bu şi stanitsasında P. A / s. 54
- 9) kaparsın düdüklide P. A / s. 56
- 10) kıyarsın furuna P. A / s. 56
- 11) atardi oraya P. A / s. 72

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleş (7)

- 1) o vakıt tuttum aklıma P. A / s. 40
- 2) kırk içide tutuldum prizrende P. A / s. 44
- 3) salde bir cece yattık istambulda²⁰⁷ P. A / s. 45
- 4) cene çıkay yolda P. A / s. 49
- 5) ondan sonra bindık şiye bu voza²⁰⁸ P. A / s. 54
- 6) ondan sōra cittık beoğrada, beoğrada sırbistana P. A / s. 54
- 7) koyonlari gibi cütürdılar üteye P. A / s. 54

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleş (3)

²⁰⁵ Hapse girdi. (Bölge ağzında e yönelme hal ekinin düştüğü durumlar görülmüştür.)

²⁰⁶ Ona bakacaklar. (Bölge ağzında e yönelme hal ekinin yerine i belirtme hal ekinin kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.)

²⁰⁷ İstanbul'da sadece bir gece yattık.

²⁰⁸ Ondan sonra şeye bu trene bindik.

1) alısın, bakaysın televizıyay P. A / s. 44

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) o conlerde çalgırlaren gittık t şıye kadar istatsiyona kadar²¹³ P. A / s. 54

Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) kırkımağtan sra te ağın bakıldıık aynaya²¹⁴ P. A / s. 55

Belirtisiz Nesne + Yüklem + zne + Dolaylı Tümleç (1)

1) ne deriz biz bunda²¹⁵ P. A / s. 45

Özne + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) caurlar april diym ilk cni²¹⁶ P. A / s. 45

Yüklem + zne + Dolaylı Tümleç (1)

1) bakay o sdını²¹⁷ P. A / s. 72

Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleci (1)

1) yattık bir ağışam istambulda P. A / s. 45

Yüklem + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç (1)

1) aldı mi oni kaynatırma pasul içine P. A / s. 54

Cümle Dışı Unsur + zne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ama o intereS olordi babamın bi el yazılarını, bi fastsıqlada bakma babamın el yazılnı²¹⁸ P. A / s. 70

Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç (1)

²¹³ O günlerde istasyona kadar çalgırlarla gittik.

²¹⁴ Kesildikten sonra işte o zaman aynaya bakıldıık.

²¹⁵ Biz burada ne deriz?

²¹⁶ Gavurlar ilk güne april diyor.

²¹⁷ O saatine bakıyor.

²¹⁸ Ama o babamın el yazılarını bir dosyada bakmaya ilgilenirdi.

1) o da oķi benim cibi enarda P. A / s. 40

Belirtisiz Nesne + zne + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç (1)

1) bıçak biz deyS normal olardan P. A / s. 54

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + zne + Dolaylı Tümleç (1)

1) yok yok buluşurduk biz ķasabāda P. A / s. 70

Yüklem + Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç (1)

1) tud bi demek tbede²¹⁹ P. A / s. 74

Özne + Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç (1)

1) onlar da ķontra yapardılar yāni derilerden P. A / s. 72

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

1) sōram yapays davet imi, nereye, domoz etine P. A / s. 74

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + zne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) demek aķşamlıkta o vaķi olmamiş bizde P. A / s. 74

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

1) bej cn, bej cece yol buradan teye²²⁰ P. A / s. 45

Prizren’de belirtisiz nesne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

4. 2. 2. Fiil Cmlerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (42)

Bölge aēzında dolaylı tmleten sonra fiil cmlerinde cümle sonunda en çok görülen ikinci ge 42 tane olmak üzere belirtisiz nesnedir. Bu cümlelerin 23

²¹⁹ Demek hutbede bir (ders) yap.

²²⁰ Beş gün beş gece yol (gittik) buradan teye. (Bu rnek eksiltili devrik fiil cmlsidir.)

tanesi yüklem + belirtisiz nesne formatındadır. Bu 23 cümlelerin 12 tanesi de- fiili ile oluşan cümlelerdir.

Yüklem + Belirtisiz Nesne (23)

- 1) dey senın da sesın afıslık içineymış P. A / s. 40
- 2) aldı tebeşir P. A / s. 40
- 3) dey hatrında miydi? P. A / s. 40
- 4) dedi selam sülərsınız P. A / s. 40
- 5) dedık celdi oca efendi P. A / s. 40
- 6) dersın nice ne açın alırsın²²¹ P. A / s. 42
- 7) kıl namaz P. A / s. 45
- 8) kıl namaz P. A / s. 45
- 9) dey selam etti beg P. A / s. 49
- 10) dey aliçim selam P. A / s. 50
- 11) dey cürmişlar P. A / s. 50
- 12) pişırırsın biraz miyane²²² P. A / s. 56
- 13) atarsın bi, içi üç tel mağdunuz P. A / s. 56
- 14) doğrarsın bi soğan P. A / s. 56
- 15) atarsın sarımsak P. A / s. 56
- 16) atarsın sirçe P. A / s. 56
- 17) atarsın boyama em yağ²²³ P. A / s. 56

²²¹ Nice, ne zaman alırsın, dersin.

²²² Biraz sos pişirirsin.

²²³ Salça ve yağ atarsın.

18) düverdi bakmış²²⁴ P. A / s. 70

19) açardık çukur P. A / s. 72

20) atardi biraz pamuk yautse kırpa, yautse tütün²²⁵ P. A / s. 72

21) demişim tut, tut P. A / s. 74

22) deylar, koylar yabanılığına P. A / s. 74

23) deym olmaz domoz P. A / s. 74

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (4)

1) sōra deyS okotordi bizi P. A / s. 40

2) cendi cendime diym bak var imiş alla, nasip etti P. A / s. 46

3) açın cidey dey selam etti beg P. A / s. 50

4) ondan sonra çıktık resım P. A / s. 55

Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (2)

1) ben oldom afıs P. A / s. 40

2) o diy celdık oraya, celdık oraya P. A / s. 46

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (2)

1) yazdi onda bi şiler P. A / s. 40

2) atarsın tepsiye bi fincan tã tuz, mağdunuz, qarabüber P. A / s. 56

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) ey dedım allāh ne nasip edeymiş ha P. A / s. 46

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

²²⁴ Bakmış deyiverdi.

²²⁵ Biraz pamuk yahut bez yahut tütün atardi.

1) ütbede tud bi ders²²⁶ P. A / s. 7

Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne (1)

1) biz lazım diveralım çi sinan paşa türktür²²⁷ P. A / s. 70

Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) yāni en ağır mesleg deyeberdik nalbantlık P. A / s. 72

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) ben çocuk içen taslama derdi yāni bıcaķçılık P. A / s. 72

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) ema çitabında çazim oca yazacađına²²⁸ yazmış çamil oca P. A / s. 70

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

1) işte o yapmış idi orda bi kurnalı çeşme P. A / s. 70

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

1) bi biz diyoruz burda karton P. A / s. 70

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne (1)

1) mesela dedilar işte sinan paşa arnauttur P. A / s. 70

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne (1)

1) miyane piştikten sōra atarsın yağını em bitra mağdunuz P. A / s. 56

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

²²⁶ Hutbede bir ders yap.

²²⁷ Biz Sinan Paşa'nın Türk olduğunu deyiivermeliyiz.

²²⁸ "Yönelme durumu eki almış olan yalın veya grup durumundaki -AcAk'lı geçici ad, kendindeki hareketi cümlelerin fiiline yönelme işlevi ve "hususuna" anlamıyla bağlayan bir yer tümleci görevindedir. " Ayrıntılı bilgi için bkz: Zeynep KORKMAZ, Türkiye Türkçesi Grameri: (Şekil Bilgisi), 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2009, s. 973.

1) sabātan kılacaz dedi bunda namaz

Prizren’de belirtili nesne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

4. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (40)

Bölge ağzında 40 fiil cümlesi belirtili nesne ile sonlanmıştır. Bu cümlelerin 18 tanesi yüklem + belirtili nesne söz dizimine sahiptir:

Yüklem + Belirtili Nesne (18)

- 1) sıkıtkı kıollarımızı P. A / s. 40
- 2) anladılar zanādımı P. A / s. 42
- 3) aldım yerini P. A / s. 42
- 4) unudısın mābedi P. A / s. 44
- 5) cürdünüz mi o işi P. A / s. 49
- 6) atay mafesini P. A / s. 49
- 7) cürdünüz mi o işi P. A / s. 49
- 8) cürdünüz mi o işi P. A / s. 50
- 9) gıdırdılar rubaları²²⁹ P. A / s. 55
- 10) kıaynatırırısın pasuli P. A / s. 56
- 11) kıaurursun lānalari P. A / s. 56
- 12) kıaurursun lānalari P. A / s. 56
- 13) kıaurursun eti P. A / s. 56
- 14) kıaurursun soğani P. A / s. 56

²²⁹ Giysileri giydirdiler.

15)  aurursun d   li eti P. A / s. 56

16)  aurursun so ani P. A / s. 56

17) aldattılar beni P. A / s. 70

18) ayırdı el yazısı olan  ıtapları em basımdan  ıkan  ıtapları P. A / s. 70

C mle Dı ı Unsur + Y klem +Belirtili Nesne (4)

1) ema tuz arsık  ini P. A / s. 42

2) ha yapmı sın odononi em pinırını P. A / s. 44

3) em  a ırmısı  bu  i P. A / s. 74

4) em t r e  a ırırız selamları P. A / s. 74

 zne + Y klem +Belirtili Nesne (4)

1) biz f rladırsık o ba ırsa ı P. A / s. 42

2) kitır ce ırırđi m bet²³⁰ P. A / s. 44

2) er es biler oni P. A / s. 45

4) caurlar yapmamı  oni P. A / s. 74

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci +  zne + Yüklem +Belirtili Nesne (2)

2) e  indi o celmesın yapma  e me diye biz yaptık bu  e mey P. A / s. 69

3) ama içi bin derdinde bi   li istiyordu  e mey yığma da modern bi  e me yapma P. A / s. 70

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (2)

1) ne bildi bizim  ocoklarımızın a ırladı oni²³¹ P. A / s. 40

2) en pi in yaparsın odononi em pinırını P. A / s. 44

²³⁰ Patlamı  mısır muhabbeti geçirirdi.

²³¹ Bizim çocuklarımızın onu atladığını nasıl bildi?

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (2)

- 1) ay şimdi cür işini P. A / s. 50
- 2) em türçe çağırınız selamları P. A / s. 74

Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

- 1) üle bi teppeydi da cüsteri arem²³² P. A / s. 46

Yüklem + Yüklem +Belirtili Nesne (1)

- 1) tanamayS, seçemeyS cendi cendimizi P. A / s. 55

Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Özne + Yüklem +Belirtili Nesne (1)

- 1) astalık bi şi e çıktı mi çiban tutmaz nefezi P. A / s. 42

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne + Belirtili Nesne (1)

- 1) o tutti mi tuz çok bozar o şeyini P. A / s. 42

Cümle Dışı Unsur + Özne + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

- 1) eman acami, şimdi çiminlen isen lazım sōrasın ismini²³³ P. A / s. 40

Yüklem + Zarf Tümleci + Belirtili Nesne (1)

- 1) bekledik çenek vozi²³⁴ P. A / s. 54

Dolaylı Tümleç + Yüklem +Belirtili Nesne (1)

- 1) tabaqlarda toplardılar derileri P. A / s. 72

Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem +Belirtili Nesne (1)

- 1) tabaqlarda cüzelım yapardılar o derileri P. A / s. 72

²³² Öyle bir (yüksek) teppeydi ki Haremi gösteriyor.

²³³ Aman acemi, şimdi kimleysen ismini sormalısın.

²³⁴ Yine treni bekledik.

Prizren’de zarf tümleci ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

4. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (39)

Prizren Türk ağzında 39 fiil cümlesi zarf tümleci ile bitmiştir. Zarf tümleci ile biten devrik fiil cümleleri şunlardır:

Yüklem + Zarf Tümleci (8)

- 1) bitirmişim üçüncüyden²³⁵ P. A / s. 44
- 2) kouktılar italiyanlara karşı²³⁶ P. A / s. 44
- 3) cel bi çet²³⁷ P. A / s. 49
- 4) cel bi çet P. A / s. 49
- 5) girdik o akşam P. A / s. 54
- 6) doğarsın küçükli P. A / s. 56
- 7) çıkarırdi emen birden P. A / s. 72
- 8) sormazdı ne dur vakit ağıri mi, ağırmay mi P. A / s. 72

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (5)

- 1) ümer şotka bilerdi alfa P. A / s. 40
- 2) bi oca efendi celdi saşallen P. A / s. 40
- 3) biz kouktık italiyanlara karşı P. A / s. 44
- 4) titto koukti italiyanlara karşı P. A / s. 44
- 5) biz alırdık çiraylen P. A / s. 72

²³⁵ Üçüncülükle bitirmişim.

²³⁶ İtalyanlara karşı geldiler.

²³⁷ Bie kez gel.

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

- 1) çimin var idi küvveti ciridi gimnaziyeyle P. A / s. 44
- 2) sōra çüverıldım nice ne punoletan cibi²³⁸ P. A / s. 44

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

- 1) üle iççimin sevdası celdi çok P. A / s. 46
- 2) e şimdi bayağı türkologlar intereS olordılar bizde celma bakma bu çitapları²³⁹ P. A / s. 70

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci (1)

- 1) o olur ğayrı tamamen lezetli P. A / s. 56

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

- 1) yalnız snima etma biçe²⁴⁰ P. A / s. 69

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

- 1) daltuluma çıkardık mart ayının on altısılen ilkyaz dedığımız P. A / s. 72

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

- 1) açın cüsteri o cami harem medineye bük bi şi, sanettım o vakıt P. A / s. 46

Belirtili Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

- 1) çüden yokarı bi çeşmey tamir ettık ceçen sene P. A / s. 69

Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

- 1) üj dert defa ayak tutmuşım nallārçeS²⁴¹ P. A / s. 72

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci (1)

²³⁸ Sonra nice ergen gibi koyverildim.

²³⁹ Şimdi bayağı Türkologlar gelip bizdeki bu kitaplara bakmakla ilgileniyorlar.

²⁴⁰ Yalnız bir kez kaydetme.

²⁴¹ Nallarken üç dört defa ayak tutmuşum.

1) a po po demek ben alırım iniitsiyâtiva onlari çağırma²⁴² P. A / s. 74

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) ügrendim babamdan dā çok P. A / s. 42

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) bu cidey furuna selamını yolama P. A / s. 49

Yüklem + Özne + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci (1)

1) çıkay balık cene nice sen cibi P. A / s. 49

Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) ben müsāde etmezdim çünçi düşünürdüm orda olabilir bâzi yazıda olson altınlara ait bâzi yazı P. A / s. 70

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) balık küveri buni şindi²⁴³ P. A / s. 50

Özne + Belirtili Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) ben arnauçey bileydım biraz buçuk P. A / s. 55

Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) bu da uzun cidey da büle P. A / s. 54

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç + Özne + Zarf Tümleci (1)

1) o vakıt ne celdi poziv bize o kağıt on cün eveli²⁴⁴ P. A / s. 54

Yüklem + Özne + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) karşıladı o akrabalar bizi çemanelerlen P. A / s. 54

²⁴² Evet, Ben onları çağırmaq için insiyatif alırım.

²⁴³ Balık şimdi bunu koyveriyor.

²⁴⁴ O vakit çağrı kağıdı bize on gün önce geldi.

Yüklem + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) çıktık bi resım onda arkadaşlarlen P. A / s. 55

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) bi çüli istey celma buraya yapma bük bi kurna ayvanlar için P. A / s. 69

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) o uyuşturmadan kısaçlen, alırdı kısacını emen²⁴⁵ P. A / s. 72

Zarf Tümleci + Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) içinci dünya arbında ben da kouxtom faşizama karşı P. A / s. 44

Yüklem + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) üdeysık parey bi sāt²⁴⁶ P. A / s. 72

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) sormışım çok itiyar avcılara vaķi olmiş midır? P. A / s. 74

Prizren’de özne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

4. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (21)

Bölge ağzındaki 21 cümle özne ile biten fiil cümlesidir. Prizren’de özne ile biten devrik fiil cümleleri şu şekildedir:

Yüklem + Özne (7)

1) celdi mi ya bi çimse?²⁴⁷ P. A / s. 40

2) doķonmay musafa P. A / s. 40

²⁴⁵ O diş sökme aletiyle uyuşturmadan hemen alırdı.

²⁴⁶ Parayı bir saat için öüyoruz.

²⁴⁷ Herhangi bir kimse geldi mi?

- 3) çıkar çıban P. A / s. 42
- 4) olor safi delik P. A / s. 42
- 5) üldi mi çocuk P. A / s. 49
- 6) celi çocuk P. A / s. 50
- 7) dema esmer kardeş P. A / s. 55

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne (3)

- 1) mesele celi erçek ayvan P. A / s. 42
- 2) te sayıldı o şiler P. A / s. 42
- 3) demek vurılar onlar P. A / s. 74

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (2)

- 1) er bi tuzlen olmaz tuzlama P. A / s. 42
- 2) açın celi kızlar²⁴⁸ P. A / s. 50

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne (1)

- 1) nerden bileydi evliya adam P. A / s. 40

Özne + Yüklem + Özne (1)

- 1) masallâr diyerilirdi şiler²⁴⁹ P. A / s. 44

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Özne (1)

- 1) ona demedi çi afis P. A / s. 40

Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (1)

- 1) öda lezzetli oli etler P. A / s. 54

²⁴⁸ Kızlar o zaman geliyor.

²⁴⁹ Masallar diyiverilirdi şeyler.

Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (1)

1) ama benim adımı tam yazmış memedali P. A / s. 70

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Özne (1)

1) demek bi kâtastrofa bi element vâkı oldi bu P. A / s. 74

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Özne (1)

1) okupator çekilsin buradan faşizam²⁵⁰ P. A / s. 44

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne + Belirtili Nesne + Özne (1)

1) çime atayS biz domozi biz P. A / s. 74

Özne + Cümle Dışı Unsur + Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (1)

1) o em o ne kurur o bağırsak²⁵¹ P. A / s. 42

Prizren’de cümle dışı unsur ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

4. 2. 6. Fiil Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları (8)

Prizren’de 8 tane cümle dışı unsur ile biten devrik fiil cümlesi tespit edilmiştir:

Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) cirdiğ işte P. A / s. 46

Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) o da cürdüm çi P. A / s. 70

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) ama ben duymadım çi P. A / s. 70

²⁵⁰ Faşist işgalci buradan çekilsin.

²⁵¹ Hem o bağırsak nasıl kurur?

Belirtili Nesne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) bu bu k atastrofa te te buni ne divırdım demek P. A / s. 74

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem +  zne + Cümle Dışı Unsur (1)

1) açın bi va ıtta celdi oca da P. A / s. 40

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur (1)

1) cel be bi  e be P. A / s. 49

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne + Cümle Dışı Unsur (1)

1) eppısınlen beraber  aurursun l nay da P. A / s. 56

Cümle Dışı Unsur +  zne + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Cümle Dışı Unsur (1)

1) evet onlar diyorlar tekne y ni P. A / s. 69

4. 3. İsim Cümlelerinde Sondaki  geye Göre Devrik Cümle Yapıları

Prizren Türk ağzında tespit edilen 250 devrik yapıdaki cümlenin 37'si isim cümlesidir. Diğer bölge a ızlarındaki devrik isim cümlelerinde de olduğu gibi sonda en çok görülen  ge öznedir.

4. 3. 1. İsim Cümlelerinde  zne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (16)

Bölge ağzında 16 cümle özne ile biten isim cümlesidir. Bu cümlelerin 10 tanesi yüklem + özne söz dizimine sahiptir. Prizren'de isim cümlelerinde özne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

Yüklem +  zne (10)

1) nedir ismın? P. A / s. 40

2) var imiştir içi d ne usta P. A / s. 42

- 3) var imiştir şi televiziya P. A / s. 44
- 4) var imiştir o tātalar tahtan yapıq, qalem P. A / s. 44
- 5) var imiş pabuclām P. A / s. 45
- 6) var imiş allāmız P. A / s. 46
- 7) hane anan? P. A / s. 50
- 8) var idi arnavutta P. A / s. 55
- 9) yok asfalt P. A / s. 72
- 10) yok qaldırım P. A / s. 72

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (2)

- 1) ceçerse içi sāt, içi sātlik lazım üdema²⁵² P. A / s. 72
- 2) o vakıt yog imiştir şartlar velespidi olson insanın²⁵³ P. A / s. 72

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne (1)

- 1) em yoktor onların o şileri P. A / s. 42

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Özne (1)

- 1) a nalbantlar var imiştir, nalbantlar P. A / s. 72

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Özne (1)

- 1) var imiştir ya vera nauqa obavezno P. A / s. 44

Yüklem + Zarf Tümleci + Özne (1)

- 2) ağır çok o şi P. A / s. 74

²⁵² İki saati geçerse iki saatlik ödemek lazım.

²⁵³ O vakit insanın şartları bisikleti olsun yokmuştur.

4. 3. 2. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (8)

Prizren’de isim cümlelerinde 8 cümle zarf tümleci ile bitmiştir:

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (3)

- 1) bi şî yok o vakt P. A / s. 44
- 2) mabet yok atık P. A / s. 44
- 3) o birinci, içinci oni yoğ imıştır şindi cibi P. A / s. 44

Yüklem + Zarf Tümleci (3)

- 1) yok şindi P. A / s. 44
- 2) var büle büle P. A / s. 49
- 3) var içi türlü P. A / s. 56

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

- 1) te yol atık P. A / s. 45

Yüklem + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci (1)

- 1) aps imişim tirandaymışım aps kırk içide, kırk içide P. A / s. 44

4. 3. 3. İsim Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları (4)

Prizren’de isim cümlelerinde dolaylı tümleç ile biten 4 devrik cümle yapısı tespit edilmiştir:

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

- 1) ema ben tek bi türk onların ortasında P. A / s. 55
- 2) mesela altın var burda P. A / s. 70

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) neḳā ferk var aylıklarda P. A / s. 44

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) ne var midir astalığın albında P. A / s. 72

4. 3. 4. İsim Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları (3)

Prizren’de isim cümlelerinde cümle dışı unsur ile biten 3 devrik cümle yapısı tespit edilmiştir:

Yüklem + Cümle Dışı Unsur (2)

1) lüzüm oldi işte P. A / s. 42

2) yoğ be P. A / s. 49

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Özne + Cümle Dışı Unsur (1)

1) ama o adar zor imiştir i o mesela P. A / s. 72

4. 3. 5. İsim Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (2)

Prizren’de isim cümlelerinde belirtili nesne ile biten iki devrik cümle yapısı şunlardır:

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) aferin çok cüzel tecridi P. A / s. 40

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) çok kıviydi arabaları²⁵⁴ P. A / s. 45

4. 4. Tamlamaların Araya Yüklem Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar (9)

Prizren Türk ağzında tespit edilen 250 devrik cümlenin 8 tanesi tamlamaların araya yüklem almasıyla oluşmuştur:

4. 4. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (5)

Cümle Dışı Unsur + Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne (1)

1) te zanādın te er bi zanādın te mesele var bilım şileri²⁵⁵ P. A / s. 42

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne (1)

1) rāmet canına sayısınlen şani kruşa var imıştır usta²⁵⁶ P. A / s. 42

Özne + Yüklem + Özne (1)

4) **kompir var bi üç türlü**²⁵⁷ P. A / s. 56

Özne + Yüklem + Özne + Cümle Dışı Unsur (1)

1) kösemin yoktor allā te şindi P. A / s. 46

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) niçin benim ağırıdi yüreğim bunda P. A / s. 74

4. 4. 2. Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (3)

²⁵⁴ Arabaları çok sağlamdı.

²⁵⁵ İşte her bir zanaatin bilimsel şeyleri var.

²⁵⁶ Canına rahmet, Kruşa'da sayısıyla şanlı usta varmıştır.

²⁵⁷ Üç türlü patates var.

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (2)

1) bi zevk ceçırma deyam velespitlen bi sāt²⁵⁸ P. A / s. 72

2) obi yarısını isterdi bakma P. A / s. 70

Belirtili Nesne + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) tsigarenın açardı o şeyini²⁵⁹ P. A / s. 72

4. 4. 3. Dolaylı Tümlecin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (1)

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) demek bizim ne dayanırız bizim bu şi bu aşçerlere şi bu tabura, türk tabura²⁶⁰ P. A / s. 74

4. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar (3)

Bölge ağızında tespit edilen devrik yapılar içinde 3 tane devrikleşen kalıplaşmış ifade bulunmuştur:

1) cit zeman cel zeman P. A / s. 40

2) rāmet canına P. A / s. 42

3) kıl namaz P. A / s. 45

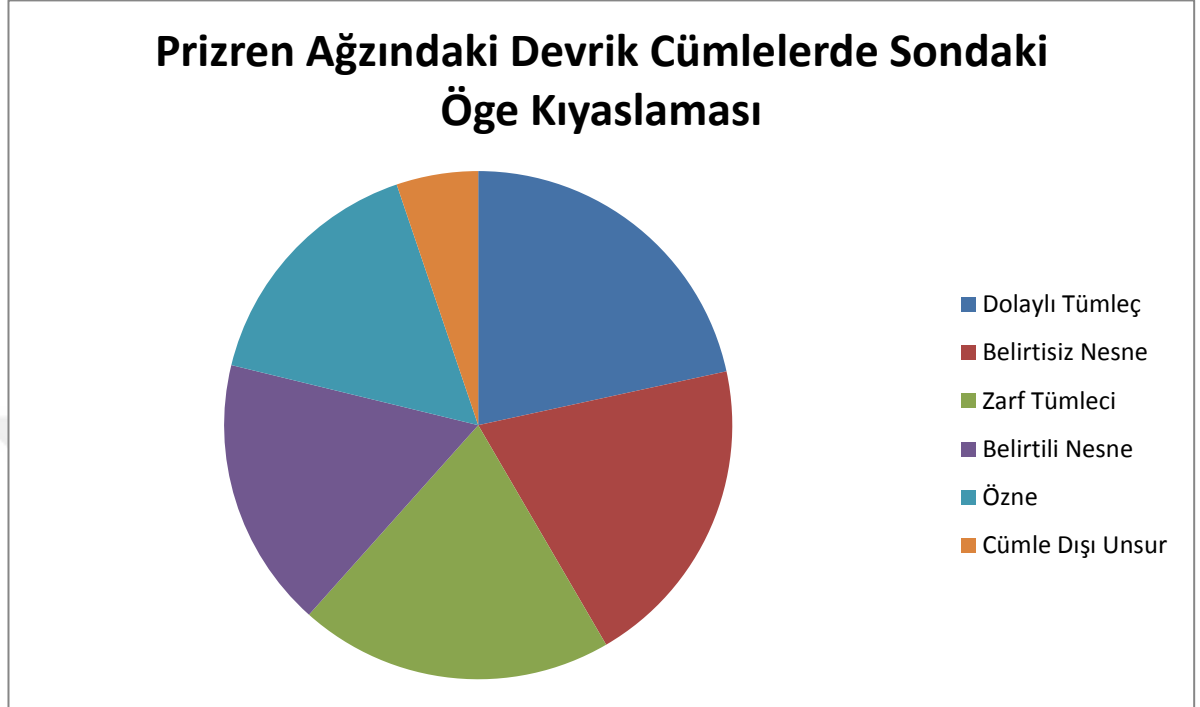
Prizren Türk ağızında sondaki ögeye göre fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere 54 dolaylı tümleç, 50 zarf tümleci, 50 belirtisiz nesne, 43 belirtili nesne, 40 özne, 13 cümle dışı unsur şeklindedir.

²⁵⁸ Bisikletle bir saat zaman geçirmek diyorum.

²⁵⁹ Sigaranın o şeyini açardı.

²⁶⁰ Demek, bizim bu askerlere bu Türk tabura nasıl dayanırız?

Grafik 7: Prizren Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması

Prizren ağzında fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere toplamda en çok görülen yedi devrik cümle yapısı; yüklem + belirtisiz nesne (23), yüklem + belirtili nesne (18), yüklem + özne (17), yüklem + dolaylı tümleç (11), yüklem + zarf tümleci (11), özne + yüklem + zarf tümleci (8), zarf tümleci + yüklem + dolaylı tümleç (8), özne + yüklem + belirtili nesne (4), cümle dışı unsur + yüklem + özne (3), cümle dışı unsur + yüklem + dolaylı tümleç (3) şeklindedir.

Grafik 8: Prizren Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı

V. BÖLÜM

BAR'DA SONDAKİ ÖGEYE GÖRE DEVRİK CÜMLE YAPILARI

5. 1. Bölge hakkında Kısa Bilgi

Venedik Cumhuriyeti'ne tabi olan Karadağ, Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı'ya bağlı hale gelmiştir. 18. asırda sıklıkla isyan çıkaran Karadağ 1878 yılında Osmanlı'dan ayrılmıştır.

Harita 6: Karadağ - Bar

Kaynak: NordNordWest - own work, using United States National Imagery and Mapping Agency data, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4484221> (Erişim Tarihi: 29.11.2022) adresinden alınarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

Bar belediyesinin 2011 yılı verilerine göre Bar kasabasının nüfusu 42.038'dir. Yine aynı nüfus verilerine göre yaşayan Türk sayısı 36 olarak verilmiştir. Bar

kasabasındaki Türk nüfus oranı %0,09'dur.²⁶¹ Bar'da Karadağlıca ve Sırpça gibi baskın dillere rağmen Türkçe yok olmamıştır.²⁶²

Karadağ'ın Bar şehrindeki Türk ağız metinlerinde incelemiş olduğumuz 383 cümlelerin 250 tanesi devrik yapıyla cümle olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen devrik yapıyla cümlelerin oranı %65,27 olarak tespit edilmiştir.

5. 2. Fiil Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları

Bar Türk ağzında tespit edilen 250 devrik cümle yapısının 50 tanesi belirtisiz nesne ile biten fiil cümlesidir. Fiil cümleleri içinde sonda en çok bulunan öge belirtisiz nesnedir.

5. 2. 1. Fiil Cümlelerinde Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (50)

Bölge ağzındaki belirtisiz nesne ile biten 50 fiil cümlesinin 13 tanesi özne + yüklem + belirtisiz nesne formatındadır. Bar'da belirtisiz nesne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (13)

- 1) ben dedim: nice ga²⁶³ unutmisi?²⁶⁴ B. A / s. 140
- 2) baganlar sülemişler turçe B. A / s. 142
- 3) as çimse sülemiş turçe²⁶⁵ B. A / s. 142
- 4) o dey, verma. ne moy da zovitti. verma bizi yazma nice karadagli.²⁶⁶ B. A / s. 166

²⁶¹ Alpay İğci, a. g. e., s.19.

²⁶² Alpay İğci, a. g. e., s.24.

²⁶³ Bölge ağzında kişi zamirlerinden bazıları Karadağ Türk ağzına geçmiştir. Bunlar; me(beni, benim), mi(bana, benim), te(seni, senin), ti(sana, senin), ga(onu), mu(ona, onun), ge(onları) şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İğci, a. g. e., s.81-84.

²⁶⁴ Ben nasıl onu unutmuşuz, dedim.

²⁶⁵ Türkçeyi az kimse söylemiş.

²⁶⁶ O verme, bize seslenme, bizi verme, Karadağlı yazma diyor.

5) sen deysi; bensım turk²⁶⁷ B. A / s. 166

6) ben bilmemişim turçe B. A / s. 183

7) biz deysık çavur B. A / s. 187

8) gı oldu çı B. A / s. 187

9) k1 oldu çı B. A / s. 187

10) lı oldu lı²⁶⁸ B. A / s. 187

11) lı oldu lı B. A / s. 187

12) biz deysık i B. A / s. 187

13) bułar dediler pekey B. A / s. 189

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (6)

1) o ben bulmışım dōlı maale²⁶⁹ B. A / s. 142

2) bulen olen em o istemiş ni bi şe B. A / s. 166

3) e bis kalmısık neopredenyiv²⁷⁰ B. A / s. 166

4) a ołar almışler direkler B. A / s. 168

5) a biz deysık samsak B. A / s. 178

6) a bu dey i B. A / s. 187

Yüklem + Belirtisiz Nesne (4)

1) isteym biras yürüma²⁷¹ B. A / s. 133

2) kokaysık samsak içi B. A / s. 178

²⁶⁷ Sen ben Türk'üm diyorsun.

²⁶⁸ “lı eki lı şeklinde söylenir oldu” anlamında.

²⁶⁹ Ben dolu mahalle bulmuşum.

²⁷⁰ Biz belirsiz kalmışız.

²⁷¹ Biraz yürümek istiyorum.

3) dey bu lı lı B. A / s. 187

4) dey oğlan, oğlan B. A / s. 189

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (2)

1) o kocası mu²⁷² biraz dā cüzel biliy turçe²⁷³ B. A / s. 131

2) oğlar hep süleydi turçe B. A / s. 183

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (2)

1) em açın celiy baganlar deym, ay cidın ote oda içi oynayın. ey²⁷⁴ B. A / s. 142

2) a şindi istemey çimse çimseyle yaşama B. A / s. 183

Özne + Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne+ Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) biZ da turçe deysık oda²⁷⁵ B. A / s. 142

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) bu. bu sözlük dey da bitırmedi B. A / s. 186

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) e söyledık çok arnavuç B. A / s. 187

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) oğlar açın celiy o adam ne istey sorma²⁷⁶ B. A / s. 166

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) niçi kiveriıiy. hamur²⁷⁷ B. A / s. 131

²⁷² Bölge ağzında kişi zamirlerinden bazıları Karadağ Türk ağzına geçmiştir. Bunlar; me(beni, benim), mi(bana, benim), te(seni, senin), ti(sana, senin), ga(onu), mu(ona, onun), ge(onları) şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İğci, a. g. e., s.81-84.

²⁷³ Onun kocasıTürkçeyi biraz daha güzel biliyor.

²⁷⁴ Hem çocuklar geldiğinde ay gidin öteki odanın içinde oynayın, diyorum.

²⁷⁵ Biz de Türkçe(de) ‘oda’ diyoruz

²⁷⁶ Onlar geldiğinde o adam ne sormak istiyor?

Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) naşke mu deyler soba²⁷⁸ B. A / s. 142

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) abdest, biz dedık avdest²⁷⁹ B. A / s. 187

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

1) komaym buni limun tos B. A / s. 134

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Özne + Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne (1)

1) deysınıs li sis Da puter ilı sayagi?²⁸⁰ B. A / s. 131

Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) pa ga yapaym cem²⁸¹ B. A / s. 134

Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) em makedonya süley turkçe B. A / s. 131

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne + Belirtisiz Nesne (1)

1) açın eşmişık aşā bena demişler baganlar; baka ga, müsliman. baka ga nicedir o. sensi pis B. A / s. 165

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) açın ben evlenmişim. ben bilmedim. arnauçe²⁸² B. A / s. 183

Yardımcı fiil + Özne + Belirtisiz Nesne (1)

1) imiş koca adamlar turçe... B. A / s. 142²⁸³

²⁷⁷ Niçin hamur bırakılmıyor?

²⁷⁸ Naşke ona soba diyorlar.

²⁷⁹ birinci 'abdest' konuşmacının düşüncesini toplama saniyelerini içerir o nedenle CDU sayılmalıdır.

²⁸⁰ Siz puter veya sayagi diyorsunuz.

²⁸¹ Öyleyse onu reçel yapayım.

²⁸² ben evlendiğimde Arnavutça bilmiyordum

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) a vişnyaya kataym mu biras, da biras şeçer²⁸⁴ B. A / s. 134

Cümle Dışı Unsur + Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) ama biz burda süledık. lı B. A / s. 187

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

1) em bize verdiler ote topołitsya bir stan²⁸⁵ B. A / s. 165

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtili Nesne + Belirtisiz Nesne (1)

1) a ondan komişler adını sar altına²⁸⁶ B. A / s. 137

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne (1)

1) oлар ebet sülememişler dā turçe²⁸⁷ B. A / s. 168

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) e şimdi açın yaparım bu süzlügi işala ben yazarım sead gano şlkoviç²⁸⁸ B. A / s. 190

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne (1)

1) бүcүн bena dediler bile ben açın yazdım bu süzlügi. sead B. A / s. 189

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne (1)

²⁸³ “Koca adamlar Türkçe konuşmuş.” Buradaki gibi durumlarda Türkçede isimleri yüklem yapmakla görevli olan er->i- fiili yardımcı fiil olarak görev yapmanın dışında cümlelerin gerektirdiği herhangi bir fiilin yerini alabilmektedir. Söz gelimi bu cümlede “konuşmak” fiilinin yerine kullanılmıştır. (Ayrıtlı bilgi için bkz. İğci, a. g. e., s.87-94.

²⁸⁴ Ona biraz vişne biraz da şeker katayım.

²⁸⁵ Hem bize ötede Topalitsa’da bir apartman dairesi verdiler.

²⁸⁶ Ondan adını Sarayaltı koymuşlar.

²⁸⁷ Onlar hiçbir zaman daha Türkçe söylememişer.

²⁸⁸ E şimdi bu sözlüğü yaptığımda inşallah ben sead gano şlkoviç yazarım.

1) ni ne buŷar köyler bile nası vinobranle²⁸⁹ B. A / s. 134

Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) bizım s zler barda s zler, barda başlamayle bu harfle   B. A / s. 187

Bar'da belirtili nesne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

5. 2. 2. Fiil Cümlelerinde Belirtili Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (40)

Bar Türk ağzındaki fiil cümlelerinde belirtisiz nesneden sonra sonda en çok görülen  ge belirtili nesnedir. Bar ağzında diğer bölgelerin devrik fiil cümlelerinden farklı olarak dolaylı t mlecın sonda görülen ilk iki  ge içinde olmaması dikkat çekicidir. Bölge ağzındaki fiil cümlelerinde belirtili nesne ile biten cümleler şunlardır:

Yüklem + Belirtili Nesne (10)

1) bilmeym neler B. A / s. 134

2) kapayani o kapiyi B. A / s. 134

3) bilmeym tur e nice B. A / s. 142

4) sevmeym ge²⁹⁰ ni²⁹¹ B. A / s. 168

5) isteym ge brakma bu²⁹² B. A / s. 168

6) sattık oni B. A / s. 179

7) bilmemişim  imi buľiyim burada²⁹³ B. A / s. 179

8) buľdum bu tiratľari, kaynakľ ri B. A / s. 186

²⁸⁹ Bunlar koruyucu madde koyuyorlar.

²⁹⁰ Bölge ağzında kişi zamirlerinden bazıları Karadağ Türk ağzına geçmiştir. Bunlar; me(beni, benim), mi(bana, benim), te(seni, senin), ti(sana, senin), ga(onu), mu(ona, onun), ge(onları) şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: İğci, a. g. e., s.81-84.

²⁹¹ Onları sevmiyorum.

²⁹² Onları burada bırakmayı istiyorum.

²⁹³ Burada kimi bulacağımı bilmemişim.

9) bilmeym nasıl deyle^r turçe. e gramer²⁹⁴ B. A / s. 186

10) bilma çimdir²⁹⁵ B. A / s. 190

Özne + Yüklem +Belirtili Nesne (7)

1) ona ye uçıla; diçma, makinaylen diçma. e em işlema vez etma²⁹⁶ B. A / s. 137

2) o unutmamış turçey B. A / s. 140

3) ben unutmuşım bu dilini B. A / s. 165

4) babaılar em anaılar bilmişler çime veriyler B. A / s. 178

5) o yaptı benim evelçi, evelçi o sözlügi B. A / s. 186

6) bu sead yapma bu süzlügi? B. A / s. 190

7) ben bilmeydim osnovna nasıl²⁹⁷ B. A / s. 190

Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (5)

1) a açın bis, bize vermemişler çi bacırıysık yazma boşnyak B. A / s. 166

2) açın ben evlendim. altı ay songra satlanmışık bu evi²⁹⁸ B. A / s. 179

3) altı ay satlanmışık bu evi B. A / s. 179

4) se andan satlandık bu evi²⁹⁹ B. A / s. 179

5) biras yaptım bu şeyler B. A / s. 186

Cümle Dışı Unsur + Yüklem +Belirtili Nesne (4)

1) e bilmeym nice deİini^y turçe³⁰⁰ B. A / s. 134

²⁹⁴ Grameri Türkçe'de nasıl söylediklerini bilmiyorum.

²⁹⁵ Kim olduğunu bilmiyorlar.

²⁹⁶ O dikmeyi, makineyle dikmeyi hem işlemeyi, süslemeyi öğrendi.

²⁹⁷ Ben ilkokulun nasıl olduğunu bilmiyordum.

²⁹⁸ Bu evi ben evlendiğimden altı ay sonra satın almışız.

²⁹⁹ Çünkü bu evi ondan satın aldık.

³⁰⁰ Türkçede nasıl denildiğini bilmiyorum.

2) a istememiş oni işlema B. A / s. 137

3) em bilmeym ne süzi demişler bena B. A / s. 165

4) ali peklemişler te B. A / s. 178

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Belirtili Nesne (2)

1) a bu üçüncisi bitirmiş; pedagoşka akademiya za uçitelyitsu³⁰¹ B. A / s. 137

2) ne ben dinglemişim aşı B. A / s. 168

Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (2)

1) benim babam bütün ömrünü peklemiş sizi! B. A / s. 166

2) biz, biZ ebet sülememisik oni B. A / s. 168

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Belirtili Nesne (2)

1) a ben bilmemişim ne isteylar buşlar B. A / s. 166

2) a olara, olar sevmemişler benim adımi B. A / s. 166

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Belirtili Nesne (1)

1) sülemem her çimle buni³⁰² B. A / s. 168

Yüklem + Özne + Belirtili Nesne (1)

1) bulmısınis li sis o knigay sead şlakoviçın? B. A / s. 131

Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Belirtili Nesne (1)

1) ben bilırdım da ey bulma çi da süleyebiliy çim B. A / s. 183

Cümle Dışı Unsur + Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) ali o cüzel süley turçe³⁰³ B. A / s. 140

³⁰¹ A bu öğretmenler için pedagoji akademisini üçüncü bitirmiş.

³⁰² Bunu herkese söylemem.

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleş + Belirtili Nesne (1)

1) ben yazdım burada bu şeyleri B. A / s. 187

Yüklem + Belirtili Nesne + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) celmişler beni beğenmişler me³⁰⁴ B. A / s. 178

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne (1)

1) bacarmadi da yapma bi şe B. A / s. 165

Dolaylı Tümleş + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) burada sâde bacırıysi olma karadagli³⁰⁵ B. A / s. 166

Bar'da dolaylı tümleş ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

5. 2. 3. Fiil Cümlelerinde Dolaylı Tümleş ile Biten Devrik Cümle Yapıları (26)

Bar Türk ağzında tespit edilen 250 devrik yapıları cümlelerin 26'sı dolaylı tümleş ile biten fiil cümlesidir. Diğer bölge ağzıları ile kıyaslandığında Bar ağzında dolaylı tümlecin cümle sonunda daha az görüldüğü tespit edilmiştir. Bölge ağzında dolaylı tümleş ile biten devrik fiil cümleleri şu şekildedir:

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleş (4)

1) ni çıgırılyler turçe³⁰⁶ B. A / s. 134

2) açın imiş küçük, yaşamısık topolitsaya³⁰⁷ B. A / s. 140

3) ne ka isteysi burada B. A / s. 168

³⁰³ Ama o Türkçeyi güzel söylüyor.

³⁰⁴ Bölge ağzında kişi zamirlerinden bazıları Karadağ Türk ağzına geçmiştir. Bunlar; me(beni, benim), mi(bana, benim), te(seni, senin), ti(sana, senin), ga(onu), mu(ona, onun), ge(onları) şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İğci, a. g. e., s.81-84.

³⁰⁵ Burada sadece Karadağlı olmayı biliyorsun.

³⁰⁶ Türkçede nasıl söyleniyor?

³⁰⁷ Küçükken Topalitsa'da yaşamışız.

4) on altı buçuk yıl verdiler me³⁰⁸ B. A / s. 179

Yüklem + Dolaylı Tümleç (3)

1) yürümisik aşā B. A / s. 140

2) cıtmışler ülçine³⁰⁹ B. A / s. 178

3) lazım bakma buni ne yaptım³¹⁰ B. A / s. 186

Belirtili Nesne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (3)

1) beni bırakmamışle^r yürüma ileri³¹¹ B. A / s. 137

2) içiyi bitirmişler pravni fakültet³¹² B. A / s. 137

3) sözleri buliy anda³¹³ B. A / s. 190

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) a yaşamışler burda B. A / s. 131

2) em celmisik burada B. A / s. 179

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) turçe eşmiş o evden³¹⁴ B. A / s. 168

2) ben alıştırdım burada B. A / s. 183

Özne + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ben bu, şkołaya yedi yılle ben ne geldim şkołaya³¹⁵ B. A / s. 190

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

³⁰⁸ Bana on altı buçuk yıl verdiler.

³⁰⁹ Ülçin'e gitmişler.

³¹⁰ Bunu ne yaptığıma bakmalıyım.

³¹¹ Beni ileri yürümeye bırakmamışlar.

³¹² Pravni Fakültesi'nde ikiye bitirmişler. (Bölge ağzında de bulunma hal ekinin düştüğü durumlar tespit edilmiştir.)

³¹³ Sözleri orada buluyor.

³¹⁴ Türkçe o evden gitmiş.

³¹⁵ Ben yedi yıllla bu okula neden geldim?

1) a ne etmiş turklar bize B. A / s. 168

Zarf Tümleci + Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) bis açın isteysık alma bile çimi o bakaysi çi olmay bir dinden³¹⁶ B. A / s. 168

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne + Dolaylı Tümleş (1)

1) ben bitırdım gimnāziyay barda³¹⁷ B. A / s. 190

Cümle Dışı Unsur + Özne + Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) eh olar bile enmişler topolitsaya B. A / s. 131

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) a benim babam dey anama B. A / s. 166

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleş (1)

1) a inaçe, a ben yaşamışım yigirmi iki yıl topolitsaya³¹⁸ B. A / s. 133

Özne + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) olar er baganları sâde tutay ne arbanaşki sülema³¹⁹ B. A / s. 168

Cümle Dışı Unsur + Özne + Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

1) hem ben agziyle cözlerle bütün başlaışım anlama B. A / s. 183

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleş (1)

1) ne deyler kosovaşilar? sırbiş³²⁰ B. A / s. 131

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleş + Yüklem + Dolaylı Tümleş (1)

³¹⁶ Biz kimi almak istiyorsak bakıyoruz ki o bir(aynı) dinden olmuyor

³¹⁷ Ben liseyi Bar'da bitirdim. (Bölge ağzında i belirtme hal ekinin görülmediği örnekler tespit edilmiştir.)

³¹⁸ Yoksa, a ben yirmi iki yıl Topalitsa'da yaşamışım. (Bölge ağzında de bulunma hal eki yerine e yönelme hal ekinin kullanıldığı örnekler görülmüştür.)

³¹⁹ Onlar her çocukları sadece Arnavutça söylemeye tutuyor(söylettiriyorlar).

³²⁰ Kosavalılar Sırpça'da ne diyorlar?

1) a o türkiyaya deylar buna B. A / s. 142

Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) açın celır bular çi yazma bizi a olar brakmayler olma muslman³²¹ B. A / s. 166

Bar'da zarf tümleci ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

5. 2. 4. Fiil Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (23)

Bölge ağzında 23 cümle zarf tümleci ile sonlanan fiil cümlesidir:

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (5)

1) o süley dā cüzel B. A / s. 140

2) ben süleym oğlumle B. A / s. 140

3) o celmiş ev içi B. A / s. 168

4) on çişi om bir çişi yaşamısık beraber. hepsi beraber B. A / s. 183

5) o sözlük olacak bela³²² B. A / s. 186

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) evel bakmışler, vali soy, vali cüzel, vali saG³²³ B. A / s. 178

2) çok sordiler, andan, nereden... B. A / s. 190

Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) bakar bulen yārisi, yārisi B. A / s. 140

2) acıym ne bilmedi torunlar B. A / s. 183

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

³²¹ Bunlar bizi yazmaya geldiğinde onlar Müslüman olmaya bırakmıyorlar.

³²² O sözlük bile olacak.

³²³ Önce doğru mu soy, doğru mu güzel, doğru mu sağ diye bakmışlar.

1) a benim kızlar yürümüşler buradan bosnaya B. A / s. 137

2) ne var şimdi ben yaptım bir başka B. A / s. 186

Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) a isteyesen yürüma ileri³²⁴ B. A / s. 137

2) a şimdi aliyler çimi dey lazımdır³²⁵ B. A / s. 178

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci (2)

1) em orda okumuşım osnovna şkoła. dört yıl³²⁶ B. A / s. 137

2) em anda bis kalmış ole³²⁷ B. A / s. 168

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) a yaramay açın B. A / s. 178

Belirtili Nesne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) beni çigirdiler gano³²⁸ B. A / s. 189

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci (1)

1) eh em biz eştik yaşama aş B. A / s. 165

Yüklem + Belirtili Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) brakmamışler kızları yürüma uzak, anda evden B. A / s. 137

Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç + Zarf Tümleci (1)

1) düşmes çimse hat^rına çimse içi B. A / s. 178

³²⁴ Istersen ileri yürüme (mecbur yürüyeceksin)

³²⁵ Kimi lazım diyorsa alıyorlar

³²⁶ Hem orada ilkokulu dört yıl okumuşum.

³²⁷ Hem orda biz kalmışız öylece

³²⁸ Beni Gano diye çağırıyorlar.

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) burda komışım puter biras³²⁹ B. A / s. 131

Zarf Tümleci + Dolaylı Tümleç + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) a bis açın yaşamışık beri, yokarı benadır o arkadaş ne dememiş en ilk³³⁰ B. A / s. 168

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci (1)

1) olar açın ne var da çok olar başlaydı cendinin em historiya hem ne isteyse³³¹ B. A / s. 168

Bar'da özne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

5. 2. 5. Fiil Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (18)

Bar ağızdaki fiil cümlelerinin 18 tanesi özne ile bitmiştir. Bu ağızdaki özne ile biten devrik fiil cümleleri şunlardır:

Yüklem + Özne (7)

1) celmiş pek fena vakit³³² B. A / s. 178

2) yok olmuşler en, en yakın B. A / s. 178

3) buluniy bu şey. seyis seyiz, se yi zı. sumbul zumbul B. A / s. 187

4) çeçti birkaç cün B. A / s. 189

5) çeçti bir ay B. A / s. 189

6) oldu gano B. A / s. 189

7) kaldı gano B. A / s. 189

³²⁹ Burda biraz tereyağı koymuşum.

³³⁰ Biz beride yukarıda yaşarken o arkadaş bana en ilk neden söylememiş?

³³¹ Onlar o zaman tarih veya kendileri ne istiyorsa başlıyordu.

³³² Pek fena (bir) vakit gelmiş.

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (5)

- 1) şimdi bakmay çimse B. A / s. 178
- 2) nice deliniy bunar? B. A / s. 179
- 3) da da da kaliteli. yapıldi şeyler gramatika B. A / s. 186
- 4) i başlay bu B. A / s. 187
- 5) ole kaldı gano B. A / s. 190

Yüklem + Zarf Tümleci + Özne (1)

- 2) duyulı^y güzel i³³³ B. A / s. 187

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne + Belirtili Nesne + Özne (1)

- 1) evel bulmamışık biz kocaları, cendileri³³⁴ B. A / s. 178

Belirtisiz Nesne + Yüklem + Özne (1)

- 1) ya nice, nice olur? deya turklar B. A / s. 166

Özne + Yüklem + Özne (1)

- 1) o çeldi bi lise; gimnāziya³³⁵ B. A / s. 190

Cümle Dışı Unsur + Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne (1)

- 1) pa bunar aşā olma. temis su. saK su³³⁶ B. A / s. 179

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Özne (1)

- 1) a sen studira eteysi? hem sen?³³⁷ B. A / s. 131

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yüklem + Zarf Tümleci + Özne (1)

³³³ İ (sesi) güzel duyuluyor.

³³⁴ Önceleri biz kocaları kendimiz bulamamışız

³³⁵ o geldi; bir lise, gimnaziya

³³⁶ Öyleyse temiz su, sağlıklı su olduğu için bunlar aşağıda olmalı.

³³⁷ Sen hem eğitim alıyorsun.

1) eh. a bâto karisi mu biliy cüzel. fadila... B. A / s. 140

Bar'da cümle dışı unsur ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

5. 2. 6. Fiil Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları (4)

Bölge ağzında yalnızca 4 tane fiil cümlesi cümle dışı unsur ile bitmiştir:

Özne + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) olar bilmeyler bogami³³⁸ B. A / s. 140

Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) topolitsayadır mi oğlum B. A / s. 131

Yüklem + Özne + Cümle Dışı Unsur (1)

1) otur sen da B. A / s. 131

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) em isteym da B. A / s. 187

5. 3. İsim Cümlelerinde Sondaki Ögeye Göre Devrik Cümle Yapıları

Bar Türk ağzında tespit edilen 250 devrik cümlelerin 56'sı isim cümlesidir. Diğer bölgelerle kıyaslandığında en çok isim cümlesi Bar ağzında tespit edilmiştir. Bu cümlelerin 35 tanesi özne ile biten devrik isim cümlesidir.

5. 3. 1. İsim Cümlelerinde Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (35)

Bölge ağzında görülen 35 isim cümlesinin 11'i yüklem + özne formatındadır. Bar'da isim cümlelerinde özne ile biten devrik cümle yapıları şunlardır:

³³⁸ Valla onlar bilmiyorlar.

Yüklem + Özne (11)

- 1) anci yerdensi sen? B. A / s. 131
- 2) lazımdır biras yürüma B. A / s. 133
- 3) niçi o B. A / s. 140
- 4) var imiş ge B. A / s. 168
- 5) yoktu ni ti³³⁹ celiysi, ni ti cideysi³⁴⁰ B. A / s. 178
- 6) yok imiş kave içma B. A / s. 178
- 7) bir imiş yıkama robalari³⁴¹ B. A / s. 179
- 8) var çok şey lazım³⁴² B. A / s. 186
- 9) lazım başka türlü yapma³⁴³ B. A / s. 186
- 10) var beçar; bekar³⁴⁴ B. A / s. 187
- 11) yoktur ü B. A / s. 187

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Özne (6)

- 1) ote mi var oda B. A / s. 142
- 2) bułarda bakma var doktor B. A / s. 186
- 3) bu sözlükte var çok şey B. A / s. 186
- 4) o evelçide yok idi gramer B. A / s. 186
- 5) o sözlüğe var bir ö süzler B. A / s. 186

³³⁹ Bölge ağzında kişi zamirlerinden bazıları Karadağ Türk ağzına geçmiştir. Bunlar; me(beni, benim), mi(bana, benim), te(seni, senin), ti(sana, senin), ga(onu), mu(ona, onun), ge(onları) şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İğci, a. g. e., s.81-84.

³⁴⁰ Ne sana geliyor sun ne sana gidiyorsun yoktu.

³⁴¹ Giysileri yıkamak birmiş.

³⁴² Lazım çok şey var.

³⁴³ Başka türlü yapmak lazım.

³⁴⁴ var beçar (sizdeki) bekar.

6) barda var idi gimnāziya B. A / s. 190

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (4)

1) dā bir. bir yeni o B. A / s. 186

2) isto var üç bin söz osmanlı turçe³⁴⁵ B. A / s. 186

3) vāfir var buıldan...³⁴⁶ B. A / s. 187

4) biraz da bük osnovna³⁴⁷ B. A / s. 190

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne (3)

1) a var mi dört kıs B. A / s. 131

2) a nice te³⁴⁸ adın senin? B. A / s. 131

3) e bātonun kıs kardaştır bu nacire B. A / s. 140

Özne + Yüklem + Özne (3)

1) bāto kocasi fadiılanın. bayazit. B. A / s. 140

2) boşnyak yoktur. boşnyak B. A / s. 166

3) bu, yok idi bu gramatik şeyler ne B. A / s. 186

Zarf Tümleci + Zarf Tümleci + Yüklem + Özne (2)

1) a benim vakıtta, açın benim vakıt, var imiş yürüma gimnāziya B. A / s. 137

2) e bir var fitil fitil, pestil pestil, kandil kandil, leş leş³⁴⁹ B. A / s. 187

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Özne (2)

³⁴⁵ Üç bin söz Osmanlı Türkçesi aynı var.

³⁴⁶ Bunlardan yeterli var.

³⁴⁷ İlkokul biraz da büyüktür.

³⁴⁸ Bölge ağzında kişi zamirlerinden bazıları Karadağ Türk ağzına geçmiştir. Bunlar; me(beni, benim), mi(bana, benim), te(seni, senin), ti(sana, senin), ga(onu), mu(ona, onun), ge(onları) şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İğci, a. g. e., s.81-84.

³⁴⁹ Burada konuşmacı iki ağız arasındaki benzerlikleri vurguluyor.

1) ne çi bis³⁵⁰ B. A / s. 165

2) yok imiş da ef B. A / s. 179

Yüklem + Dolaylı Tümleç + Özne (1)

2) var burada bu institut, karadag dil³⁵¹ B. A / s. 186

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Zarf Tümleci + Özne (1)

1) orada var biras biras şey B. A / s. 186

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç + Özne (1)

1) açın yaptım bu süzlüğü yok idi bena bu buhar çitaplar³⁵² B. A / s. 186

Yüklem + Zarf Tümleci + Özne (1)

1) var çok lı B. A / s. 187

5. 3. 2. İsim Cümlelerinde Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları (13)

Bar'da isim cümlelerinde dolaylı tümleç ile biten 13 devrik cümle yapısı tespit edilmiştir:

Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (3)

1) vār imiş bar aşada B. A / s. 142

2) var idi mi bi bük ef yokari B. A / s. 179

3) yok inimiş çeşme yokar³⁵³i B. A / s. 179

Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) yok imiş burada B. A / s. 137

³⁵⁰ Biz neyiz ki?

³⁵¹ Burada bu Karadağ Dil Enstitüsü var.

³⁵² Bu sözlüğü yaptığım da bende bu kitaplar yoktu.

³⁵³ Çeşme yukarıda yokmuş.

2) ne var ne yok idi bu çitapta evvelki, evelçi çitapta³⁵⁴ B. A / s. 186

Özne + Yüklem + Dolaylı Tümleç (2)

1) bu benim bar süzleri. osmanlı bar süzleri. yok idi orada B. A / s. 186

2) ne var mustafada B. A / s. 189

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) a bir imiş yokarı B. A / s. 179

Cümle Dışı Unsur + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) aî olendir bizim ümür burada B. A / s. 168

Zarf Tümleci + Yüklem + Zarf Tümleci + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) niçi yok imiş nice şimdi evler yokarı B. A / s. 179

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) altmış altı sene nesım ben burada³⁵⁵ B. A / s. 142

Yüklem + Cümle Dışı Unsur + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) yok imiş da ev bizden B. A / s. 179

Özne + Dolaylı Tümleç + Yüklem + Dolaylı Tümleç (1)

1) ben burada nesım, otede B. A / s. 142

5. 3. 3. İsim Cümlelerinde Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları (4)

Bar'da isim cümlelerinde cümle dışı unsur ile biten 4 devrik cümle yapısı şunlardır:

Yüklem + Özne + Cümle Dışı Unsur (2)

³⁵⁴ Bu evvelki kitapta ne var ne yoktu?

³⁵⁵ Ben altmış altı senedir burada neyim?

1) soba... sobadır bu ey. B. A / s. 142

2) çim bu sead bre? B. A / s. 190

Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) çim bre? B. A / s. 190

Dolaylı Tümleç + Yüklem + Cümle Dışı Unsur (1)

1) burda var idi eh B. A / s. 187

5. 3. 4. İsim Cümlelerinde Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (3)

Bar'da isim cümlelerinde zarf tümleci ile biten 3 devrik cümle yapısı tespit edilmiştir:

Yüklem + Zarf Tümleci (2)

1) ole imiş evel B. A / s. 178

2) var imiş ni içi B. A / s. 179

Yüklem + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci (1)

1) başka türlidir şimdi pek B. A / s. 178

5. 4. Tamlamaların Araya Yüklem Almasıyla Oluşan Devrik Yapılar (2)

Bölge ağzında tamlamaların araya yüklem almasıyla oluşan 2 tane devrik cümle yapısı tespit edilmiştir:

5. 4. 1. Nesnenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (1)

Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) şimdi valla her çime var cendi problem³⁵⁶ B. A / s. 178

Özne +Belirtisiz Nesne + Yüklem + Belirtisiz Nesne (1)

1) çimse çimse için istemey bilma B. A / s. 178

5. 5. Devrikleşen Kalıplaşmış Yapılar (2)

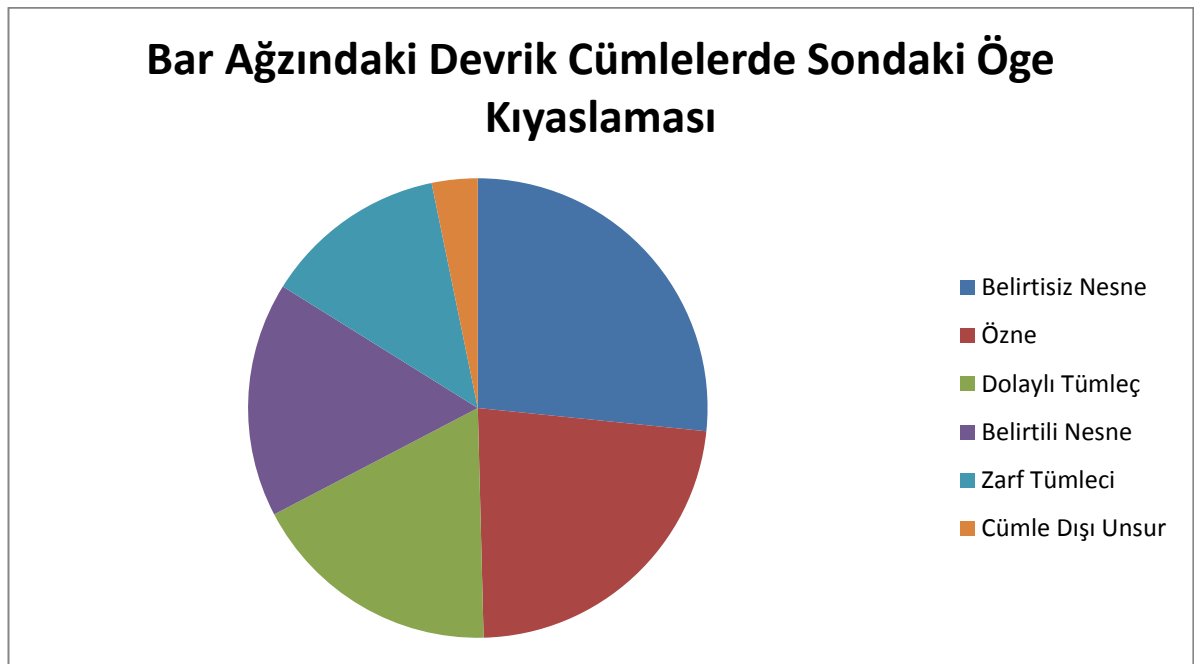
Bar Türk ağzında tespit edilen 250 devrik cümle içinde 2 tane devrikleşen kalıplaşmış ifade bulunmuştur:

1) bulen olen em o istemiş ni bi şe³⁵⁷ B. A / s. 166

2) sâde çi açın eşeyisi şkołaya lazımdır etma³⁵⁸ B. A / s. 166

Karadağ Türk ağzında sondaki ögeye göre fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere 66 belirtisiz nesne, 57 özne, 44 dolaylı tümleç, 41 belirtili nesne, 32 zarf tümleci ve 8 cümle dışı unsur şeklindedir.

Grafik 9: Bar Türk Ağzındaki Devrik Cümlelerde Sondaki Öge Kıyaslaması

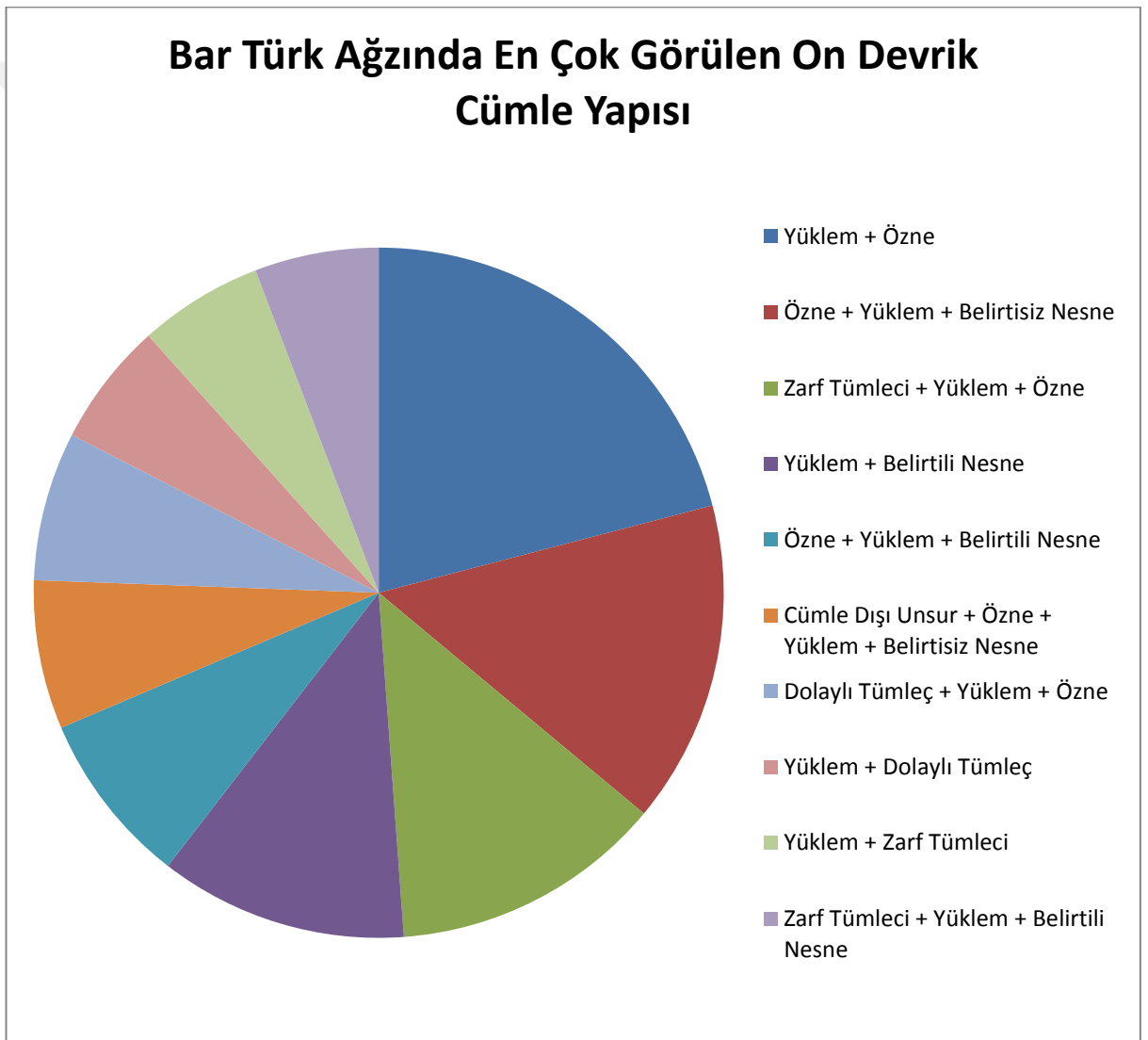
³⁵⁶ Şimdi valla herkesin kendi problemi var.

³⁵⁷ Öyle böyle o hiçbir şey istememiş.

³⁵⁸ Okula gittiğinde sadece etmek lazımdır.

Bar ağzında fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere toplamda en çok görülen yedi devrik cümle yapısı; yüklem + özne (18), özne + yüklem + belirtisiz nesne (13), zarf tümleci + yüklem + özne (11), yüklem + belirtili nesne (10), özne + yüklem + belirtili nesne (7), cümle dışı unsur + özne + yüklem + belirtisiz nesne (7), dolaylı tümleç + yüklem + özne (6), yüklem + dolaylı tümleç (5), yüklem + zarf tümleci (5), zarf tümleci + yüklem + belirtili nesne (5) şeklindedir.

Grafik 10: Bar Türk Ağzında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısı

VI. BÖLÜM

YARDIMCI FİİLİN DEVRİKLEŞMESİYLE OLUŞAN CÜMLE YAPILARI

İsim ve fiillerin sonuna gelerek onları birleşik fiil yapan ve isimleri fiilleştiren i- fiilinin tek başına kesin bir manası yoktur. Yanına geldiği isim ve fiillerle birlikte anlam kazanan i- fiili bir görev üstlenir. Görevi ve kazandığı anlam gereği i- fiilinin ol- fiiline çok yakın bir anlamı vardır. Bu fiilin kökeni Eski Türkçede er- şeklinde görülmektedir. Sonrasında r'si düşen ve e>i değişimine uğrayan fiil -i şeklini almıştır. Yalnız i- fiili ile geniş zamanın üçüncü şahıslarında kullanılan dur- fiili karıştırılmamalıdır. Önceleri Türkçede sadece er- yardımcı fiili kullanılırken sonradan dur- yardımcı fiili de geniş zaman üçüncü şahıslarda kullanılmaya başlamıştır.³⁵⁹

Batı Balkan Türk ağızlarında “-i ve -dir” yardımcı fiilinin standart Türkiye Türkçesinde görülenin aksine ismin önüne gelerek devrikleştiği gözlemlenmiştir. Bu durumun bölge ağızlarının Sırpça, Arnavutça, Karadağlıca, Makedonca gibi Hint-Avrupa dil ailesine mensup dillerden etkilenmenin sonucunda oluştuğu düşüncesindeyiz. Batı Balkan Türk ağızlarında tespit edilen iki yüz elliler devrik yapıları cümle içinde yardımcı fiilin devrikleşmesi durumu 30 tane olmak üzere en çok Bar Türk Ağzında görülmüştür. Diğer ağızlardaki görülme, sırasıyla Preşova ve Bilaç Türk Ağzı 11, Prizren Türk Ağzı 9, Vrapçište Türk Ağzı 6 şeklindedir. Vidin Türk ağzında ise yardımcı fiilin devrikleştiği bir durum tespit edilmemiştir.

6. 1. Bar Türk Ağzında Yardımcı Fiilin Devrikleşmesi

Yardımcı fiilin devrikleşmesi diğer bölge ağızlarıyla kıyaslandığında en çok Bar ağzındadır. Bar ağzında tespit edilen 250 devrik cümle yapısının 30 tanesi yardımcı fiilin devrikleşmesi ile oluşmuştur.

6. 1. 1. Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (16)

³⁵⁹ Ergin, a. g. e., s.314-317.

Bar Türk ağzında görülen 30 tane yardımcı fiilin devrikleşmesi durumunda yardımcı fiilden sonra en çok görülen öge 16 tane olmak üzere belirtisiz nesnedir. Belirtisiz nesne ile biten cümleler şu şekildedir:

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (3)

- 1) a o imiş kuçuk B. A / s. 166
- 2) ali gimnāziya imiş poła matura samo.³⁶⁰ B. A / s. 137
- 4) ama odu azır B. A / s. 186

Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

- 1) ben idım oğlan. oğlan B. A / s. 189

Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

- 2) ali imiş çok cüzel B. A / s. 179

Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

- 1) imişim cenç B. A / s. 179

Zarf Tümleci + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

- 1) evel imiş muhanat³⁶¹ B. A / s. 137

Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

- 13) budur arnaut süz³⁶² B. A / s. 187

Zarf Tümleci + Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

- 1) a ege bile çim alı kari ülçinden olardırler arbanaşlar³⁶³ B. A / s. 168

Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne (1)

³⁶⁰ Ama lise sadece sınırlı dereceli imiş.

³⁶¹ Evvel hassas imiş.

³⁶² Bu Arnavut sözüdür

³⁶³ Eğer Ülçimden kim karı alıyorsa onlar Arnavuttur.

2) içmek içi ne imiş çok cüzel su B. A / s. 179

Zarf Tümleci + Yardımcı Fiil + Dolaylı Tümleç + Belirtisiz Nesne (1)

yetmiş bir. imiş burada nice popis³⁶⁴ B. A / s. 166

Cümle Dışı Unsur + Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

1) eh alidir domāçe³⁶⁵ B. A / s. 134

Özne + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne (1)

2) odur da souk³⁶⁶ B. A / s. 134

Zarf Tümleci + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

3) daadır souk B. A / s. 134

Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

6) nice dema, imiş cavur³⁶⁷ B. A / s. 168

Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + (Özne + Yüklem) Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

1) bu!ar a sade çidırler biz eğri olardırler er zaman dogri³⁶⁸ B. A / s. 168

6. 1. 2. Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları (5)

Bar Türk ağzında dolaylı tümleç ile biten cümleler şu şekildedir:

Özne + Yardımcı Fiil + Dolaylı Tümleç (2)

1) onun bük anasi imiş ülçinden B. A / s. 168

³⁶⁴ Yetmiş birde sayım buradaymış.

³⁶⁵ Eh ama ev yapımıdır.

³⁶⁶ O daha soğuktur.

³⁶⁷ Ne demek, gavur imiş?

³⁶⁸ Biz eğriyiz, onlar her zaman doğrudur. (Bu cümle hem onarım hem de içi içe birleşik cümle özelliği göstermektedir. Konuşmacı “Bunlar sadece ki her zaman doğrudur.” diyecekken “Bunlar sadece ki”den sonra “Biz eğriyiz.” eklemesi yaparak “Onlar her zaman doğrudur.” diyerek cümleyi tamamlamıştır.

2) em bağanlar em o ilaka benim ne imiş ote³⁶⁹ B. A / s. 168

Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + Dolaylı Tümleç (1)

1) ali imemiş ote³⁷⁰ B. A / s. 142

Yardımcı Fiil + lazım + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

3) imiş lazım yürüma kotora, podgoritsaya³⁷¹ B. A / s. 137

Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

2) a imiş dōli ev burada³⁷² B. A / s. 183

6. 1. 3. Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları(5)

Bar Türk ağzında zarf tümleci ile biten cümleler şu şekildedir:

Özne + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci (1)

2) gimnāziya lldi³⁷³ on içi yıl³⁷⁴ B. A / s. 190

Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + Özne + Cümle Dışı Unsur + Zarf Tümleci (1)

1) em imemiş mi o belçi da o en teZ beş yıl. en tes³⁷⁵ B. A / s. 168

Zarf Tümleci + Özne + Yardımcı fiil+ Belirtisiz Nesne + Zarf Tümleci (1)

1) açın imiş zerzele bu ef imiş oynaşık bitevi³⁷⁶ B. A / s. 133

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci (1)

5) em bendendir dā bük, da koca B. A / s. 140

³⁶⁹ Hem çocuklar hem benim akrabalar ötede imiş.

³⁷⁰ Ama ötede değilmiş.

³⁷¹ kotora, podgoritsaya yürümek lazım imiş.

³⁷² Burada ev dolu imiş.

³⁷³ lldi: idi olması gerekiyor.

³⁷⁴ Lise on iki yıl idi.

³⁷⁵ O hem belki de en tez beş yıl değil miymiş?

³⁷⁶ Deprem olduğunda bu ev bütünüyle oynaşık imiş.

Özne + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci (1)

6) bissık, bissık beraber³⁷⁷ B. A / s. 166

6. 1. 4. Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (3)

Bölge ağzında özne ile biten devrik cümle yapıları şu şekildedir:

Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci + Özne (1)

1) imemiş sade o B. A / s. 168

Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci + Özne (1)

4) alıdır dā bük bāto B. A / s. 140

Cümle Dışı Unsur + Belirtisiz Nesne + Yardımcı Fiil + Özne (1)

1) ben o sözlük idi benim³⁷⁸ B. A / s. 186

6. 1. 5. Yüklemler Sonda Olmasına Rağmen Dir Bildirme Ekinin Devrikleşmesi ile Oluşan Yapılar(1)

Bar ağzında tespit edilen devrik cümlelerden bir tanesinde yüklem sonda olmasına rağmen -dir bildirme eki cümlelerin ortasına kaymıştır.

1) bütün buları. bütün bu süzlerdir benim süzlükte bulacak³⁷⁹ B. A / s. 187

6. 2. Preşova ve Bilaç'ta Yardımcı Fiilin Devrikleşmesi

Preşova ve Bilaç ağzında tespit edilen 250 devrik cümle yapısının 11 tanesi yardımcı fiilin devrikleşmesi ile oluşmuştur.

6. 2. 1. Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (8)

³⁷⁷ Biz beraberiz.

³⁷⁸ O sözlük benim idi.

³⁷⁹ Bütün bu sözcükler benim sözlükte bulunacaktır.

Bölge ağzında yardımcı fiilin devrikleşmesi ile görülen 11 cümlenin 8 tanesi belirtisiz nesne ile bitmiştir. Belirtisiz nesne ile biten cümleler şunlardır:

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (2)

1) onı te hepi te odır müslüman³⁸⁰ PB. A /s. 104

2) todur eski bilâş³⁸¹ PB. A /s. 107

Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

1) imişim Çâvûş³⁸² PB. A /s. 110

Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

1) bu dirjava bunlar imiştir rus partisi³⁸³ PB. A /s. 121

Özne + Zarf Tümleci + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

1) bu bilâÇ bitivî imiş türk³⁸⁴ PB. A /s. 116

Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

1) odır bîn bâşının kızı³⁸⁵ PB. A /s. 105

Cümle Dışı Unsur + Dolaylı Tümleç + Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

1) a babasının evinde orda odur misafir³⁸⁶ PB. A /s. 104

Dolaylı Tümleç + Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

1) orda odur misafir³⁸⁷ PB. A /s. 104

6. 2. 2. Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları (2)

³⁸⁰ O işte hepsi işte Müslümandır.

³⁸¹ İşte o eski Bilâç'tır.

³⁸² Çavuş imişim.

³⁸³ Bu devlet bunlar Rus partisi imiştir.

³⁸⁴ Bu Bilâç bütünüyle Türk imiş.

³⁸⁵ O binbaşının kızıdır.

³⁸⁶ O babasının evinde orada misafirdir.

³⁸⁷ O orda misafirdir.

Preşova ve Bilaç Türk ağzında dolaylı tümleş ile biten cümleler şunlardır:

Özne + Yardımcı Fiil + Dolaylı Tümleş + Dolaylı Tümleş (1)

1) onlar miştirlâr prîzrende türkiyâdan³⁸⁸ PB. A /s. 105

Özne + Yardımcı Fiil + Nesne + Dolaylı Tümleş (1)

1) onlar imiştir iki kişi mü üç kişi prizrenden³⁸⁹ PB. A /s. 105

6. 2. 3. Cümle Dışı Unsur ile Biten Devrik Cümle Yapıları (1)

Preşova ve Bilaç'ta cümle dışı unsur ile biten bir cümle vardır:

Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne + Cümle Dışı Unsur (1)

1) o imiştir boşlûk bilim PB. A /s. 107

6. 3. Prizren'de Yardımcı Fiilin Devrikleşmesi

Prizren ağzında tespit edilen 250 devrik cümle yapısının 9 tanesi yardımcı fiilin devrikleşmesi ile oluşmuştur.

6. 3. 1. Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (6)

Bölge ağzında yardımcı fiilin devrikleşmesi ile oluşan 9 cümlenin 5 tanesinde özne + yardımcı fiil + belirtisiz nesne söz dizimi görülmektedir:

Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (5)

1) odor astalık³⁹⁰ P. A / s. 42

2) odor pasul çorbasi P. A / s. 56

3) odor pasul çorbasi beyaz P. A / s. 56

4) odor meşur P. A / s. 56

³⁸⁸ Onlar Prizren'de Türkiye'den imiştiler.

³⁸⁹ Onlar Prizren'de iki kişi mi üç kişi mi imiştiler.

³⁹⁰ O hastakıtır.

5) onlardır misafir P. A / s. 74

Özne + Cümle Dışı Unsur + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

1) bi şî çidir yabanî³⁹¹ P. A / s. 74

6. 3. 2. Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (2)

Prizren’de zarf tümleci ile biten cümleler şu şekildedir:

Zarf Tümleci + Özne + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci (1)

1) niçin bağırsaktır çok fena³⁹² P. A / s. 42

Zarf Tümleci + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci + Zarf Tümleci (1)

1) ononlen imişim beraber içi sene P. A / s. 40

6. 3. 3. Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (1)

Prizren Türk ağzında yardımcı fiilin devrikleşmesiyle oluşan cümlelerden bir tanesi özne ile bitmiştir. Bu cümle aynı zamanda öznenin tamlama olduğu ve araya yüklem aldığı bir örnektir:

6. 3. 3. 1. Öznenin Tamlama Olduğu ve Araya Yüklem Aldığı Durumlar (1)

Özne + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci + Belirtisiz Nesne + Özne (1)

1) benim idi o vakıt yigirmi bir yaşım³⁹³ P. A / s. 70

6. 4. Vrapçište’de Yardımcı Fiilin Devrikleşmesi

Vrapçište ağzında tespit edilen 250 devrik cümle yapısının 6 tanesi yardımcı fiilin devrikleşmesi ile oluşmuştur.

³⁹¹ Bir şey ki yabanidir.

³⁹² Neden bağırsak çok fenadır?

³⁹³ O vakit benim yaşım yirmi bir idi.

6. 4. 1. Dolaylı Tümleç ile Biten Devrik Cümle Yapıları (2)

Bölge ağzında dolaylı tümlecin sona geldiği örnekler şunlardır:

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yardımı Fiil + Dolaylı Tümleç (1)

- 1) Em kıs imiş duvar arkasına VR. A / s. 134

Cümle Dışı Unsur + Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne + Dolaylı Tümleç (1)

- 1) hem Zekir'in babasi imiştir Partal, Rapçışta küvünden Partal kabilesından VR. A / s. 151

6. 4. 2. Zarf Tümleci ile Biten Devrik Cümle Yapıları (2)

Vrapçışte'de zarf tümleci ile biten cümleler şu şekildedir:

Zarf Tümleci + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci (1)

- 1) Bin oşi, bin doku yüs sekizinde iyım doğuk VR. A / s. 112

Özne + Yardımcı Fiil + Zarf Tümleci (1)

- 1) Onların babaları imiş çok noprān³⁹⁴ VR. A / s. 182

6. 4. 3. Belirtisiz Nesne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (1)

Bölge ağzında tespit edilen cümlelerde belirtisiz nesne ile biten bir örnek vardır:

Özne + Yardımcı Fiil + Belirtisiz Nesne (1)

- 1) Bénım Zdúnyalı³⁹⁵ VR. A / s. 112

6. 4. 4. Özne ile Biten Devrik Cümle Yapıları (1)

³⁹⁴ Onların babaları çok sinirli imiş.

³⁹⁵ Ben Zdunyalı'yım.

Vrapçıſte Türk ağızında bir cümle özne ile bitmiſtir. Bu cümlede özne aynı zamanda bir tamlamadır ve araya yardımcı fiil almıſtır.

6. 4. 4. 1. Öznenin Tamlama Olduğı ve Araya Yükleml Aldığı Durumlar (1)

Belirtisiz Nesne + Özne + Yardımcı Fiil+ Özne (1)

1) İdrizle Zekir adları imiſtir onların VR. A / s. 151

SONUÇ

Yaptığımız çalışmadan elde ettiğimiz sonuçlar şunlardır:

1. Çalışmalar sonucu Batı Balkan Türk ağızlarından Vidin’de 703 cümle, 250’si, Preşova ve Bilaç’ta 424 cümle, 250’si, Vrapçişte’de 458 cümle, 250’si, Prizren’de 511 cümle, 250’si, Bar’da 383 cümle, 250’si olmak üzere toplamda 2.479 cümle, 1250 tanesi devrik yapıda cümle olarak tespit edilmiştir. Devrik cümleler bakılan tüm cümlelerle oranlanıp yüzdesi alındığında %35,56 Vidin ağız, %48,92 Prizren ağız, %54,58 Vrapçişte ağız, %58,96 Preşova ve Bilaç ağız, %65,27 Bar ağız olmak üzere Batı Balkan Türk ağızlarının tamamının oranı %52,66 olduğu görülmektedir.

Batı Balkan ağızlarında çıkan bu sonuçlar Doğu Balkan ağızları ile kıyaslandığında iki bölge ağızı arasında dikkate değer bir fark göze çarpmaktadır. *Doğu Balkan Türk ağızlarından Yunanistan Gümülcine ağızında 100 cümleden 24’ü, Güney Doğu Bulgaristan ağızında 100 cümleden 37’si, Bulgaristan Silistre ağızında 100 cümleden 40’ı, Edirne Süloğlu ağızında 100 cümleden 36’sı devrik yapıda cümledir.*³⁹⁶ Köse’nin sonuçlarından 400 cümle, 137’sinin devrik yapıda olduğu, devrik cümlelerin oranının %34,25 çıktığı görülmektedir. Sandalyeci’nin Gagauzcada yaptığı devrik cümle çalışmasında incelediği 827 adet cümle, 532’si devrik yapıda cümle olarak tespit edilmiştir.³⁹⁷ Bu sonuçlar doğrultusunda Gagauzcadaki devrik cümle oranının %64,32 olarak tespit edildiği görülmektedir. Batı Balkan Türk ağızlarının oranı ise %52,66’tır. Batı Balkan Türk ağızının Doğu Balkan Türk ağızına göre %18,41’lik bir oran farkı ile daha fazla devrik cümle, görüldüğü, Gagauzcaya göre ise %11,66’lık bir oran farkı ile daha az devrik cümle, görüldüğü tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Batı Balkan Türk ağızlarının Doğu Balkan Türk ağızlarına göre Hint-Avrupa dillerinden daha çok etkilendiğini, Gagauzcaya göre ise daha az etkilendiğini göstermektedir. Batı Balkan Türk

³⁹⁶ Büşra Köse, a. g. e., s. 280.

³⁹⁷ Selda Sandalyeci, “Gagauz Türkçesi Söz Diziminin Ölçünlü Türkiye Türkçesi Söz Dizimi ile Mukayesesi”, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi’nde Sunulan Yayınlanmamış Bildiri*, UBAK, Nevşehir 09-12 Eylül 2018.

ağızlarındaki Vidin ağız çalışması 1961 yılında yapılmıştır. Bu yüzden güncel bir çalışmada bu oranların değişebileceği öngörülmektedir.

2. Batı Balkan Türk ağızlarında tespit edilen devrik cümlelerde sondaki öge sayıları ve sıralaması şu şekildedir:

Tablo 1: Batı Balkan Türk Ağızlarındaki Devrik Cümle Yapılarında Sonda Görülen Ögelerin Sıralaması ve Sayıları

	1. Öge	2. Öge	3. Öge	4. Öge	5. Öge	6. Öge
Vidin	dolaylı tümleç (58)	belirtili nesne (57)	zarf tümleci (55)	belirtisiz nesne (51)	özne (29)	-
Preşova/ Bilaç	dolaylı tümleç (63)	belirtisiz nesne (51)	özne (48)	zarf tümleci (45)	belirtili nesne (31)	cümle dışı unsur (11)
Vrapçište	dolaylı tümleç (60)	zarf tümleci (56)	belirtisiz nesne (49)	özne (43)	belirtili nesne (34)	cümle dışı unsur (8)
Prizren	dolaylı tümleç (54)	belirtisiz nesne (50)	zarf tümleci (50)	belirtili nesne (43)	özne (40)	cümle dışı unsur (13)
Bar	belirtisiz nesne (66)	özne (57)	dolaylı tümleç (44)	belirtili nesne (41)	zarf tümleci (32)	cümle dışı unsur (8)

İncelediğimiz devrik cümle yapılarının sondaki öge sayılarına bakıldığında 279 dolaylı tümleç, 267 belirtisiz nesne, 238 zarf tümleci, 217 özne, 206 belirtili nesne ve 40 cümle dışı unsur şeklindedir. Doğu Balkan Türk ağızlarında ise 661 dolaylı tümleç, 427 zarf tümleci, 393 belirtili nesne, 257 özne, 163 cümle dışı unsur ve 63 belirtisiz nesne cümledeki en son öge olarak görülmektedir.³⁹⁸ Doğu Balkan Türk ağızlarında devrik cümlelerde sonda en çok görülen öge dolaylı tümleç iken Batı Balkan Türk ağızlarında, belirtili ve belirtisiz olmak üzere, en çok görülen öge nesnedir. Türkçede vurguyu artırmak amacıyla yüklemden sonra nesne kullanılabilir. Ancak bu durum belirtili nesne için geçerlidir. Örneğin, “Ayşe yap ödevini.” cümlesi Türkçe için uygunken “Ayşe yap ödev.” cümlesi Standart Türkiye Türkçesi için uygun ve yaygın bir kullanım değildir. Doğu Balkan Türk ağızlarında yüklemden sonra kullanılan en az öge belirtisiz nesneyken Batı Balkan Türk ağızlarındaki devrik cümlelerde sonda en çok kullanılan dolaylı tümleçten sonraki ikinci öge belirtisiz nesnedir. Anadolu Ağızlarında yapılan çalışmalarda ve Doğu Balkan Türk Ağız çalışmalarda yüklemden sonra dolaylı tümlecin en sık görülen öge olması Türkçedeki devrik cümleler için bize bir söz dizimi formatı çizmektedir. Batı Balkan Türk ağızlarında belirtili ve belirtisiz olmak üzere yüklemden sonra en sık görülen ögenin nesne olması, hatta yüklemden sonra belirtisiz nesnenin belirtili nesneye göre daha çok görülmesi, Batı Balkan Türk ağızlarının devrik yapılarda diğer Türk ağızları ile bir farklılaşma yaşadığını göstermektedir. Bu farklılaşmanın Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle olduğu kanaatindeyiz.

Batı Balkan Türk ağızlarında belirtisiz nesnenin cümle sonunda görülme sayılarına bakıldığında iki yüz ellışer cümleden Vidin’de 51, Preşova ve Bilaç’ta 51, Vrapçište’de 49, Prizren’de 50 ve Bar’da 66 belirtisiz nesne olduğu görülmektedir. Bar ağızı hariç diğer bölgelerdeki belirtisiz nesne sayılarının tutarlılığı çalışmanın güvenilirliğini artırırken Türkçenin bölgedeki Hint-Avrupa dillerinden söz dizimi açısından etkilendiğine de kanıt oluşturmaktadır. Bu bağlamda Bar ağızındaki sonda görülen belirtisiz nesne sayısının diğer bölge ağızlarından daha fazla olması söz dizimi açısından etkilenmenin de fazla olduğunu göstermektedir. Bar ağızı dışındaki dört ağız bölgesinde de devrik cümlelerde sonda en çok görülen öge Vidin 58,

³⁹⁸ Büşra Köse, a. g. e., s. 281.

Preşova ve Bilaç 63, Vrapçište 60, Prizren 54 olmak üzere dolaylı tümleçtir. Dolaylı tümleçlerin devrik cümlelerde en son öge olma durumu Anadolu ağızlarındaki devrik yapılarda en sık karşılaşılan yapılardır. Bu durumu Bayraktar “...*beynin unuttuğu öğenin dolaylı tümlecin temsil ettiği "dış dünya" olduğunu, uzaktaki eleman olduğunu, somut olan nesne ya da öznenen ziyade hareket olduğunu düşünebiliriz.*”³⁹⁹ şeklinde açıklamaktadır. Sonda görülen dolaylı tümleç sayılarındaki tutarlılık dikkat çekicidir. Bar ağızında ise sonda en çok görülen öge belirtisiz nesnedir. Sonda görülen dolaylı tümleç sayısı ise 44’tür. Diğer dört bölgeye göre daha az görülmüştür. Devrik cümlelerden sonra dolaylı tümlecin sık görülmesi Türkçenin devrik cümle yapısına uygunken belirtisiz nesnenin sık görülmesi Türkçeye uygun değildir. Yani Batı Balkanlarda görülen devrik cümle yapıları, Trakya bölgesi ve Anadolu ağızlarındaki devrik yapılardan farklılık göstermektedir.

3. İncelediğimiz ağız metinlerinde en çok karşılaştığımız ortak on devrik cümle yapısı sırasıyla şu şekildedir:

Yüklem + Özne: Bu yapı Preşova ve Bilaç ağızında 21, Bar ağızında 18, Prizren ağızında 17, Vrapçište ağızında 14 ve Vidin ağızında 10 cümle olmak üzere toplamda 80 cümle tespit edilmiştir.

toplanır kızlar V. A / s. 215 (Kızlar toplanır.)

çikti hepisi PB. A / s. 116 (Hepsi çıktı.)

oldi kavga VR. A / s. 112 (Kavga oldu.)

çıkar çiban P. A / s. 42 (Çiban çıkar.)

kałdi gano B. A / s. 189 (Gano geldi.)

Doğu Balkan Türk ağızlarında en çok görülen devrik cümle yapısı yüklem + belirtili nesne yapısıyken⁴⁰⁰ Batı Balkan Türk ağızlarında en çok görülen devrik cümle yapısı yüklem + özne’dir.

³⁹⁹ F. Sibel Bayraktar, “Anadolu Ağızlarındaki Devrik Yapıda Dolaylı Tümlecin Durumu”, VII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 16-18 Ekim 2014, 2. Cilt, Elazığ 2015, s. 212.

⁴⁰⁰ Büşra Köse, a. g. e., s. 274.

Yüklem + Belirtisiz Nesne: Batı Balkan Türk ağızlarında dört bölgede görülen bu yapı Vrapçište ağızında 23, Prizren ağızında 23, Preşova ve Bilaç ağızında 14, Vidin ağızında 8 cümle olmak üzere toplamda 68 cümle tespit edilmiştir.

tutarler bir araba V. A / s. 223 (Bir araba tutarlar.)

ék mısır PB. A /s. 117 (Mısır ek.)

yapardı iki kucak odun VR. A / s. 123 (İki kucak odun yapardı.)

aldi tebeşir P. A / s. 40 (Tebeşir aldı.)

isteym biras yürüma B. A / s. 133 (Biraz yürümek istiyorum.)

Doğu Balkan Türk ağızında en çok görülen ilk on devrik cümle yapısı içerisinde bulunmayan yüklem + belirtisiz nesne cümle yapısı, Batı Balkan Türk ağızlarında en çok görülen ikinci devrik cümle yapısıdır.

Yüklem + Belirtili Nesne: Bu yapı en çok 22 cümleyle Vidin ağızında tespit edilmiştir. Sırasıyla Prizren ağızında 18, Vrapçište ağızında 12, Preşova ve Bilaç ağızında 10 ve Bar ağızında 10 cümle olmak üzere toplamda 50 cümle tespit edilmiştir.

guturur parayi V. A / s. 208 (Parayı götürür.)

güzdınız mi o taşlârî PB. A /s. 105 (O taşları gezdiniz mi?)

güremezmiş çocugi VR. A / s. 134 (Çocuğu göremezmiş.)

sıktık kollarımızı P. A / s. 40 (Kollarımızı sıktık.)

sattık oni B. A / s. 179 (Onu sattık.)

Doğu Balkan Türk ağızlarında en çok görülen yapı olan yüklem + belirtili nesne⁴⁰¹ Batı Balkan ağızlarında en çok görülen üçüncü devrik cümle yapısıdır.

⁴⁰¹ Büşra Köse, a. g. e., s. 274.

Yüklem + Dolaylı Tümleç: Bu yapı Vidin ağzında 13, Vrapçite ağzında 13, Prizren ağzında 11, Preşova ve Bilaç ağzında 8, Bar ağzında 5 cümle olmak üzere toplamda 50 cümle tespit edilmiştir.

ugredır qıza V. A / s. 237 (Kıza öğretir.)

gidecēk evinē PB. A / s. 118 (Evine gidecek.)

Vururler kapılara VR. A / s. 134 (Kapılara vururlar.)

cittik üteye P. A / s. 46 (Öteye gittik.)

yürümisik aşıa B. A / s. 140 (Aşağıya yürümüşüz.)

Doğu Balkan Türk ağzında en çok görülen ikinci yapı olan yüklem + dolaylı tümleç⁴⁰², Batı Balkan Türk ağızlarında en sık görülen beşinci devrik cümle yapısıdır.

Yüklem + Zarf Tümleci: Bu yapı en çok 11 cümle ile Prizren ağzında tespit edilmiştir. Sırasıyla Vidin ağzında 8, Preşova ve Bilaç ağzında 7, Vrapçite ağzında 6 ve Bar ağzında 5 cümle olmak üzere toplamda 38 cümle tespit edilmiştir.

dinnenırler bir az V. A / s. 208 (Biraz dinlenirler.)

çalışmām çōk PB. A / s. 111 (Çok çalışmam.)

Olurdi beş alti gün VR. A / s. 123 (Beş altı gün olurdu.)

girdik o akşam P. A / s. 54 (O akşam girdik.)

bakar bulen yārisi, yārisi B. A / s. 140 (Böyle, yarısı yarısı bakar.)

Yüklem + zarf tümleci yapısı hem Batı Balkan Türk ağızlarında hem de Doğu Balkan Türk ağızlarında en sık görülen beşinci devrik cümle yapısıdır.

Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne: Sadece iki bölge ağzında görülen bu yapı Vidin ağzında 14 ve Bar ağzında 13 cümle olmak üzere toplamda 27 cümle olarak tespit edilmiştir.

⁴⁰² Büşra Köse, a. g. e., s. 274.

quveti olan vere bilir beş tencere V. A / s. 222 (Kuvveti olan beş tencere verebilir.

onlar istemeyler kız PB. A / s. 128 (Onlar kız istemiyorlar.)

baba derdi, hayde filân kişinin tarlasını süresınıs hem ekesınıs VR. A / s. 176 (Baba, “Haydi, filan kişinin tarlasını hem süresiniz hem ekesiniz!” derdi.)

ben oldom afıs P. A / s. 40 (Ben hafız oldum.)

bağanlar sülemişler turçe B. A / s. 142 (Çocuklar Türkçe söylemişler.)

Batı Balkan Türk ağızlarında en sık görülen altıncı Özne + Yüklem + Belirtisiz Nesne yapısı Doğu Balkan Türk ağzında en çok görülen ilk on devrik yapılı cümle arasında yer almamıştır.

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne: Bu yapı Bar ağzında 11, Preşova ve Bilaç ağzında 6, Vrapçişte ağzında 6 cümle olmak üzere toplamda 23 olarak tespit edilmiştir. Diğer iki bölge ağzında en sık rastlanan ilk on devrik cümle yapısı içinde yer almamıştır.

qızlen qalır guvegi V. A / s. 228 (Güveyi kız ile gelir.)

çōok değışmiştir düğünler PB. A / s. 104 (Düğünler çok değışmiştir.)

Şindi çıkmıştır traktorlar VR. A / s. 141 (Şimdi traktörler çıkmıştır.)

er bi tuzlen olmaz tuzlama P. A / s. 42 (Tuzlama, her bir tuz ile olmaz.)

şindi bakmay çimse B. A / s. 178 (Şimdi kimse bakmıyor.)

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne devrik cümle yapısı hem Doğu Balkan Türk ağzında en sık rastlanan sekizinci cümle yapısıyken⁴⁰³ Batı Balkan Türk ağızlarında en sık rastlanan yedinci devrik cümle yapısıdır.

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç: Bu yapı Preşova ve Bilaç ağzında 9, Prizren ağzında 8 ve Vidin ağzında 4 cümle olmak üzere toplamda 21

⁴⁰³ Büşra Köse, a. g. e., s. 276.

olarak tespit edilmiştir. Diğer iki bölge ağızında ise en sık görülen on devrik cümle yapısı arasında yer almamıştır.

aqşama qadar gider guvegiye V. A / s. 221 (Güveyiğe akşama kadar gider.)

bu düÇanle girdim o firmāya PB. A / s. 110 (O firmaya bu dükkân ile girdim.)

Privat olarak satarım burda cāmida VR. A / s. 146 (Burda,camide, özel olarak satarım.)

kırk içide tutuldum prizrende P. A / s. 44 (Prizren’de kırk ikide tutuldum.)

açın imiş kuçuk, yaşamisık topolitsaya B. A / s. 140 (Topolitsaya’da küçükken yaşamışız.)

Zarf tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç devrik cümle yapısı hem Doğu Balkan Türk ağızında en sık görülen dokuzuncu cümle yapısı⁴⁰⁴ Batı Balkan Türk ağızında en çok görülen sekzinci yapıdır.

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci: Bu devrik cümle yapısı Prizren ağızında 8, Vidin ağızında 7, Preşova ve Bilaç ağızında 5 cümle olmak üzere toplamda 20 olarak tespit edilmiştir. Diğer iki bölge ağızında ise en sık görülen on devrik cümle yapısı arasında yer almamıştır.

qızlar toplanır quşluktan sora V. A / s. 215 (Kızlar, kuşluktan sonra toplanır.)

ben gidërim her sene PB. A / s. 111 (Ben her sene giderim.)

ben kaldım acami, genç VR. A / s. 122 (Ben acemi,genç, kaldım.)

ümer şotka bilerdi aĺla P. A / s. 40 (Ömer Şotka hala bilirdi.)

o süley dā cüzel B. A / s. 140 (O daha güzel söylüyor.)

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci devrik cümle yapısı Doğu Balkan Türk ağızında en sık rastlanan onuncu devrik cümle yapısı iken⁴⁰⁵ Batı Balkan Türk ağızlarında en sık rastlanan dokuzuncu devrik cümle yapısıdır.

⁴⁰⁴ Büşra Köse, a. g. e., s. 276.

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne: Bu yapı sadece Vidin ağzında 7, Bar ağzında 7 ve Prizren ağzında 4 cümle olmak üzere toplamda 18 olarak tespit edilmiştir. Diğer iki bölge ağzında bu yapı en sık görülen ilk on devrik cümle yapısı içerisinde değildir.

ben oqutmadım oni V. A / s. 209 (Ben onu okutmadım.)

bēn kaynatırıydım tütü PB. A / s. 128 (Ben sütü kaynatırdım.)

bir angi hızlı sel alır fidanlari VR. A / s. 141 (Herhangi bir hızlı sel fidanları alır.)

biz furladırsık o bağırsagi P. A / s. 42 (Biz o bağırsağı fırladınız.)

o unutmamış turçey B. A / s. 140 (O Türkçeyi unutmamış.)

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne devrik cümle yapısı Doğu Balkan Türk ağzında en sık rastlanan on devrik cümle yapısı içinde yer almazken Batı Balkan Türk ağzlarında en sık rastlanan onuncu devrik cümle yapısıdır.

Balkan ağzlarındaki ilk on devrik cümle yapısını mukayese ettiğimizde dikkat çekici fark “belirtisiz nesne”de yaşanmıştır. Batı Balkan Türk ağzlarında yüklem + belirtisiz nesne yapısı en sık görülen ikinci cümle yapısı, özne + yüklem + belirtisiz nesne ise en sık görülen altıncı cümle yapısıdır. Bu iki cümle yapısına Doğu Balkan Türk ağzlarında en sık görülen ilk on yapı içinde rastlanmamıştır.

4. Batı Balkan Türk ağzlarında

Yüklem + Özne ve Yüklem + Belirtili Nesne, Yüklem + Dolaylı Tümleç ve Yüklem Zarf Tümlenci devrik cümle yapısı çalışma yapılan tüm ağız bölgelerinde tespit edilmiştir.

Yüklem + Belirtisiz Nesne devrik cümle yapısı Bar ağzı dışındaki dört bölge ağzında görülmüştür.

Özne + Yüklem + Belitisiz Nesne devrik cümle yapısı sadece Vidin ağzı ve Bar ağzında görülmüştür.

⁴⁰⁵ Büşra Köse, a. g. e., s. 277.

Zarf Tümleci + Yüklem + Dolaylı Tümleç devrik cümle yapısı Vidin, Prizren, Preşova ve Bilaç ağzında görülürken diğer iki bölge ağzında görülmemiştir.

Zarf Tümleci + Yüklem + Özne devrik cümle yapısı Preşova ve Bilaç, Vrapçište ve Bar'da görülürken diğer iki bölgede görülmemiştir.

Özne + Yüklem + Zarf Tümleci devrik cümle yapısı Vidin, Prizren, Preşova ve Bilaç ağzında görülürken diğer iki bölge ağzında görülmemiştir.

Özne + Yüklem + Belirtili Nesne ise sadece Vidin, Prizren ve Bar ağzında görülmüştür. Diğer iki bölge ağzında görülmemiştir.

Tablo 2: Batı Balkan Türk Ağzlarında En Çok Görülen On Devrik Cümle Yapısının Dağılımı

Cümleler	Vidin	Preşova ve Bilaç	Vrapçište	Prizren	Bar
Yüklem + Özne	✓	✓	✓	✓	✓
Yüklem + Belitisiz Nesne	✓	✓	✓	✓	
Yüklem + Belirtili Nesne	✓	✓	✓	✓	✓
Yüklem + Dolaylı Tümleç	✓	✓	✓	✓	✓
Yüklem + Zarf Tümleci	✓	✓	✓	✓	✓
Özne + Yüklem + Belitisiz Nesne	✓				✓
Zarf Tümleci + Yüklem + Özne		✓	✓		✓
Zarf Tümleci + Yüklem + D.T	✓	✓		✓	
Özne + Yüklem + Zarf Tümleci	✓	✓		✓	
Özne + Yüklem + Belirtili Nesne	✓			✓	✓

5. Batı Balkan Türk ağzlarında tespit ettiğimiz devrik cümlelerde fiilimsilerin görülme durumu bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Fiilimsi çeşidi en fazla Vidin ağzında (7) görülürken en az Bar ağzında (1) görülmektedir.

Tablo 3: Batı Balkan Türk Ağzlarındaki Devrik Cümle Yapılarında Görülen Fiilimsiler ve Sayıları

Fiilimsiler	Vidin	Preşova ve Bilaç	Vrapçište	Prizren	Bar
-dik	✓				
-ken	✓	✓		✓	
-e	✓				
-ip	✓				
-me	✓	✓		✓	✓
-acak	✓				
-an	✓				
-mak			✓	✓	
-arak			✓		
-madan				✓	

Brendemon'un yan cümlelerle ilgili "*Türkçe ile çoğu çağdaş Hint-Avrupa dilleri arasında temel bir fark vardır: Türkçede cümlelerden birinin yüklemi zarf-fiil, isim-fiil ya da ortaç haline getirilir; Hint-Avrupa dillerinde ise yüklem pek fazla bir değişikliğe uğramazken yan cümlenin önüne bir bağlaç konur*"⁴⁰⁶ açıklaması, Vidin Türk ağzındaki fiilimsi çeşidi ile Bar Türk ağzındaki fiilimsi çeşidi arasındaki farklılığın Hint-Avrupa dillerinden etkilenme durumlarına göre oluştuğu kanaatimizi destekler niteliktedir. Bölgelerde konuşulan Türkçe ülkenin resmi diline ne kadar maruz kalmışsa fiilimsi görülme oranı da o kadar azdır.

6. Batı Balkan Türk ağzlarında "i-" yardımcı fiili ve "-dır" bildirme ekinin devrikleşmesi ile oluşan yapılar da mevcuttur. Bu durumun bölge ağzlarının Sırpça,

⁴⁰⁶ Bernt Brendemon, "Anadolu Ağzlarındaki Sözdizimi Üzerine Bir Not", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/3 Spring 2008, s 176.

Arnavutça, Karadağlıca, Makedonca gibi Hint- Avrupa dil ailesine mensup dillerden etkilenmenin sonucunda olduğu düşüncesindeyiz. Sulçevsi de Kosova Türkçesindeki “i-“ yardımcı fiili kullanımının Hint-Avrupa sentaksıyla benzerliğine dikkat çekmiştir.⁴⁰⁷ Batı Balkan Türk ağızlarında tespit edilen iki yüz elliler devrik yapıları cümle içinde yardımcı fiilin devrikleşmesi durumu 30 tane olmak üzere en çok Bar Türk Ağızında görülmüştür. Diğer ağızlardaki görülme sırasıyla Preşova ve Bilaç Türk Ağızı 11, Prizren Türk Ağızı 9, Vrapçişte Türk Ağızı 6 olmak üzere toplamda 56 cümle tespit edilmiştir. Vidin Türk ağızında ise yardımcı fiilin devrikleştiği bir durum gözlenmemiştir. Çalışmada inceledğimiz Vidin’deki ağız araştırmaları yeni yapılan bir araştırma değildir. Bu çalışmanın 1961 yılında yapılmasından kaynaklı olarak yardımcı fiilin devrikleşmesine rastlanmadığı kanaatindeyiz. Vidin’de yeni yapılacak bir ağız çalışması ile 1961 yılında yapılan çalışmanın mukayesesi bölgede konuşulan Türkçenin son 60 yıl içindeki değişimi hakkındaki sonuçların analizi başka bir çalışmanın konusudur. Bir başka dikkat çekici husus ise yardımcı fiilin devrikleşmesiyle oluşan 56 cümlenin 30 tanesinin belirtisiz nesne ile bitmesidir. Bu sonuç yukarıda belirttiğimiz yüklemiden sonra belirtisiz nesnenin gelmesinin Türkçe için uygun olmadığı fikrimizi destekler niteliktedir.

Yukarıda “i-“ yardımcı fiilin devrikleşmesi durumunu Bar ağızında görülen “a o imiş küçük” cümlesi üzerinden Google çeviri⁴⁰⁸ yardımıyla İngilizceyle ve bölge diileriyle söz dizimi açısından kıyaslayalım:

O küçük imiş. (STT)

a o imiş küçük B. A / s. 166

She is small (İngilizce)

Ai është i vogël (Arnavutça)

On je mali (Sırpça)

Toj e mal (Makedonca)

⁴⁰⁷ İsa SULÇEVSI, “Kosova Türkçesi ve Fiil Yapıları”, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul 2019, s. 118.

⁴⁰⁸ <https://translate.google.com.tr/> (Erişim Tarihi:23.04.2023)

Standart Türkiye Türkçesi hariç hiçbir örnekte “i-” yardımcı fiili cümlelerin sonuna gelmemiştir. Bu örnekler “i-“ yardımcı fiilinin Hint-Avrupa dillerine uyum gösterdiğini kanıtlamaktadır. Diğer bölge ağızlarında da benzer örnekler bulunmaktadır:

*bu dırjava bunlar **imiştir** rus partisi PB. A /s. 121 (Bu devlet bunlar Rus partisi imiştir.)*

*ononlen **imışum** beraber içi sene P. A / s. 40 (Onunla iki sene beraber imişim.)*

*Onların babaları **imış** çok noprān VR. A / s. 182 (Onların babaları çok sinir imiş.)*

Hatta “i-“ yardımcı fiili + olumsuzluk eki örneğine de rastlanmıştır:

*ali **imemiş** ote B. A / s. 142 (Ama ötede değilmiş.)*

“i-“ yardımcı fiili gibi “-dır” bildirme eki de devrik cümleleri devrik hale getirmiştir. Bu durumu Bar ağızında görülen “Budur arnaut süz.” cümlesi üzerinden Google çeviri⁴⁰⁹ yardımıyla İngilizceyle ve bölge diileriyle söz dizimi açısından kıyaslayacağız:

*Bu Arnavut söz**üdür**. (STT)*

*bud**ur** arnaut süz B. A / s. 187*

*This **is** an albanian word (İngilizce)*

*Ovo **je** albanska reč (Sırpça)*

*Kjo **eshte** fjale shqipe (Arnavutça)*

*Ova **e** albanski zbor (Makedonca)*

Yine standart Türkiye Türkçesi hariç hiçbir örnekte “-dır” bildirme ekinin yüklem sonuna gelmediği görülmüştür. Bu örnekler “-dır” bildirme ekinin “i-“ yardımcı fiilinde olduğu gibi Hint-Avrupa dillerine uyum gösterdiğini kanıtlamaktadır. Diğer bölge ağızlarında da benzer örnekler bulunmaktadır:

⁴⁰⁹ <https://translate.google.com.tr/> (Erişim Tarihi:25.04.2023)

odır bìn bāşının kızı PB. A / s. 105 (O binbaşının kızıdır.)

odor astalık P. A / s. 42 (O hastalıktır.)

Bénım Zdúnyalı VR. A / s. 112 (Ben Zdunyalıyım.)

7. Bar Türk Ağzında “i-“ yardımcı fiilin ve “-dır” bildirme ekinin soru ekinden önce kullanıldığı örneklere de rastlanmıştır:

topolitsayadır mi oğlum B. A / s. 131 (Oğlum, Topolitsaya mıdır?)

var idi mi bi bük ef yokari B. A / s. 179 (Yukarıda bir büyük ev var mıydı?)

8. Batı Balkan Türk ağızlarında tespit edilen devrik cümleler içinde bazı kalıplaşmış yapılar devrikleşmiştir:

bir angi maqsım hasta ise, paq gömleğini gutururler nazar babaya V. A / s. 246 (Herhangi bir masum hastaysa nazar babaya pak gömleğini götürürler.)

budur şudur anlay konfekCiya PB. A / s. 110 (Şudur budur konfeksiyondan anlıyor.)

bir angi hızlı sel alır fidanları VR. A / s. 141 (Herhangi bir hızlı sel fidanları alır.)

cit zaman cel zaman P. A / s. 40 (Gel zaman git zaman.)

rāmet canına P. A / s. 42 (Canına rahmet.)

kıl namaz P. A / s. 45 (Namaz kıl.)

bulen olen em o istemiş ni bi şe B. A / s. 166 (Öyle böyle hem o bir şey istememiş.)

sāde çi açın eşeysi şkołaya lazımdır etma B. A / s. 166 (Okula gittiğinde sadece etmek lazımdır.)

9. “lazım” sözcüğü bölge ağzında “-meli/-malı” eki görevinde kullanılarak cümleye gereklilik anlamı katmaktadır. Ancak dikkat çekeci olan lazım sözcüğünün yüklem önüne gelerek Hint-Avrupa dillerinin formatında kullanılmasıdır. Bu

durumu Prizren Türk ağzındaki bir örnek üzerinden İngilizce ve bölge ağızlarıyla Google çeviri⁴¹⁰ yardımıyla kıyaslayalım:

İsmi sormalısın. (STT)

***Lazım** sorasın ismini P. A / s. 40*

*You **should** ask your name (İngilizce)*

***Treballo bi** da pitaš svoje ime (Sırpça)*

*Ju **duhet** të pyesni emrin tuaj (Arnavutça)*

***Treba da** go prašate vašeto ime (Makedonca)*

***Tryabva da** popitate imeto si (Bulgarca)*

Yukarıda örnekler “lazım” sözcüğünün Batı Balkan Türk ağızlarında gereklilik kipi yerine Hint-Avrupa tarzında işlevsel bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Benzer kullanımlar Bar ağzında tespit ettiğimiz devrik cümleler içinde de bulunmaktadır:

lazım bakma buni ne yaptım B. A / s. 186 (Buna ne yaptığımı bakmalıyım.)

10. Birçok çağdaş Türk lehçelerinde ve eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla kullanılan “haçan” sözcüğü, Batı Balkan Türk ağızlarında “açın” şekliyle işlevsel bir şekilde farklı görevlerde kullanılmaktadır. Genellikle “-dığında/-diğinde, -ınca/-ince ve -ken” zarf fiili görevinde kullanılan “açın” bunun yanında “o zaman ve zaman” anlamında da kullanılmaktadır. Dikkat çekici olan bir diğer husus ise Trabzon’un doğu yörelerinde de haçan sözcüğünün Batı Balkan Türk ağızlarındaki gibi yan cümlede zaman bildiren şekilde yani zarf-fiil olarak kullanılmasıdır.⁴¹¹ Yine Brendomoen’e göre Türkçede yan cümlenin yüklemi zarf fiil haline gelirken Hint-Avrupa dillerinde yüklem bir değişikliğe uğramaz ve yan cümlenin önüne bir bağlaç

⁴¹⁰ <https://translate.google.com.tr/> (Erişim Tarihi: 27.04.2023)

⁴¹¹ Brendomoen, a. g. e., s. 171.

gelir.⁴¹² Batı Balkanlardaki “açın” kullanımında bölge dillerinin etkisi görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer husus ise bu kullanımın Trabzon ağzında da görülmesidir.

Açın/haçın sözcüğünün “-dığında/-diğinde, -ınca/-ince ve -ken” zarf-fiili olarak kullanımı:

***Açın** geldi bayram, verdi bana pare on napolon VR. A / s. 113*

*(Bayram **gelince** bana on Napolyon para verdi.)*

***Haçın** gelir kocası demiş, miri kari yaptın kuşluğu VR. A / s. 182*

*(Kocası **geldiğinde** yahu kari kuşluğu yaptın mı, demiş.)*

***açın** cidey dey selam etti beg P. A / s. 50*

*(**Gidince** bey selam etti, diyor)*

***açın** imiş küçük, yaşamışık topolitsaya B. A / s. 140*

*(**Küçükken** Topalitsa'da yaşamışız.)*

*em **açın** celiy baganlar deym, ay cidın ote oda içi oynayın.ey B. A / s. 142*

*(Hem çocuklar **geldiğinde** ay gidin öteki odanın içinde oynayın, diyorum.)*

*e şimdi **açın** yaparım bu süzlüğü işala ben yazarım sead gano şlkoviç B. A / s. 190*

*(Şimdi ben, bu sözlüğü **yapınca** inşallah sead gano şlkoviç yazarım.)*

Açın/haçın sözcüğünün “zaman, o zaman” anlamında olarak kullanımı:

***haçın** gürür bunun kolı sarılı VR. A / s. 182*

*(**O zaman** bunun kolunun sarılı olduğunu görür.)*

*dersin nice ne **açın** alırsın P. A / s. 42*

*(Nice, ne **zaman** alırsın, dersin.)*

⁴¹² Brendomeon, a. g. e., s 176.

açın celi kızlar P. A / s. 50

(O zaman kızlar geliyor.)

a açın bis, bize vermemişler çi bacırıysık yazma boşnyak B. A / s. 166

(O zaman bize vermemişler ki Boşnakça yazmayı becerelim)

“açın” sözcüğünün Hint-Avrupa dillerinde benzer kullanımlarını Google Çeviri⁴¹³ yardımıyla mukayese ettik:

Açın geldi bayram, verdi bana pare on napolon VR. A / s. 113

When the feast came, she gave me ten Napoleons. (İngilizce)

Kad je došao praznik, dao mi je deset Napoleona (Sırpça)

Kur erdhi festa, më dha dhjetë Napolona (Arnavutça)

Koga dojde praznikot, mi dade deset Napoleoni (Makedonca)

Kogato dojde praznikūt, toī mi dade deset napoleona (Bulgarca)

9. Batı Balkan Türk Ağızlarında “dedi” sözcüğünün cümlelerin başında bazen de ortasında kullanılmasıyla rastlanan devrik cümle yapıları kaydadeğer sayıdadır. Bu tarzdaki “dedi”li cümlelerin Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde de Hint-Avrupa dili olan Farsçanın etkisiyle kullanıldığı düşünülmektedir.⁴¹⁴ Batı Balkan Türk ağzlarındaki “dedili cümle” örneklerinin bazıları şunlardır:

dedim yürürüm PB. A / s. 105 (Yürürüm, dedim.)

dedi sıralı VR. A / s. 191 (Sıralı, dedi.)

dedi selam sülersınız P. A / s. 40 (Selam söylersiniz, dedi.)

biz deysık i B. A / s. 187 (Biz, i diyoruz.)

qızın ninesi der : bis hazır olduq V. A / s. 223 (Kızın ninesi, “Biz hazır olduk.” der.

⁴¹³ <https://translate.google.com.tr/> (Erişim Tarihi:28.04.2023)

⁴¹⁴ Brendemoen, a. g. e., s.167-168.

Bu cümlelere ek olarak Vidin ağzında “de-“ fiili yerine “söyle-“ fiilinin de kullanıldığı bir örneğe rastlanılmıştır:

soyley : *ben duştum. tu·zlen soğan dört-beşgun sardım, mumya içirdim, qafa derisi koydum* V. A / s. 253 (“Ben düştüm, dört beş gün tuz ile soğan sardım, mumya derisi içirdim, kafa derisi koydum.” dedi.)

11. Batı Balkan Türk ağızlarında hâl eklerinin değişimi ve sözcükten düştüğü durumlar tespit edilmiştir:

Belirtme (-İ) hâl ekinin yerine yönelme (-A) hâl ekinin kullanılması:

na'sın iste'ysın buyurmağa? V. A / s. 209 (*Buyurmayı nasıl istiyorsun?*)

Belirtme (-İ) hâl ekinin düşmesi:

o unutmamış turçey B. A / s. 140 (*O Türkçe'yi unutmamış.*)

Yönelme (-A) hâl ekinin yerine belirtme (-İ) hâl ekinin kullanılması:

Başlardık düğünü VR. A / s. 158 (*Düğüne başlardık.*)

bağacaklar oni P. A / s. 44 (*Ona bakacaklar.*)

Yönelme (-A) hâl ekinin yerine bulunma (-DA) hâl ekinin kullanılması:

he koydilâr kınamî havûçlârda PB. A / s. 132 (*Kınamî avuçlara koydular.*)

yolardık degirmende VR. A / s. 158 (*Değirmene yollardık.*)

Yönelme (-A) hâl ekinin düşmesi:

ē mo girdiler iÇerēy PB. A / s. 133 (*Artık içeriye girdiler.*)

cirdi aps P. A / s. 42 (*Hapse girdi.*)

Bulunma (-DA) hâl ekinin yerine yönelme (-A) hâl ekinin kullanılması:

açın imiş kuçuk, yaşamisık topolitsaya B. A / s. 140 (*Küçük iken Topalitsaya'da yaşamışsınız.*)

Bulunma (-DA) hâl ekinin düşmesi:

içiyi bitirmişler pravni fakülтет B. A / s. 137 (Pravni Fakültesi'nde ikiye bitirmiş.)

Ayrılma (-DAN) hâl ekinin yerine yönelme (-A) hâl ekinin kullanılması:

iki kere küktü ānlında PB. A /s. 128 (Alnından iki kere öptü.)

12. Batı Balkan Türk Ağızlarında “i-“ yardımcı fiil çekiminin “-dır” bildirme ekiyle birleşerek “-se/-sa” şart kipinin görevini üstlendiği örnekler tespit edilmiştir:

kim var^ımiştir vakti türki Çağırsın çöçuklara PB. A /s. 128 (Kimin vakti varsa çocuklara türkü çağırsın.)

13. Batı Balkan Türk ağızlarında bazı cümlelerde öge içinde devrikleşen cümlecikler tespit edilmiştir. Çalışmamızın sınırlılığı açısından öge içindeki devrik cümlecikler konusuna girilmemiştir.

Gelmiştir sal bir vücudunda ne var imiştir ruba VR. A / s. 151 (Vücudunda sadece bir giysi ile gelmiştir.)

kim var^ımiştir vakti türki Çağırsın çöçuklara PB. A /s. 128 (Kimin vakti varsa çocuklara türkü çağırsın.)

e şindi bayağı türkologlar intereS olordılar bizde celma bakma bu çitapları P. A / s. 70 (Şimdi bayağı Türkologlar gelip bizdeki bu kitaplara bakmakla ilgileniyorlar.)

açın ben evlenmişim. ben bilmedim. arnauçe B. A / s. 183 (Ben evlendiğimde Arnavutçayı bilmiyordum.)

14. Batı Balkan Türk ağızlarında yüklemelerin yan yana sıralanarak ilk yüklem zarf-fiil görevinin yerine kullanıldığı örnekler de tespit edilmiştir.

keser, dağıdır etini V. A / s. 249 (Etini kesip dağıtır.)

çıkarır. yuvarlar elinde tespahi V. A / s. 243 (Tespahi çıkarıp elinde yuvarlar.)

çiktilâr biñdilâr arabāya PB. A /s. 133 (Çıkıp arabaya bindiler.)

braktım astım düÇan marangozluk PB. A /s. 110 (Bırakıp marangozluk dükkanı açtım.)

Yáktiler geldiler komitalar VR. A / s. 112 (Komitalar yakıp geldiler.)

tutar keser koluni VR. A / s. 182 (Kolunu tutup keser.)

alisın, bakaysın televiziyay P. A / s. 44 (Televizyonu alıp bakıyorsun.)

15. Batı Balkan Türk Ağızlarında incelediğimiz 1250 devrik cümle içinde en çok görülen *e(35)*, *a(34)*, *te(31)*, *da(26)*, *em(23)* gibi cümle dışı unsurun yanında farklı şekilde birçok cümle dışı unsur bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda her bölge için iki yüz ellışer cümle içinde kaç tane cümle dışı unsur kullanıldığı gösterilmiştir:

Tablo 4: Batı Balkan Türk Ağızlarındaki Devrik Cümle Yapılarında Görülen Cümle Dışı Unsurlar ve Sayılar

Bölgeler	Cümle Dışı Unsurlar	Sayılar
Vidin	da(6), çünkü(2), hem(2), ama(1), ki(1)	11
Preşova ve Bilaç	e(17), te(13), ē(7), ama(5), pa(4), ni(4), demek(3), hem(3), tüle(3), se(3), hēm(2), üle(2), da(2), ki(1), çi(1), çümçe(1), çümçi(1), veç(1), a(1), ēh(1), he(1), ha(1), de(1), ema(1)	79
Vrapçište	em(15), e(11), te(11), a(6), hem(5), ki(3), eh(3), ama(2), da(2), çünkü(1), velam(1), demek(1)	61
Prizren	da(9), te(7), demek(6), ama(4), işte(4), ema(3), e(2), a(2), po(2), çünçi(1), üle(1), yalnız(1), ha(1), ā(1)	44
Bar	a(25), em(8), da(7), e(5), eh(4), ali(3), pa(2), hem(2), bre(2), çi(2), ili(1), ama(1), ni(1), bela(1)	64

16. Bölge ağzındaki devrik cümlelerde zarf tümlecinin sona geldiği durumlarda zarf tümleci kendi içinde *diye*, *için*, *olarak* gibi edatların düşmesiyle eksiltili şekilde görülmüştür:

deve-mi kesecek qurban V. A / s. 249 (Kurban olarak deve mi kesecek?)

Bazı örneklerde de istek kipinin edat yerine kullanımı söz konusudur:

Aldım yolaym evde VR. A / s. 113 (Evde yolmak içi aldım.)

17. Batı Balkan Türk ağızlarında tamlamaların araya yüklem aldığı ve devrikleştigi durumlara beş bölge ağızında da rastlanılmıştır. Bu durumun genel olarak onarım olduğu yani tamlamanın eksiltili başlanıp sonradan anlaşılma kaygısıyla tamamlandığı görülmektedir.⁴¹⁵

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Özne (1)

1) Cuma guni boyasi gâlr qızın V. A / s. 231 (Cuma günü kızın boyası gelir.)

Dolaylı Tümleç + Özne + Yüklem + Özne (1)

1) bürdâ benim zanât varîmiştir doğramaçî mârângoş PB. A / s. 110 (Burda benim zanaatim, doğramacılık, marangozluk, varmıştır.)

Özne + Yüklem + Özne (1)

3) ispeksia var bizim VR. A / s. 146 (Bizim teftiş var.)

Zarf Tümleci + Özne + Yüklem + Özne + Dolaylı Tümleç (1)

1) niçin benim ağırıdi yüreğim bunda P. A / s. 74 (Niçin burada benim yüreğim ağırdı.)

Zarf Tümleci + Cümle Dışı Unsur + Belirtili Nesne + Yüklem + Belirtili Nesne (1)

1) şimdi vaḷḷa her çime var cendi problem B. A / s. 178 (Şimdi valla herkesin kendi problemi var.)

Sonuç olarak Batı Balkan Türk ağızlarında bizim inceleme imkânı bulduğumuz yazıya geçirilmiş konuşma metinlerinde devrik cümle yapısının görülme oranı %52,66 olarak tespit edilmiştir. Bu oran, devrik cümleyi vurgu yapmak, konuşmadaki heyecanı yükseltmek amacıyla kullanılan ölçünlü Türkçe için

⁴¹⁵ F. Sibel Bayraktar, “Anadolu Ağızlarındaki Devrik Yapıda Nesne”, *XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, Budapeşte-Macaristan 25-28 Eylül 2016.

doğal bir sonuç değildir. Bu oranın görülmesinde bölgede baskın olan Hint-Avrupa dillerinin etkisinin olduğu kanaatindeyiz. İncelediğimiz bölgelerde ülkelerin resmi dillerine ve Türklerin iç içe yaşadığı etnik gruplara baktığımızda Bar ağzında Karadağlıca ve Sırpça; Prizren, Preşova ve Bilaç ağızlarında Sırpça ve Arnavutça; Vrapçite ağzında ise Makedonca etkisinin olduğu düşüncesindeyiz. Bu çalışmada Vidin ağzının devriklik oranının diğer bölge ağızlarına göre daha az görülmesinin sebebini bölgede yapılan ağız çalışmasının 1961 yılında yapılmasıyla ve burada yaşayan Türklerin Bulgarcaya daha az maruz kalmasıyla ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Tablo 5: Batı Balkan Türk Ağızlarındaki Devrik Cümle Yapılarının Bölge İçi Kıyaslaması

BÖLGELER	BAR	PREŞOVA VE BİLAÇ	VRAPÇİŞTE	PRİZREN	VİDİN
Devriklik Oranı	%65,27	%58,96	%54,58	%48,92	%35,56
Filimsi Sayısı	1	2	2	4	7
Belirtisiz Nesne Sayısı	66	51	49	50	51
Cümle Dışı Unsur Sayısı	64	78	61	44	11
Yardımcı Fiilin Devrikleşme Sayısı	31	11	9	6	-

Yukarıdaki tabloda tespit edilen iki yüz ellişer devrik yapılı cümle üzerinden bölgelerin devriklik oranları, cümlelerde kullanılan fiilimsi sayıları, cümlelerin sonunda görülen belirtisiz nesne sayıları, cümlelerde bulunan cümle dışı unsur sayıları ve yardımcı fiillerin devrikleşmesiyle oluşan cümlelerin sayıları verilmiştir. Bu sayılara bakıldığında ve bölgeler arası kıyaslama yapıldığında cümlelerin devriklik oranının, belirtisiz nesne, cümle dışı unsur ve yardımcı fiilin devrikleşme sayısının yüksekliği Türk ağızlarının bölgedeki yabancı dillerden etkilenme durumunun yüksekliğini göstermektedir. Fiilimsi sayısının yüksek olması ise etkilenmenin az olduğunu göstermektedir. Örneğin etkilenmenin çok olduğunu düşündüğümüz Bar ağızı ile etkilenmenin az olduğunu düşündüğümüz Vidin ağızını kıyasladığımızda rakamlar ortaya attığımız fikri destekler niteliktedir. Bar ağızında devriklik oranı % 65,27, ele aldığımız 250 devrik cümle içinde belirtisiz nesne sayısı 66, cümle dışı unsur sayısı 64, yardımcı fiilin devrikleşme sayısı 30, fiilimsi sayısı 1'dir. Vidin ağızında ise devriklik oranı % 35,56, incelediğimiz 250 devrik yapıdaki cümle içinde belirtisiz nesne sayısı 51, cümle dışı unsur sayısı 11, yardımcı fiilin devrikleştiği durum sayısı 0, fiilimsi sayısı 7'dir.

Doğu Balkan Türk ağızlarıyla Batı Balkan Türk ağızlarını kıyasladığımızda Doğu Balkan Türk ağızlarını devriklik oranı %34,25 iken Batı Balkan Türk ağızlarında %52,66 olduğu görülmektedir. Bu oranlar Batı Balkan Türk ağızlarının söz diziminin daha fazla bozulduğunu göstermektedir. Bir diğer önemli fark ise Doğu Balkan ağızlarında cümle sonunda en çok görülen öge dolaylı tümleç iken Batı Balkan Türk ağızlarında nesnedir. En çok görülen on devrik cümle yapısına bakıldığında Batı Balkan Türk ağızlarında yüklem + belirtisiz nesne en sık görülen ikinci devrik cümle yapısıdır. Doğu Balkan Türk ağızlarında ise en çok görülen on devrik cümle yapısı içerisinde bu devrik cümle yapısının olmaması bir diğer önemli farklılıktır. Tüm bu veriler Batı Balkan Türk ağızlarının bölge dillerinin etkisinde kalarak sözdizimsel bir farklılaşmaya uğradığını göstermektedir. Bu tespitlerde Türkçenin 100 yıldır egemen dil olmayışının yanında bölgesel nüfus oranlarının da etkisi muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

NÉMETH, Gyula, *Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları*, Güzel, Abdurrahman (çev.) 1. Basım, TDK Yayınları, Ankara 2014, s. 207-253.

KAMBERİ, Bilinda, *Preşova ve Bilaç Türk Ağzı İnceleme – Metin – Sözlük* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Bursa 2015, s. 103-134.

İBRAHİM, Nazım, *Vrapçište ve Çevresi Türk Ağzı* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1997, s. 111-302.

JABLE, Ergin – YILMAZ, Kaan, *Prizren Türk Ağzı Dil ve Kültür*, 1. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 39-94.

İĞCİ, Alpay, *Karadağ Türk Ağzı*, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2019, s. 132-262.

İkincil Kaynaklar

ATABAY, Neşe - ÖZEL, Sevgi - ÇAM, Ayfer, *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, 2. Baskı, Papatya Yayıncılık, İstanbul 2003.

BALCI, Mustafa, “Kosova ve Makedonya Türk Ağzlarında Devrik Cümle Meselesi”, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, 2. Cilt, 2010 Ankara, s. 43-60.

BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, 9. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2011.

BAYRAKTAR, Fatma Sibel, “Anadolu Ağzlarındaki Devrik Yapıda Dolaylı Tümlenin Durumu”, *VII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 16-18 Ekim 2014*, 2. Cilt, Elazığ 2015, s. 203-214.

BAYRAKTAR, Fatma Sibel, “Anadolu Ağzlarındaki Devrik Yapıda Nesne”, *XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, Budapeşte-Macaristan 25-28 Eylül 2016.

BAYRAKTAR, Fatma Sibel, “Anadolu Ağzlarında Devrik Cümle ve Zarf”, *Prof. Dr. Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınevi, İstanbul 2017, s. 352-368.

BAYRAKTAR, Fatma Sibel - BEHRUR, Emine - HATİPOĞLU, Esra - ÖZDEMİR, Nazlı, “Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Devrik Yapı”, *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, I. Cilt, Uludağ Üniversitesi, 4-7 Aralık 2013, s. 681-690.

KÖSE, Büşra, *Balkan Ağzlarında Devrik Cümle Yapıları*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2021.

KÖSE, Büşra, “Doğu Balkan Türk Ağzlarındaki Devrik Cümlelerde Dolaylı Tümlenin Durumu”, *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Aralık 2021, s. 52-67.

DEMİR, Nurettin – YILMAZ, Emine, *Türk Dili El Kitabı*, 8. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.

DELİCE, H. İbrahim, *Türkçe Sözdizimi*, 6. Baskı, Asitan Yayınları, İstanbul 2019.

DİZDAROĞLU, Hikmet, *Tümcebilgisi*, 1. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

DOĞAN İNAN, Gamze, *Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Devrik Yapı Meselesi*, (Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Samsun 2008.

EKER, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, 12. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2019.

ERGİN, Muharrem, *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul 2012.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız, “Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı ile İlgili Düzenlemeler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4 Fall, p. 69-97, Ankara 2012, s.76.

GÖMEÇ, Saadettin Yağmur, “Türk-Hunların Balkanlardaki Faaliyetleri, Osmanlı İdaresinde Balkanlar”, *Palet Yayınları*, Konya, Kasım 2020, n s. 305.

GÜNŞEN, Ahmet, “Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Ankara 2012, s. 111-129.

İNALCIK, Halil, *Türkler ve Balkanlar*, Bal-Tam Türklük Bilgisi 3, Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi, Prizren 2005.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1942, s.V.

KARAAĞAÇ, Günay, *Türkçenin Söz Dizimi*, 6. Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul, 2017.

KARAHAN, Leylâ, *Türkçede Söz Dizimi*, 25. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2018.

KARADEMİR, Fevzi (2015), Türkçede İsim Cümlesi ve Alabildiği Öğeler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, s.41, 204-219.

KAYA, Fatma Bölükbaş, HANÇER, Fatma Burcu, GOLYNSKAIA, Anna, “İki Dillilik: Tanımı ve Türleri Üzerine Kuramsal Tartışmalar”, *International Journal of Languages' Education and Teaching* Volume 7, Issue 2, June 2019, s. 109.

KAYAPINAR, Ayşe, “Ortaçağ ve Osmanlı Döneminde Vidin”, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi EBAD/ JABS Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi / Journal of Aegean and Balkan Studies*, Cilt/Volume: 2015-1 Sayı/ Issue: 1, s. 81

KORKMAZ, Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 1992.

KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri: (Şekil Bilgisi)*, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 2009.

KORKMAZ, Zeynep, “Balkan Türkçesi Ağızları ile Türkiye Türkçesi Ağızları Arasında Sosyo-Lengüistik Açından Kısa Bir Karşılaştırma”, *DergiPark*, Cilt 58, Sayı 2, 01.12.2010, s. 103-118.

KORKMAZ, Asım, “Peçenek Tarihinin Dönüm Noktası: 1091 Lebounion Savaşı ve Bu Savaşın Türk Tarihi Açısından Önemi”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı (e-kitap)*, 2022, s. 9.

KOYUNCU, Aşkın, “Tuna Vilâyeti’nde Nüfus Ve Demografi (1864-1877)”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/4 Spring, p. 675-737, Ankara 2014, s. 713.

MOLLOVA, Mefkûre, “Balkanlarda Türk Ağızlarının Tasnifi”, *TDAY Belleten* 1996, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 167-176.

NÉMETH, Gyula, “Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine”, *TDAY Belleten 1980-1981*, TDK Yayınları, Ankara 1983, s. 113-167.

ÖZDEN, Muharrem - DOĞAN, Levent - BAYRAKTAR, Fatma Sibel, *Trakya Ağızları Sözlüğü Cilt I-II*, Trakya Üniversitesi Matbaası, Edirne Şubat 2018.

ÖZTÜRK, Sevgi - GÜNAY, Nesrin, “Kırkalareli Ağızlarının Söz Dizimi Özellikleri”, *4. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağzı Araştırmaları Çalıştayı Programı*, Trakya Üniversitesi, Edirne 27-29 Ekim 2011.

SANDALYECİ, Selda, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Devrik Cümle*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2017.

SANDALYECİ, Selda, “Gagauzcada Birleşik Cümle”, *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2020, s. 84-106.

SULÇEVŞİ, İsa, “Kosova Türkçesi ve Fiil Yapıları”, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul 2019.

TORUN, Yeter, *Nurullah Ataç'ın Denemelerinde Devrik Yapılar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

TORUN, Yeter, “Türkiye Türkçesi ve Balkan Ağızlarında ‘Kaçan’ Soru Sözcüğü”, *Diyalektolog Ağzı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, Kış 2012, s.47-53.

TOPAL, Erol, “Türkçede Ek Fiil (i-) Üzerine Düşünceler”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, Mayıs 2012, s. 649-654.

YILMAZ, Mehmet Yalçın, “İki Dillilik Olgusu Ve Almanya’daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunu”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/3 , 1641-1651, Ankara Winter 2014, s. 1643.

İnternet Kaynakları

TUBS - This vector image includes elements that have been taken or adapted from this file:Bulgaria location map.svg (by NordNordWest), CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=14540564> (Erişim Tarihi: 16.11.2022)

Karte: NordNordWest, Lizenz: Creative Commons by-sa-3.0 de, CC BY-SA 3.0 de, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=39145987> (Erişim Tarihi: 20.11.2022)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Vrap%C3%A7i%C5%9Fte#N%C3%BCfus> (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

NordNordWest - own work, using United States National Imagery and Mapping Agency dataWorld Data Base II data, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4492492> (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

NordNordWest - own work, using United States National Imagery and Mapping Agency data, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4483256> (Erişim Tarihi: 27.11.2022)

NordNordWest - own work, using United States National Imagery and Mapping Agency data, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4484221> (Erişim Tarihi: 29.11.2022)

<https://translate.google.com.tr/> (Erişim Tarihi: 25.04.2023)